



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ: Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΝΕΟΤΕΡΟ
ΕΛΛΗΝΙΣΜΟ»

(Σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Έρευνας Βυζαντινού Πολιτισμού)

**Η ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΝΕΟΤΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ
ΓΕΡΑΚΙΟΥ. Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΗΣ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

του

Παναγιώτη Γ. Χριστάκη

Πτυχιούχου του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης

(2019)

A.M.:1013201905013

Επιβλέπουσα: Ιωάννα Σπηλιοπούλου, Αν. Καθηγήτρια Πανεπιστημίου

Συνεπιβλέποντες: Μελίτα Μαρία Εμμανουήλ, Ομότιμη Καθηγήτρια Ε.Μ.Π.

Δρ. Σταύρος Αρβανιτόπουλος

Μυστράς, Σεπτέμβριος 2021

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες	3
1. Εισαγωγή	4
2. Γεωγραφικό πλαίσιο	6
3. Βασικοί σταθμοί της ιστορίας του οικισμού	6
4. Ιστορική και αρχαιολογική τεκμηρίωση των μνημείων του Γερακίου	11
4.1 Η Ακρόπολη των Γερονθρών	13
4.2 Οι ναοί του οικισμού	14
“Μητρόπολη”	14
Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος	15
Ευαγγελίστρια	18
Άγιος Αθανάσιος	19
Άγιος Σώζων	20
Άγιος Νικόλαος	21
Άγιοι Θεόδωροι	25
4.3 Οι ανεμόμυλοι	25
4.4 Ο Πύργος	26
5. Το Κάστρο του Γερακίου	28
6. Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική του οικισμού	31
7. Η υφαντική τέχνη του Γερακίου	34
8. Ο ρόλος των μνημείων στο μεσαιωνικό και σύγχρονο Γεράκι	37
9. Ήθη - Εκδηλώσεις	38
10. Σημαινουσες προσωπικότητες του Γερακίου – πολιτιστικοί φορείς - σωματεία	39
11. Η σύνδεση της πολιτισμικής κληρονομιάς του Γερακίου με τον τουρισμό και την τοπική ανάπτυξη	41
12. Οι μέχρι τώρα δράσεις και ενέργειες για την προβολή και διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς του Γερακίου	48
13. Προτάσεις για την περαιτέρω ανάδειξη και προβολή της πολιτισμικής κληρονομιάς του Γερακίου	55
14. Προτάσεις για τη χάραξη πολιτιστικών διαδρομών στο Γεράκι	65
15. Συμπεράσματα	70
Βιβλιογραφία	72
Ιστοσελίδες	75
Πηγές εικόνων	75
Πίνακας εικόνων	79
Εικόνες	82

Ευχαριστίες

Είμαι πολύ χαρούμενος που επέλεξα το συγκεκριμένο μεταπτυχιακό πρόγραμμα και έχω φτάσει στο στάδιο της διπλωματικής, για να ολοκληρώσω τις μεταπτυχιακές μου σπουδές. Ευχαριστίες οφείλονται βεβαίως στην κύρια επιβλέπουσα της εργασίας μου, την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια κυρία Ιωάννα Σπηλιοπούλου, καθώς και τους συνεπιβλέποντες καθηγητές, την κυρία Μελίτα Εμμανουήλ και τον κύριο Σταύρο Αρβανιτόπουλο για τις πολύτιμες επιστημονικές συμβουλές τους. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον κύριο Μιχάλη Σόβολο, υπεύθυνο των ΓΑΚ Λακωνίας για την καθοδήγησή του στο θέμα της υφαντικής του Γερακίου, αλλά και των ανεμόμυλων. Ευχαριστίες οφείλω στη κυρία Νίκη Χρήστου Μιχαλούτσου που με έφερε σε επαφή με τη Κοινοφελής Επιχείρηση Δήμου Ευρώτα και τη κυρία Χρυσούλα Σταματόπουλου για τις πληροφορίες όσον αφορά την τέχνη της υφαντικής στο Γεράκι. Πολύτιμη ήταν η βοήθεια της κυρίας Ευαγγελίας Ελευθερίου και της κυρίας Γιάννας Κατσουγκράκη που με φιλοξένησαν στον χώρο της βιβλιοθήκης της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λακωνίας και μου έδωσαν υλικό για μελέτη. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος, καθώς μας στήριξαν και μας συμβούλεψαν για πολλά θέματα που μας απασχόλησαν κατά τη φοίτηση, πέρα από τις επιστημονικές τους γνώσεις που θα μας ακολουθούν για πάντα.

1. Εισαγωγή

Η πολιτισμική κληρονομιά του Γερακίου, μολονότι είναι γνωστή στους ειδικούς, δεν έχει γνωρίσει την προβολή και την ανάδειξη που της αξίζει από το ευρύτερο κοινό. Σκοπός αυτής της διπλωματικής εργασίας είναι να παρουσιαστεί η υλική και άυλη πολιτισμική κληρονομιά του Γερακίου και να προταθούν δράσεις και προτάσεις προστασίας και ανάδειξης. Μέσα από σχετική βιβλιογραφία ορίζεται το γεωγραφικό πλαίσιο του οικισμού και γίνεται αναφορά στους βασικούς σταθμούς της ιστορίας του, καθώς και στη μετονομασία της περιοχής από Γερόνθραι σε Γεράκι. Παρουσιάζονται τα μνημεία του οικισμού, η παραδοσιακή αρχιτεκτονική και η υφαντική ως κλάδος της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του Γερακίου. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στο πώς προσδιορίζονται τα μνημεία στο αρχαίο και σύγχρονο οικισμό, όπως και στις δράσεις που έχουν γίνει μέχρι σήμερα για την ανάδειξη και προβολή τους. Ακολουθούν οι προτάσεις μου για την ανάδειξη των μνημείων και του Πολιτιστικού Συλλόγου Γερονθρών, ο οποίος έχει αναλάβει την ανάδειξη της υφαντικής και των ανεμόμυλων. Τέλος, παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο μπορεί ο τουρισμός να συντελέσει στη βιώσιμη ανάπτυξη του οικισμού και της ευρύτερης περιοχής, καθώς και μια αναφορά στους ανθρώπους που έπαιξαν καταλυτικό ρόλο για την ανάδειξη του Γερακίου. Όλα αυτά μπορούν να επιτευχθούν μέσα από σωστό σχεδιασμό, αλλά και τη συνεργασία των ειδικών, της τοπικής κοινωνίας, των τοπικών φορέων και συλλόγων.

Σε αυτή την εργασία εξετάζονται οι αλλαγές που θα πρέπει να γίνουν στις τουριστικές υποδομές και στον διοικητικό τομέα, καθώς και όλες οι παρεμβάσεις που χρειάζεται να γίνουν, ώστε να αναπτυχθεί η τουριστική δραστηριότητα στο Γεράκι. Θα καταστεί κατανοητό ότι στο Γεράκι μπορεί να αναπτυχθεί «ο πολιτιστικός τουρισμός, που αποτελεί μια εναλλακτική μορφή τουρισμού»¹. Γίνεται, επίσης, μια προσπάθεια να επισημανθεί η κατάσταση στην οποία βρίσκεται σήμερα η πολιτιστική κληρονομιά του Γερακίου και προτείνονται καλές πρακτικές βελτίωσής της. Δίνεται ακόμη μία ολοκληρωμένη εικόνα για το πώς μπορούν να λειτουργήσουν οι αρχαιολογικοί χώροι του οικισμού, ώστε να συνεισφέρουν στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής με όσο το δυνατόν χαμηλότερο οικονομικό κόστος.

Τα μνημεία θα πρέπει να ενταχθούν στον χώρο και στην καθημερινή ζωή των κατοίκων του σύγχρονου οικισμού, ώστε να συνειδητοποιήσουν την ιστορία της περιοχής, αλλά και τον χαρακτήρα που έχει διαμορφωθεί στο πέρασμα των αιώνων. Είναι απαραίτητο να γίνει

¹ hdl.handle.net, 2/09/21.

κατανοητό ότι ο οικισμός δεν γεννήθηκε σήμερα που κατοικούμε εμείς, αλλά ότι γνώρισε μια συγκεκριμένη ιστορική εξέλιξη μέχρι να αποκτήσει τη σημερινή του μορφή και ότι δεν είναι αποκομμένος από το χθες, εφόσον το παρελθόν καθιστά φανερή την παρουσία του μέσα από τα μνημεία που διασώζονται σε αυτόν. Επιλέχθηκαν χαρακτηριστικά μνημεία διαφορετικών περιόδων, όπως η παλαιοχριστιανική εκκλησία στη θέση “Μητρόπολη”, οι έξι βυζαντινές εκκλησίες του οικισμού (Ευαγγελίστρια, Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος, Άγιος Αθανάσιος, Άγιος Σώζων, Άγιος Νικόλαος και Άγιοι Θεόδωροι), ο υστεροβυζαντινός πύργος, οι ανεμόμυλοι και τα διατηρητέα αρχοντικά του 19ου και 20ου αιώνα. Επίσης θα πρέπει να επισημανθεί ότι επιλέχθηκε και η αρχαία ακρόπολη των Γερωνθρών, εφόσον βρίσκεται εντός του οικισμού και μπορεί να πλαισιωθεί με τα υπόλοιπα μνημεία. Στη συνέχεια γίνεται λόγος και για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά του Γερακίου, όπως είναι για παράδειγμα η τοπική παράδοση στην υφαντική.

Θα εξεταστούν οι ενέργειες και πρακτικές διαχείρισης που έχουν γίνει μέχρι σήμερα για την προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς του Γερακίου. Στη συνέχεια θα προταθούν νέες δράσεις, οι οποίες θα βελτιώσουν τη συνολική της εικόνα. Αυτές οι δράσεις αποσκοπούν στο να γνωρίσουν οι ντόπιοι τα μνημεία του Γερακίου και περισσότερο οι νέοι εφόσον αυτοί αποτελούν το μέλλον του τόπου. Εκτός από τις δράσεις για την προστασία και ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς του Γερακίου, θα οριστεί η έννοια του πολιτιστικού τουρισμού και πώς μπορεί να ενδυναμωθεί στο Γεράκι, ενώ θα προταθούν και κάποιες πολιτιστικές διαδρομές, που θα οδηγήσουν στην ανάδειξη της φυσιογνωμίας του τόπου (Place Branding).

Η παρούσα εργασία προσπαθεί να θίξει ζητήματα της μεσαιωνικής και νεότερης πολιτισμικής κληρονομιάς του Γερακίου αναδεικνύοντας τη σημασία τους για το χθες και το σήμερα. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην πολιτιστική κληρονομιά της Βυζαντινής περιόδου, καθώς το Γεράκι έχει σημαντικό αριθμό βυζαντινών μνημείων που σώζονται ακέραια και χαρακτηρίζονται από εντυπωσιακή αρχιτεκτονική, γλυπτό και ζωγραφικό διάκοσμο. Το Γεράκι μάς έχει κληροδοτήσει μία πολιτιστική κληρονομιά μεγάλης αξίας. Αυτή συνιστά τη δυναμική του και αυτήθα πρέπει να εκμεταλλευτεί και να προωθήσει τουριστικά.

2. Γεωγραφικό πλαίσιο

Στους δυτικούς πρόποδες του Πάρωνα και γύρω από την αρχαία ακρόπολη των Γερονθρών είναι κτισμένο το Γεράκι (**εικ.1**). Πρόκειται για ένα ημιορεινό χωριό της Λακωνίας, σε υψόμετρο 300 μέτρων² και σε απόσταση 39 χιλιομέτρων νοτιοανατολικά από τη Σπάρτη³. Σήμερα ανήκει διοικητικά στον δήμο Ευρώτα, ενώ μέχρι το 2010 ήταν έδρα του δήμου Γερονθρών⁴. «Κατά την απογραφή του 2011, το δημοτικό διαμέρισμα Γερακίου είχε 1.252 κατοίκους»⁵, ενώ «ο μεγαλύτερος πληθυσμός έχει καταγραφεί το 1951 με 1793 κατοίκους»⁶. Στη συνέχεια, ο πληθυσμός αρχίζει να μειώνεται, καθώς προκαλούνται μεγάλα ρεύματα μετανάστευσης στο εξωτερικό⁷. Η θέση του Γερακίου είναι προνομιούχος και καθόλου τυχαία, καθώς το Γεράκι «παρατηρεί» όλο τον Λακωνικό κάμπο αλλά το μάτι φτάνει μέχρι και τη θάλασσα⁸. Με καθαρό καιρό φαίνονται η Ελαφώνησος, αλλά και τα Κύθηρα. Το Γεράκι αποτέλεσε πέρασμα και κέντρο εμπορίου, καθώς η οδός Ακραίων - Παλαιάς – Γερονθρών, όπως και η οδός Έλους - Πρινίκου – Γράμμουσας, διέσχισαν τον οικισμό. Ήταν ο συνδυαστικός κρίκος μεταξύ της Ανατολικής και της Δυτικής Πελοποννήσου.⁹

«Το χωριό έχει συνεχή ιστορικό βίο από την προϊστορική εποχή. Κύρια προϊόντα της περιοχής είναι η ελιά Καλαμών, το ελαιόλαδο, το τυρί και το μέλι¹⁰. Η κυριότερη ενασχόληση των κατοίκων του Γερακίου είναι η καλλιέργεια της ελιάς και η παραγωγή ελαιόλαδου. Ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Γερακίου, εκτός από το εργοστάσιο παραγωγής ελαιόλαδου, διαθέτει και μονάδα τυποποίησης της βρώσιμης ελιάς τύπου Καλαμών»¹¹ (**εικ. 2**).

3. Βασικοί σταθμοί της ιστορίας του οικισμού

«Το Γεράκι έχει μακραίωνη ιστορία, λόγω της συνεχούς κατοίκησης από την Ύστερη Νεολιθική περίοδο (4400 – 3000 π.Χ.) μέχρι σήμερα».¹² Τα παλαιότερα ίχνη ανθρώπινης

²<http://5a.arch.ntua.gr/project/4258/4564>, 3/04/21.

³<http://kastrogerakilakonias.blogspot.com/2017/10/blog-post.html>, 3/04/21.

⁴<http://5a.arch.ntua.gr/project/4258/4564>, 3/04/21.

⁵<http://kastrogerakilakonias.blogspot.com/2017/10/blog-post.html>, 3/04/21.

⁶<http://5a.arch.ntua.gr/project/4258/4564>, 3/04/21.

⁷<http://5a.arch.ntua.gr/project/4258/4564>, 10/03/21.

⁸<http://5a.arch.ntua.gr/project/4258/4564>, 3/04/21.

⁹<http://5a.arch.ntua.gr/project/4258/4564>, 3/04/21.

¹⁰<http://kastrogerakilakonias.blogspot.com/2017/10/blog-post.html>, 3/04/21.

¹¹https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%93%CE%B5%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B9_%CE%9B%CE%B1%CE%BA%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82, 2/09/21.

¹²<http://kastrogerakilakonias.blogspot.com/2017/10/blog-post.html>, 5/04/21.

δραστηριότητας έχουν εντοπιστεί στον λόφο Δοντάκια (Αρχαία Ακρόπολη Γερονθρών). Τα ευρήματα που βρέθηκαν στην ακρόπολη το 1905 από την Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή της Αθήνας ανήκαν στη Νεολιθική περίοδο και στην εποχή του Χαλκού.¹³ Η οχυρωμένη ακρόπολη και τα ερείπια κτηρίων στο πλάτωμα του λόφου μαρτυρούν την ακμή της πόλης των Γερονθρών έως τους Ρωμαϊκούς χρόνους¹⁴. Γύρω στα 1100 π.Χ. οι Δωριείς ιδρύουν τη Σπάρτη και στα μέσα του 8^{ου} αι. π.Χ. οι αρχαίες Γερόνθρες υποτάσσονται στους Δωριείς της Λακεδαιμόνος με επικεφαλής τον Τήλεκλο. Οι Αχαιοί κάτοικοι των Γερονθρών εγκαταλείπουν την Πελοπόννησο και η ακρόπολη των Γερονθρών επανακατοικείται από Σπαρτιάτες εποίκους¹⁵. «Στην Αρχαϊκή και Κλασική περίοδο η πόλη ήκμασε και εξελίχθηκε σε σπουδαίο πολιτικό και εμπορικό κέντρο. Αυτό αποδεικνύεται από τις επιγραφές, τα προξενικά ψηφίσματα και τα γλυπτά που βρέθηκαν από αυτή τη περίοδο»¹⁶. Μετά την επικράτηση των Ρωμαίων, το Γεράκι (Γερόνθραι) μετατράπηκε σε αυτόνομη πόλη και εντάχθηκε στο Κοινό των Λακεδαιμονίων (195 – 21π.Χ.), ενώ αργότερα συμπεριλήφθηκε στο Κοινό των Ελευθερολακώνων (21π.Χ. – 375μ.Χ.), το οποίο αποτελούσαν 18 πόλεις της Λακωνίας και που στην ουσία δημιούργησαν μια αυτόνομη συμπολιτεία, ξεχωριστά από τη Σπάρτη¹⁷. Τον 2ο αιώνα μ.Χ ο περιηγητής Παυσανίας, αντίκρισε τον Ναό του Απόλλωνα στην κορυφή του λόφου και την Αγορά δίπλα στις πηγές στη σημερινή Κάτω Βρύση. «Για τη λειτουργία της Αγοράς αυτής κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο, μάς πληροφορούν οι τέσσερις εντοιχισμένες μαρμάρινες στήλες με το Διάταγμα του Διοκλητιανού στην είσοδο του βυζαντινού ναού του Ιωάννη του Χρυσόστομου, όπου καθορίζονταν οι τιμές 1600 προϊόντων»¹⁸. Τη συνέχεια της ζωής του οικισμού κατά την Πρωτοβυζαντινή εποχή στοιχειοθετούν η γραπτή αναφορά του ως Γερένθραι στον Συνέκδημο του Ιεροκλέους και δύο ερειπωμένες βασιλικές στους πρόποδες του λόφου.

Στην Πρωτοβυζαντινή περίοδο οι κάτοικοι των Γερονθρών μετακινήθηκαν προς τον κάμπο, όπου και ιδρύθηκαν βασιλικές. Συγκεκριμένα στη θέση "Μητρόπολη", όπου βρισκόταν ο αρχαίος Ναός του Άρεως, βρέθηκαν από τον καθηγητή Ξυγγόπουλο κατάλοιπα παλαιοχριστιανικής βασιλικής του 5ου αιώνα μ.Χ.¹⁹. Ερείπια μεγάλης παλαιοχριστιανικής βασιλικής ήλθαν επίσης στο φως στη θέση που βρίσκεται ο βυζαντινός ναός του Αγίου Σώζοντος, καθώς και στην αρχαία ακρόπολη²⁰. Δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς "αι Γερόνθραι"

¹³ Παπαγεωργίου, 2007, 1.

¹⁴ Ελευθερίου, 2015, 3.

¹⁵ Παπαγεωργίου 2007, 1-2.

¹⁶ Wace 1904-05, 92 – 93.

¹⁷ Παπαγεωργίου 2007, 2.

¹⁸ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%93%CE%B5%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B9_%CE%9B%CE%B1%CE%BA%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82, 2/09/21.

¹⁹ Παπαγεωργίου 2007, 3.

²⁰ Παπαγεωργίου, 2007, 3.

μετονομάστηκαν σε “Γεράκι”. Πιθανόν αυτό έγινε από τον 7ο - 11ο αιώνα ή ακόμα και τον 12ο αιώνα μ.Χ. Το όνομα “Γερόνθραι” επιβιώνει πάντως τουλάχιστον έως τον 6ο αιώνα μ.Χ. Στον Συνέκδημο του Ιεροκλέους (528 – 535), μεταξύ των ονομάτων άλλων 24 πόλεων της Πελοποννήσου, αναφέρεται ως “Γερένθραι”. Νωρίτερα όμως ο Άραβας γεωγράφος Edrisi με εντολή του βασιλιά Ρογήρου Β΄ της Σικελίας περιηγήθηκε τις χώρες της Μεσογείου. Στη νοτιοανατολική Πελοπόννησο κάνει αναφορά για έναν τόπο με το όνομα “Gethuria”, το οποίο ταυτίστηκε από τους αρχιτέκτονες Μουτσόπουλο και Δημητροκάλλη με το Γεράκι²¹.

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Δυτικούς, οι Φράγκοι έγιναν κύριοι της Πελοποννήσου και τη διαίρεσαν σε δώδεκα βαρονίες²². Το Γεράκι αποτέλεσε έδρα βαρονίας, η οποία δόθηκε στον Βουργουνδό βαρόνο GuydeNivelet, ο οποίος έκτισε εκεί και το κάστρο στον λόφο του Παλαιοκάστρου / Αϊ-Γιώργη ανατολικά του Γερακίου για τον έλεγχο της γύρω περιοχής, αλλά και για την επικοινωνία με τα κάστρα του Μυστρά και της Μονεμβασίας. Το κάστρο δεν είναι ακριβώς χρονολογημένο, σύμφωνα όμως με το *Χρονικόν του Μορέως* κτίστηκε από τον GuydeNivelet ή τον γιο του Ιωάννη (Jean)²³.

Το 1259, στη μάχη της Πελαγονίας, οι Βυζαντινοί νικούν τους Φράγκους και ο πρίγκιπας της Αχαΐας Γουλιέλμος Β΄ Βιλλεαρδουίνος πιάνεται αιχμάλωτος. Το 1262 ελευθερώνεται, παραδίδοντας ως λύτρα στον Βυζαντινό αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο τα κάστρα του Γερακίου, του Μυστρά, της Μάνης και της Μονεμβασίας που αποτέλεσαν τη πιο σημαντική επαρχία του βυζαντινού κράτους, που είναι γνωστή ως Δεσποτάτο του Μορέως.

Μετά την ανάκτηση από τους Βυζαντινούς, το Γεράκι γνωρίζει μεγάλη περίοδο ακμής. Κτίζονται δεκάδες ναοί σε όλη του την έκτασή του, αλλά και δέκα ναοί μέσα στον οικισμό του κάστρου με εξαιρετικές τοιχογραφίες. Μέσα σε αυτούς αναφέρονται οικογένειες με επίσημους εκκλησιαστικούς και κοινωνικούς τίτλους. Ναοί με εξαιρετικές τοιχογραφίες στον οικισμό του κάστρου, όπως ο σταυρεπίστεγος ναός της Αγίας Παρασκευής, η Ζωοδόχος Πηγή και η Αγία Αικατερίνη στον τύπο της θολωτής βασιλικής, ο σταυρεπίστεγος ναός των Ταξιαρχών στη νότια κορυφή του λόφου Παλαιοκάστρο με τη περίφημη τοιχογραφία της “Άλωσης της Ιερικούς”, όπως και ο Άγιος Γεώργιος που πιθανόν προϋπήρχε της ίδρυσης του κάστρου σύμφωνα με τον Ορλάνδο, αλλά ανακαινίστηκε και διακοσμήθηκε με τοιχογραφίες. Εντύπωση προκαλεί το προσκυνητάριο του ναού με την τοιχογραφία του έφιππου Αγίου Γεωργίου, που αποτελεί το ταφικό μνημείο του δευτερότοκου αδελφού του Ιωαννίτη ιππότη Inigod’ Alfero²⁴. Στους

²¹ Μουτσόπουλος – Δημητροκάλλης 1988, 60 – 69.

²² moriasnow.gr, 21/09/21.

²³ Παπαγεωργίου 2007, 4.

²⁴ Λούβη – Κίζη 2004, 111 – 125.

Ύστερους Βυζαντινούς χρόνους ο ιστορικός Γεώργιος Παχυμέρης αναφέρει τον οικισμό ως Ιεράκιον²⁵.

Στον οικισμό του κάμπου υπάρχουν αξιόλογοι ναοί, οι σταυροειδείς εγγεγραμμένοι του Αγίου Σώζοντος, του Αγίου Αθανασίου, ο δίκλιτος ναός του Αγίου Νικολάου, αλλά και ο σταυρεπίστεγος ναός των Αγίων Θεοδώρων. Εντυπωσιακές τοιχογραφίες έχουν ο ναός της Ευαγγελίστριας και του Αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου.

Το 1460, το Γεράκι, ο Μυστράς αλλά και η υπόλοιπη Λακωνία, εκτός της Μονεμβασίας, πέρασε στα χέρια των Οθωμανών. Το 1463 το Γεράκι καταλήφθηκε από τους Βενετούς, αλλά μόνο για πέντε χρόνια, καθώς το 1468 πέρασε ξανά στους Οθωμανούς. Τότε ανεγέρθηκαν μικροί μονοκάμαροι ναοί, όπως του Αγίου Νικολάου, της Αγίας Κυριακής, της Αγίας Σοφίας, του Αγίου Δημητρίου. Στις μέρες μας, σε όλη την έκταση του σημερινού Γερακίου υπάρχουν περίπου 40 ναοί, κάποιοι σε άρτια κατάσταση και κάποιοι ερειπωμένοι. Κατά την Α΄ περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας οι πιο ισχυρές οικογένειες του Γερακίου είναι αυτή του Φασμούλου, του Μπράτη, του Γερακού και του Παπαγεωργίου. Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού του είναι αγρότες και κατέχουν τουλάχιστον ένα κομμάτι γης. Ταυτόχρονα, συνυπάρχουν με άρχοντες και ιδιοκτήτες, αλλά και με τις δυνάμεις εκείνης της εποχής. Λόγω των οικονομικών περιορισμών που προκλήθηκαν από τους κατακτητές, η κυκλοφορία των νομισμάτων ήταν πολύ περιορισμένη. Ωστόσο, το 1725, ο ίδιος ο Γερακός προσπάθησε να ανοικοδομήσει τον οικισμό, διότι πριν από αυτόν το χωριό ήταν σχεδόν ερειπωμένο, ενώβελτιώθηκε επίσης και η οικονομία. Κατά τη Β΄ Οθωμανική κυριαρχία (1715 – 1821) οι ισχυρές οικογένειες ήταν εκείνες των Παπαϊωάννου, Χαροκόπου, Τζίρου και Μόρφα²⁶.

Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια ολόκληρης της περιόδου της Ενετικής κατοχής και των δύο περιόδων της Οθωμανικής κυριαρχίας, οι Γερακίτες δεν είχαν εκπαίδευση, και μεγάλο μέρος τους ήταν ακόμη αναλφάβητο. Μέχρι την Επανάσταση του 1821 δεν υπήρχαν οργανωμένα σχολεία στους οικισμούς, γι' αυτό και κάποιες πλούσιες οικογένειες έστελναν τα παιδιά τους στη Μονεμβασία. Αφού ο οικισμός λεηλατήθηκε από Αλβανούς το 1770, ξεκίνησαν ένοπλη επίθεση. Το 1805, μετά τη στενότερη συνύπαρξη Ελλήνων και Τούρκων, ο τόπος ηρέμησε και η σχέση τους ήταν αμοιβαία επωφελής. Το Γεράκι, παλαιότερα υπήρξε έδρα της επισκοπής Έλους, η οποία διατηρήθηκε μέχρι το 1833, ενώ ύστερα καταργήθηκε και πέρασε στην επισκοπή Σπάρτης. Στην επισκοπή Έλους διετέλεσε ως προτελευταίος επίσκοπος ο Γερακίτης Ιωάσαφ Γερακός, ο οποίος πέθανε το 1810 και τελευταίος ήταν ο Άνθιμος, που έδρασε

²⁵<http://kastrogerakilakonias.blogspot.com/2017/10/blog-post.html>, 7/04/21.

²⁶ Πουλίτσας 1940, 9.

στην Επανάσταση του 1821. Από το Γεράκι καταγόταν ο νεομάρτυρας Ιωάννης, που μαρτύρησε στη Λάρισα το 1773 και η μνήμη του εορτάζεται στις 21 Οκτωβρίου²⁷. Την περίοδο της Οθωμανικής κατάκτησης (1460 – 1821) και των ενδιάμεσων βενετικών κατακτήσεων (1463 - 1479 και 1685 - 1715) κτίζεται ο ενοριακός ναός της Κοίμησης της Θεοτόκου²⁸, οι μονές του Προφήτη Ηλία Δάφνης και του Ιωάννη του Πρόδρομου²⁹.

Την ίδια εποχή ιδρύθηκε και η Ι.Μ. του Τιμίου Προδρόμου από τον Γερακίτη μοναχό Σωφρόνιο προς το γειτονικό χωριό Αλεποχώρι. Σε αυτή τη μονή, αλλά και στον Προφήτη Ηλία, στη θέση Δάφνη (Καθολικό Μονής του 12ου αιώνα), υπήρχαν πολλοί Γερακίτες μοναχοί και η μονή λειτούργησε μέχρι το 1833 (εικ. 3). Στα χρόνια της Επανάστασης το Γεράκι είχε ενεργό ρόλο και στις 2 Σεπτεμβρίου 1825ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης έστειλε από το Γεράκι εγκύκλιο προς τους “γενναίους Σπαρτιάτες, μικρούς και μεγάλους καπεταναίους και στρατιώτες”, προτρέποντάς τους σε ενεργό συμμετοχή στον αγώνα. Ο Γέρος του Μοριά οργάνωσε τον στρατό με σκοπό να καθυστερήσει τον Ιμπραήμ και να δώσει τη δυνατότητα στα γυναικόπαιδα να φύγουν προς τα νησιά των Σπετσών και της Ύδρας. Το Γεράκι τελικά “έπεσε” και κήκε από τα στρατεύματα του Ιμπραήμ στις 12 Σεπτεμβρίου του 1825. Η ζωή όμως δεν σταμάτησε στον οικισμό, καθώς λίγο καιρό αργότερα οι κάτοικοι επέστρεψαν και του έδωσαν και πάλι ανάσα ζωής. Με την εργατικότητα και τη θέλησή τους κατάφεραν να δημιουργήσουν πολλά κτήματα και να αυξήσουν την ελαιοπαραγωγή και όχι μόνο. Ασχολήθηκαν με το σιτάρι, το κριθάρι, το κρασί αλλά και με τα λαχανικά³⁰.

Μέχρι τη δεκαετία του 1960 η καλλιέργεια των χωραφιών γινόταν με ζώα που διέθετε κάθε αγροτικό σπίτι στο Γεράκι. Το Γερακίτικο όμως αγροτικό σπίτι, εκτός από κήπους και ζώα, διέθετε και αργαλειό, διότι οι γυναίκες του οικισμού ασχολούνταν με την υφαντουργία και την ταπητουργία. Από το 1880 και εξής, οι Γερακίτες ήταν από τους πρώτους που άρχισαν να μεταναστεύουν στις Ηνωμένες Πολιτείες και τον Καναδά, στη δε συνέχεια στην Ευρώπη, την Αυστραλία και την Αφρική. Αποτέλεσαν σημαντικό πυλώνα βοήθειας και ανάπτυξης του Γερακίου, καθώς συνέβαλαν οικονομικώς στα περισσότερα έργα που είχε ανάγκη ο τόπος. Με χρήματα των μεταναστών κτίστηκε το καλλιμάρμαρο Δημοτικό Σχολείο, η Δημοτική βιβλιοθήκη το Γυμνάσιο - Λύκειο με τη δωρεά των αδερφών Πολυμενάκου, καθώς και ένα σπουδαίο μνημείο, το Ηρώο στη μνήμη των πεσόντων Γερακιτών πολεμιστών, όπως επίσης και άλλα κοινωφελή έργα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η Ακαδημία Αθηνών να βραβεύσει το 1937 το

²⁷ Πουλίτσας 1971, 9 – 10.

²⁸ Ελευθερίου, 2015, 7.

²⁹ Γριτσόπουλος, 1982, 344.

³⁰ Πουλίτσας, 1971, 18 – 20.

Γεράκι με το βραβείο του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού και να το προβάλλει ως παράδειγμα προς μίμηση³¹.

Την συνεχή ακμή του οικισμού μαρτυρούν τα ερείπια βιοτεχνικών κτηρίων (δύο νερόμυλοι, πέντε ανεμόμυλοι, δύο ελαιοτριβεία), ένα μεγάλο χάνι (Παληόπυργος, κοντά στον ναό του Αγίου Νικολάου στον κάμπο), τα μαρμάρινα αλώνια, τα πηγάδια, οι λαχανόκηποι γύρω από τις δύο πηγές και οι λιθόκτιστες οικίες με τις κεραμοσκεπές, τους ψηλούς μαντρότοιχους και τις περίτεχνες αυλόπορτες. Τα καλντερίμια και η λιθόστρωτη κεντρική πλατεία συμπληρώνουν την εικόνα ενός από τους καλύτερα διατηρημένους παραδοσιακούς οικισμούς του Πάρωνα και της Πελοποννήσου εν γένει.

4. Ιστορική και αρχαιολογική τεκμηρίωση των μνημείων του Γερακίου

Σήμερα στο Γεράκι ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να επισκεφθεί την αρχαία ακρόπολη των Γερονθρών στον λόφο “Δοντάκια”, να δει τις τομές των ανασκαφών, αλλά και να απολαύσει τη μαγευτική θέα προς τον Λακωνικό κάμπο και τον Ταΰγετο. Από εκεί να σεργιανίσει τα στενά σοκάκια με τις αρχοντικές κατοικίες, να περάσει από την παραδοσιακή πλατεία και να κατηφορίσει προς τις βυζαντινές εκκλησίες του οικισμού. Όταν κάποιος τον επισκεφθεί, αμέσως θα μπει σε ένα διαφορετικό κλίμα, σε μια άλλη εποχή, ο νους του θα ταξιδέψει πολύ παλιά και σε άλλους χρόνους, ανάλογα με τη γωνιά που περπατά. Μπορεί κανείς να ξεκινήσει την περιήγησή του από την Ακρόπολη των Αρχαίων Γερονθρών, εκεί όπου οι αρχαιολόγοι ανακάλυψαν ευρήματα της Νεολιθικής εποχής και ο τόπος αυτός είχε κατοικηθεί πριν 6.000 χρόνια³². Σύμφωνα με τον περιηγητή Πausανία: *«ταύτας οίκουμένας πρὶν Ἡρακλείδας ἔλθεῖν ἐς Πελοπόννησον, ἐποίησαν ἀναστάτους Δωριεῖς οἱ Λακεδαίμονα ἔχοντες, ἀναστήσαντες δὲ Γερονθρῶν τοὺς Ἀχαιοὺς παρὰ σφῶν ἐποίκουσ ἀπέστειλαν: ἐπ' ἐμοῦ δὲ Ἐλευθερολακῶνων καὶ οὗτοι μοῖρα ἦσαν. κατὰ μὲν δὴ τὴν ἐξ Ἀκριῶν ἐς Γερόνθρας ὁδὸν ἔστι Παλαιὰ καλουμένη κόμη, ἐν δὲ αὐταῖς Γερόνθραις Ἄρεως ναὸς καὶ ἄσος: ἐορτὴν δὲ ἄγουσι τῷ θεῷ κατὰ ἔτος, ἐν ἧ ἡ γυναιξὶν ἐστὶν ἀπηγορευμένον ἐσελθεῖν ἐς τὸ ἄσος. περὶ δὲ τὴν ἀγορὰν σφισιν αἰ πηγαὶ τῶν ποτίμων εἰσὶν ὑδάτων. ἐν δὲ τῇ ἀκροπόλει ναὸς ἐστὶν Ἀπόλλωνος καὶ ἀγάλματος ἐλέφαντος πεποιημένου κεφαλῆ: τὰ δὲ λοιπὰ τοῦ ἀγάλματος πῦρ ἠφάνισεν ὁμοῦ τῷ προτέρῳ*

³¹ Πουλίτσας, 1971, 30.

³² Γριτσόπουλος, 1982, 61.

ναῶ³³» [= Οι Δωριείς της Λακωνικής κατέστρεψαν την πόλη, έδιωξαν τους Αχαιούς και έστειλαν δικούς τους εποίκους στις Γερόνθρες. Επί της εποχής μου οι κάτοικοί τους ανήκαν επίσης στους Ελευθερολάκωνες. Στο δρόμο Ακριών – Γερωνθρών συναντάς ένα χωριό που λέγεται Παλαιά. Στις Γερόνθρες υπάρχει ναός και άλσος του Άρεως. Έχουν κάθε χρόνο μια γιορτή προς τιμήν του θεού, οπότε απαγορεύεται στις γυναίκες να μπουν στο άλσος. Οι πηγές των ποσίμων υδάτων τους βρίσκονται γύρω στην Αγορά. Στην Ακρόπολη είναι ένας ναός του Απόλλωνος και η κεφαλή αγάλματος από ελεφαντοστό. Το υπόλοιπο άγαλμα κατεστράφη από πυρκαγιά, μαζί με τον προϋπάρχοντα ναό, στην Ακρόπολη των Γερωνθρών, όπως ονομαζόταν τότε το Γεράκι, υπήρχε ο ναός του θεού Απόλλωνα]³⁴. Αυτός ο τόπος φέρει ίχνη της Εποχής του Χαλκού, της Μυκηναϊκής, της Γεωμετρικής, της Αρχαϊκής, της Κλασική, της Ρωμαϊκής περιόδου και των Βυζαντινών χρόνων³⁵. Στην αντίθετη πλευρά του χωριού, που ονομάζεται σήμερα «Κάτω Βρύση», υπάρχουν κατάλοιπα του ναού του Άρη και μίας παλαιοχριστιανικής βασιλικής³⁶.

Εκεί υπήρχε και η Αγορά των Ρωμαϊκών χρόνων, απόδειξη για την οποία αποτελεί το Ρωμαϊκό υδραγωγείο, αλλά και οι μαρμάρινες πλάκες με το διάταγμα του Διοκλητιανού, οι οποίες κοσμούν τη θύρα του ιερού ναού του Αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου³⁷. Ιδιαίτερα φανερό είναι το βυζαντινό στοιχείο με τους έξι ναούς, οι οποίοι χρονολογούνται από τον 12ο έως τον 15ο αιώνα. Αξίζει να εστιάσει κανείς στην αρχιτεκτονική αλλά και στη ζωγραφική των ναών αυτών και ιδιαίτερα του Αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου και της Ευαγγελίστριας. Στο κέντρο του χωριού βρίσκεται η παραδοσιακή, πλακόστρωτη πλατεία με κτήρια ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής. Η περιήγησή μας όμως δεν τελειώνει εδώ, καθώς λίγα χιλιόμετρα έξω από το χωριό δεσπόζει αγέρωχο, το αναστηλωμένο πλέον και ανοιχτό προς το κοινό μεσαιωνικό κάστρο. Χρονολογείται στον 13ο αιώνα και ανήκε στο δεσποτάτο του Μυστρά³⁸. Αριθμεί 10 εκκλησίες, αρκετά κοσμικά κτήρια, εργαστήρια υφαντικής, αλλά και δεξαμενές. Στο κέντρο και στο ψηλότερο σημείο του μεσαιωνικού οικισμού βρίσκεται ο ναός του Αγίου Γεωργίου με το υψηλής γλυπτικής τέχνης προσκυνητάρι του και τα οικόσημα των Ιωαννιτών Ιπποτών³⁹. Από την κορυφή του λόφου μπορεί κανείς να αγναντέψει τον Λακωνικό κάμπο και το μάτι του να φτάσει μέχρι την κορυφή του άρχοντα της Λακωνίας, Ταυγέτου, αλλά και μέχρι τη θάλασσα.

³³ Πausanias III, 69.

³⁴ Πausanias III, 69.

³⁵ Γριτσόπουλος, 1982, 55.

³⁶ Γριτσόπουλος, 1982, 61-66.

³⁷ Γριτσόπουλος, 1982, 63.

³⁸ Lafontaine, 1956, 15.

³⁹ Λούβη, 2004, 120.

Όλο τον ιστορικό και αρχαιολογικό πλούτο του Γερακίου έφεραν στο φως σπουδαίοι αρχαιολόγοι, βυζαντινολόγοι και αρχιτέκτονες. Μεγάλο ρόλο όμως στη προβολή του Βυζαντινού Γερακίου έπαιξε ο Γερακίτης ακαδημαϊκός, Πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών, της Αρχαιολογικής Εταιρείας και της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, Παναγιώτης Πουλίτσας⁴⁰.

4.1 Η Ακρόπολη των Γερονθρών

Η ακρόπολη των Γερονθρών (εικ. 4) βρίσκεται σε έναν λόφο του Πάρωνα, που αποτελούσε τον κεντρικό πυρήνα του αρχαίου οικισμού και που σήμερα περιμετρικά από τον λόφο έχει αναπτυχθεί ο σύγχρονος οικισμός⁴¹. Ο Πausanias αναφέρει ότι υπήρχε ναός του Απόλλωνα με άγαλμα του θεού από ελεφαντόδοτο. Το 1905 πραγματοποιήθηκαν ανασκαφικές έρευνες, ωστόσο η ακριβής θέση του ναού παραμένει ακόμα άγνωστη. Το 1995 ξεκίνησαν όμως έρευνες από Ολλανδούς αρχαιολόγους και έφεραν στο φως πολλά αναθηματικά αντικείμενα από μόλυβδο ή χαλκό, κυρίως της Αρχαϊκής, αλλά και της ελληνιστικής περιόδου⁴².

Τα παλαιότερα δείγματα ανθρώπινης παρουσίας και δραστηριότητας στην ακρόπολη χρονολογούνται στην Ύστερη Νεολιθική περίοδο (4400 – 3100 π.Χ.). Βρέθηκαν αντικείμενα της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού, που διαδέχθηκε τη Νεολιθική, τα οποία χρονολογούνται περί το 2500 π.Χ., μαζί με αντικείμενα της Νεολιθικής περιόδου, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο νεολιθικός πολιτισμός δεν καταστράφηκε απότομα, αλλά αντικαταστάθηκε σταδιακά από τον πολιτισμό της Εποχής του Χαλκού⁴³. Ο οικισμός φαίνεται να εγκαταλείφθηκε στη συνέχεια εξαιτίας πυρκαγιάς, για να επανακατοικηθεί κατά τη Μεσοελλαδική περίοδο (2000 – 1600 π.Χ.). Από αυτή τη περίοδο βρέθηκαν τέσσεριςκιβωτιόσχημοι τάφοι, πίθοι (αποθηκευτικά δοχεία) και κεραμικά αγγεία, όπως κύπελλα και πινάκια⁴⁴.

Στη Μυκηναϊκή εποχή, ο οικισμός πιθανόν ονομάστηκε “Γερόνθραι”. Τότε η ακρόπολη είχε οχυρωθεί με κυκλώπειο τείχος, αποτελούμενο από μεγάλες πέτρες με ανακατασκευές σε διάφορες εποχές, από την Ύστερη Κλασική περίοδο (4ος αι. π.Χ.) έως και τον Εμφύλιο πόλεμο

⁴⁰<https://digitallibrary.academyofathens.gr/archive/item/8497>, 17/06/21.

⁴¹ Crouwel – Prent – Veagh – Gert – Wijngaarden – Sueur 1995, 2 – 22.

⁴² Gert, 2006, 25.

⁴³ Crouwel – Prent – Langreidge - Van den vin 2003, 1-15.

⁴⁴ Gert, 2006, 16.

(1946 – 49)⁴⁵. Με την εποίκιση των Δωριέων , η πολιτεία των Γερονθρών ήκμασε και εξελίχθηκε στη συνέχεια σε σπουδαίο πολιτικό και εμπορικό κέντρο. Αυτό αποδεικνύεται από επιγραφές, προξενικά ψηφίσματα, γλυπτά και αρχιτεκτονικά μέλη οικοδομημάτων. Κατά την Ελληνιστική περίοδο η ακρόπολη οχυρώθηκε εκ νέου και υπάρχουν δείγματα κατοίκησης. Στη συνέχεια, κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο, οι κάτοικοι μετακινήθηκαν προς τον κάμπο και η ακρόπολη απέκτησε γεωργική και αμυντική χρήση⁴⁶. Σημαντικό στοιχείο είναι ότι το Γεράκι ή αλλιώς οι αρχαίες «Γερόνθραι», βρίσκονταν σε επαφή με τον έξω κόσμο και αυτό αποδεικνύεται από νομίσματα που βρέθηκαν στον οικισμό και κόπηκαν σε διάφορα μέρη της Ελλάδας και της Ανατολικής Μεσογείου ⁴⁷.

4.2 Οι ναοί του οικισμού

Εντός του σύγχρονου οικισμού του Γερακίου υπάρχουν έξι βυζαντινοί ναοί από τον 12 έως τα τέλη του 15^{ου} αιώνα με ενδιαφέρουσες τοιχογραφίες αλλά και με τη λιτή και χαρακτηριστική τους αρχιτεκτονική. Επίσης υπάρχουν τα λείψανα ενός παλαιοχριστιανικού ναού που ανασκάφηκε το 1937 από τον καθηγητή Ξυγγόπουλο στη θέση που ο κόσμος, χωρίς να γνωρίζουμε την αφετηρία χρόνου, ονομάζει «Μητρόπολη». Οι ναοί βρίσκονται σχεδόν όλοι στον κάμπο του Γερακίου, μέσα στον ελαιώνα και εκεί που υπήρχαν πηγές νερού. Κάποιοι είναι μικρών διαστάσεων και ιδιωτικοί όπως ο ναός της Ευαγγελίστριας και των Αγίων Θεοδώρων. Αντίθετα, ο Άγιος Αθανάσιος, ο Άγιος Σώζων, ο Άγιος Νικόλαος και ο Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος είναι μεγαλύτερα μνημεία και έργα μεγάλης συμμετοχής ανθρώπων. Οι ναοί του Γερακίου σηματοδοτούν μια εποχή πολλών αιώνων και κυρίως την εποχή της ακμής του Βυζαντίου. Είναι φωτεινοί φάροι ιστορίας, αρχιτεκτονικής και ζωγραφικής αλλά το κυριότερο συνδετικοί κρίκοι όλης της ιστορίας του Γερακίου. Συνδέουν το χθες με το σήμερα.

“Μητρόπολη”

Στη θέση που σήμερα ονομάζεται “Μητρόπολη”, υπάρχουν κατάλοιπα παλαιοχριστιανικού ναού, που ανασκάφηκε το 1936 (εικ 5, 6). Είναι στη θέση ενός αρχαίου ναού, που σύμφωνα με τον περιηγητή Πausανία ήταν αφιερωμένος στον θεό Άρη. Από την

⁴⁵ Crouwel – Prent – Shipley 2007, 1 – 20.

⁴⁶ Crouwel – Prent – Thorne 2008, 1 – 10.

⁴⁷ Gert, 2006, 24.

ανασκαφική έρευνα προέκυψε ότι πρόκειται για τρίκλιτη βασιλική, με τα κλίτη να χωρίζονται από κτιστούς πεσσούς. Οι διαστάσεις, χωρίς την αψίδα, θα πρέπει να ήταν 20μ. μήκος και 14,50μ. πλάτος και η τοιχοδομία με αλάξεντους λίθους και χρήση λίγων πλίνθων. Στο μεσαίο κλίτος βρέθηκε η μαρμάρινη βάση του τέμπλου, που φαίνεται ότι δεν προσαρμόζεται ακριβώς και ότι ανήκει σε άλλο μνημείο. Ο ναός χρησιμοποιήθηκε και στα μεταγενέστερα χρόνια, καθώς έχει υποστεί μετασκευές. Τα ανοίγματα μεταξύ των πεσσών κλείστηκαν με τοίχους και τα πλάγια κλίτη σχημάτισαν δύο μικρά παρεκκλήσια. Επιπλέον, βρέθηκαν έγχρωμες διακοσμήσεις κατά την ανασκαφή, που πιθανόν μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο ναός ήταν σε λειτουργία τον 14ο - 15ο αι. Η αρχική βασιλική χρονολογείται πιθανόν τον 5ο αι. μ.Χ., εκτίμηση που προέρχεται από το σχήμα της βασιλικής, αλλά η μη ύπαρξη γλυπτών δυσχεραίνει τη χρονολόγηση του ναού. Τα μόνα ευρήματα που ήλθαν στο φως, ήταν ένας μαρμάρινος τετράγωνος πεσσίσκος τέμπλου, οι διαστάσεις και οι εγχοπές του οποίου δεν συμφωνούν με την εφαρμογή του θωρακίου. Άρα είναι σε δεύτερη χρήση και ο Α. Ξυγγόπουλος επισήμανε ότι ταιριάζει με τα μεγάλα αρχιτεκτονικά μέλη που βρίσκονται στον ναό του Αγίου Σώζοντος και του Αγίου Γεωργίου. Επίσης βρέθηκε ένα πινάκιο και ένα ποτήριον, που χρονολογούνται πιθανόν στον 11ο αι⁴⁸.

Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος

Νοτιοανατολικά της κεντρικής πλατείας του χωριού, ακριβώς πίσω από τη δημόσια δεξαμενή, στη σημερινή θέση “Κάτω Βρύση” και κοντά στη θέση “Μητρόπολη” που αναφέρθηκε προηγουμένως, βρίσκεται ο ναός του Αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου στον αρχιτεκτονικό τύπο της μονόκλιτης καμαροσκέπαστης βασιλικής (εικ 7, 8). Πρόκειται για τη μεγαλύτερη μονόκλιτη βασιλική του Γερακίου, με διαστάσεις 4,70 X 10,00μ. Η κύρια είσοδος του ναού βρίσκεται στη μεσημβρινή πλευρά, καθώς δεν το επιτρέπει δυτικά η απότομη υψομετρική διαφορά του εδάφους. Υπάρχει είσοδος και στη βόρεια πλευρά που πιθανόν κλείστηκε το 1450, όταν έγινε η δεύτερη τοιχογράφηση του ναού⁴⁹.

Όσον αφορά την τοιχοποιία, ο ναός είναι κτισμένος με αργολιθοδομή και φέρει κεραμοπλαστικό διάκοσμο, ενώ στις όψεις του ναού έχουν εντοιχισθεί ρωμαϊκές επιγραφές και γλυπτά. Συγκεκριμένα, στις παραστάδες και στο υπέρθυρο της κεντρικής εισόδου έχουν

⁴⁸ Ξυγγόπουλος, 1938, 108-114.

⁴⁹ Μουτσόπουλος - Δημητροκάλλης, 1981, 3.

τοποθετηθεί μαρμάρινες πλάκες (εικ. 9) και πρόκειται για το Διάταγμα *depreiis* του Αυτοκράτορα Διοκλητιανού του 301 μ.Χ. Τα στοιχεία των επιγραφών μάς μαρτυρούν ότι το Γεράκι, που εκείνη την εποχή ονομαζόταν Γερώνθραι, είχε γνωρίσει μεγάλη εμπορική ακμή. Λίγο πιο ανατολικά βρίσκεται εντοιχισμένη άλλη μια επιγραφή με ονόματα πιθανόν πολεμιστών αλλά και ένα περιρραντήριο και ένας μικρός βωμός Ρωμαϊκών χρόνων και αυτά. Πάνω από την είσοδο και το υπέρθυρο υπάρχει ανακουφιστικό τόξο με περιβάλλουσα πλίνθινη ταινία. Σε όλο το μήκος της βόρειας πλευράς υπάρχει κεραμοπλαστική ζώνη με δικτυωτό κόσμημα. Επίσης υπάρχουν υποδοχές για σκυφία, από τα οποία κανένα δεν είναι στη θέση του. Στην ανατολική πλευρά, η διακοσμητική αυτή ζώνη υπάρχει στην κόγχη του ιερού, πάνω από το μονόλοβο παράθυρο. Αυτό το παράθυρο περιβάλλεται από μία ταινία πλίνθων και οδοντωτή ταινία, η οποία συνεχίζεται εκατέρωθεν της βάσης του, έως τις γωνίες του τοίχου⁵⁰.

Ο ναός βρίσκεται σε πολύ καλή κατάσταση, μολονότι οι τελευταίες επισκευές έγιναν πριν από αρκετές δεκαετίες. Το 1956, η Αρχαιολογική Εταιρεία ασχολήθηκε με την απομάκρυνση των προσχώσεων, την ανακεράμωση της στέγης και την πλακόστρωση του δαπέδου⁵¹. Εδώ θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο ναός είναι κατάγραφος και η κατάσταση του ζωγραφικού του διακόσμου είναι πολύ καλή. Έχουν πραγματοποιηθεί δύο στερεώσεις τοιχογραφιών, το 1937 και το 1970⁵². Ο ναός ακολουθεί το παγιωμένο βυζαντινό εικονογραφικό πρόγραμμα με κάποιες αποκλίσεις, όπως για παράδειγμα στις σκηνές του Δωδεκαόρτου, λείπουν οι σκηνές της Βάπτισης και ο Μυστικός Δείπνος. τη θέση τους έχουν πάρει η σκηνή της Προδοσίας και τα Εισόδια της Θεοτόκου. Ο ναός έχει δύο στρώματα τοιχογραφιών. Οι τοιχογραφίες του πρώτου στρώματος χρονολογούνται από τους περισσότερους ειδικούς στα τέλη του 13ου ή στις αρχές του 14ου αιώνα⁵³.

Η παράσταση της σκηνής του Λίθου είναι τοποθετημένη στον ημικυλινδρικό θόλο, στο 8ο διάχωρο, και απεικονίζει στρατιώτες με ανατολικά χαρακτηριστικά, όπως σχιστά μάτια και εξογκωμένα ζυγωματικά, αλλά και με εχθρικά αισθήματα απέναντι σε όλα τα πρόσωπα που βρίσκονται στη σκηνή του Πάθους⁵⁴.

⁵⁰ Μουτσόπουλος - Δημητροκάλλης, 1981, 4.

⁵¹ Ζίας 1976 -78, 332.

⁵² Ζίας 1976 - 78, 332.

⁵³ Μουτσόπουλος - Δημητροκάλλης, 1981, 7.

⁵⁴<https://www.archaiologia.gr/blog/issue/%CF%83%CE%B9%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1-%CF%83%CE%B5-%CF%84%CE%BF%CE%B9%CF%87%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85/>, 30/06/21.

Σε μία από τις ασπίδες απεικονίζεται το οκτάκτινο άστρο τέσσερις φορές. Αυτό το σύμβολο εμφανίζεται συχνά στις εκκλησίες του Γερακίου, αλλά εδώ χωρίς την ημισέληνο, όπως συνηθίζεται. Ιδιαίτερη σημασία έχουν τα σύμβολα ή γράμματα που υπάρχουν στα κράνη των στρατιωτών (εικ. 10). Με αυτό το θέμα ασχολήθηκε ο Ν. Μουτσόπουλος και ζήτησε τη βοήθεια ξένων βυζαντινολόγων και άλλων ειδικών. Ο Ιάπωνας ελληνιστής Μ. Σουγγάγια υποστήριξε ότι πρόκειται για το κινέζικο γράμμα hi (χι), που ερμηνεύεται ως μέγας, υψηλός, έξοχος. Όμως ποιοι είναι αυτοί οι στρατιώτες; Είναι Κινέζοι ή κάποιος άλλος λαός; Το ότι είναι κινέζικο το γράμμα δεν επιβεβαιώνει την υπόθεση, καθώς οι στρατιώτες έπαιρναν ως λάφυρα στολές και όπλα από τις μάχες και τα χρησιμοποιούσαν. Αυτό συμβαίνει προφανώς και εδώ⁵⁵.

Μετά από μεγάλη έρευνα ο Μουτσόπουλος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο λαός αυτό είναι οι Τάταροι, καθώς ήταν ένας από τους βασικούς Ασιάτες εχθρούς του Βυζαντίου. Συγκεκριμένα, το 1206 εισέβαλαν στη Θράκη χωρίς αποτέλεσμα, το 1237 την λεηλάτησαν, αλλά ηττήθηκαν από τους Μογγόλους. Το 1294-1295 επιτέθηκαν εναντίον της Βουλγαρίας, το 1297 εναντίον του Βυζαντίου και το 1299-1300 εναντίον της Θράκης. Οι Τάταροι ήταν συχνός εχθρός του Βυζαντίου και ο ζωγράφος πιθανόν να είδε παρόμοιες παραστάσεις από προηγούμενη θητεία του στη Θράκη. Έτσι δικαιολογούνται οι λεπτομέρειες που τονίζει στα χαρακτηριστικά των στρατιωτών. Μία άλλη εκδοχή είναι ο ζωγράφος να ήρθε ο ίδιος σε επαφή με τους Τατάρους στρατιώτες. Ο Umur, ο οποίος ήταν γιος του αδελφού του ιδρυτή της δυναστείας των Οσμανιδών Μεχμέτ, αποβιβάσθηκε μαζί με τον Suleyman στη Μονεμβασία και πολέμησε εναντίον του Isran. Δεν είναι απίθανο να υπήρχαν Τάταροι στρατιώτες και ο ζωγράφος να ήρθε σε επαφή μαζί τους. Για να γίνει αυτό αποδεκτό, θα πρέπει να δεχθούμε και μία μεταγενέστερη χρονολόγηση των τοιχογραφιών του ναού⁵⁶. Όσον αφορά τη παράσταση με τη σκηνή του Λίθου που αναλύθηκε, πρόκειται για μία ενδιαφέρουσα και σπάνια σκηνή, άξια θαυμασμού και μελέτης λόγω των ιδιομορφιών στα κράνη και φαίνεται ότι με αυτόν τον τρόπο ο ζωγράφος κάνει μια ιστορική περιπλάνηση, δείχνοντας και κάνει γνωστό ότι έχει γνωρίσει τις επιθέσεις των Τατάρων στη Θράκη κατά τα τέλη του 13^{ου} και τις αρχές του 14^{ου} αιώνα⁵⁷. Είναι πλέον φανερό ότι οι αφηγηματικές σκηνές αλλά και οι σκηνές με στρατιώτες είναι αγαπημένα θέματα των ζωγράφων των ναών του Γερακίου.

Η δεύτερη εικονογράφηση του ναού έγινε το 1450, όπως αναφέρει η επιγραφή στη σκηνή με τον κτήτορα. Στον δυτικό τοίχο, κάτω από τη παράσταση του Προφήτη Ελισσαίου, μέσα σε

⁵⁵ Μουτσόπουλος 2015, 16–18.

⁵⁶ Μουτσόπουλος, 2015, 15–25.

⁵⁷ Στίκα, 1970, 81.

ένα τυφλό πλίνθινο αφίδωμα, εικονίζεται ο ιερέας και χαρτοφύλαξ Χριστόφορος Κοντολέων, κτήτωρ του ναού, σε σκηνή δέησης. Φορά ποδήρες χειριδωτό λευκό στιχάριο (εικ. 11). Ο Χριστός δεν απεικονίζεται μέσα σε δόξα, ως συνήθως, αλλά έχει γερμένο το σώμα του προς τον κτήτορα, ευλογεί με το δεξί Του χέρι και στο αριστερό φέρει κλειστό ειλητάριο, ενώ ταυτόχρονα βαστά και τον χιτώνα Του. Δεξιά της παράστασης υπάρχει επιγραφή με χρονολογία σπη΄ (6958) από Κτήσεως Κόσμου, που αντιστοιχεί στο 1450. Εδώ θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο κτήτωρ δεν προσφέρει ναό, αλλά εικονίζεται σε στάση δέησης. Αυτό συνήθως συνδέεται με την ανακαίνιση ή τοιχογράφηση του ναού.

Ευαγγελίστρια

Ανατολικά της κεντρικής πλατείας και σε λίγα μέτρα απόσταση από τον ναό του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου που αναφέρθηκε προηγουμένως, βρίσκεται ο ναός της Ευαγγελίστριας. Πρόκειται για μονόκλιτο σταυροειδή εγγεγραμμένο ναό με τρούλο (εικ. 12, 13), μικρών διαστάσεων (4,60 X 6,40μ.) πιθανόν ιδιωτικό κτίσμα. Ο τρούλος δεν στηρίζεται ούτε σε κίονες ούτε σε πεσσούς, αλλά στους τέσσερις τοίχους του κυρίως ναού. Είναι μεγάλος με οκταγωνικό τύμπανο και αρχικά είχε οκτώ μονόλοβα παράθυρα. Κάθε πλευρά του οκταγωνικού τυμπάνου επιστέφεται από ένα ημικύκλιο, που το αποτελεί ο λοβός του παραθύρου, και από δύο σειρές πλίνθινων τόξων. Πρόκειται για έναν εντυπωσιακό τρούλο, που φαίνεται να θυμίζει αθηναϊκούς ναούς του 11ου ή του 12ου αιώνα. Το 1956 έγιναν στερεωτικές εργασίες και αποκαταστάθηκε η αρχική μορφή του μνημείου⁵⁸.

Ο ναός είναι κατάγραφος με εντυπωσιακές τοιχογραφίες και ιδιαίτερο στοιχείο το χρώμα. Το 1971 έγιναν εργασίες συντήρησης των τοιχογραφιών και αποκαλύφθηκε παλαιότερη γραπτή διακόσμηση στο ιερό, κάτω από τις φθαρμένες τοιχογραφίες του 18ου αιώνα⁵⁹. Το ενδιαφέρον κεντρίζει όμως ο Παντοκράτορας στον τρούλο με το αυστηρό βλέμμα του Κριτή (εικ 14). Ο εικονογραφικός του τύπος, ειδικά το πλούσια διακοσμημένο ένσταυρο φωτοστέφανο, παραπέμπει σε απεικονίσεις του 12ου αιώνα. Η Ντ. Μουρίκη αναφέρει ότι κάτω από τη ζώνη που περιβάλλει περιμετρικά του Παντοκράτορα υπάρχει διακοσμητική ζώνη με φυτικά σχέδια και κάτω από αυτήν μεγαλύτερη, όπου εικονίζονται δύο σεραφείμ, δύο τετράμορφα όντα και έξι άγγελοι στραμμένοι προς τον θρόνο. Στο τύμπανο του τρούλου

⁵⁸ Ζίας 1976-78, 332.

⁵⁹ Κουνουπιώτου 1971, 154 – 156.

εικονίζεται ο χορός των δώδεκα προφητών και στα σφαιρικά τρίγωνα Ευαγγελιστές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της μνημειακής ζωγραφικής της Ευαγγελίστριας και της Παλαιολόγιας Αναγέννησης αποτελεί ο Ευαγγελιστής Λουκάς, καθώς η έκφραση του προσώπου, τα μάτια και τα σγουρά μαλλιά αποδεικνύουν την ικανότητα του ζωγράφου.⁶⁰

Σύμφωνα με την Ντ. Μουρίκη, όλος ο εικονογραφικός κύκλος του τρούλου ανήκει στον 12ο αιώνα, στην εποχή των Κομνηνών. Ορισμένες όμως παραστάσεις ανάγονται στο τέλος του 13ου αιώνα, καθώς φέρουν στοιχεία του καλλιτεχνικού ρεύματος της Αναγέννησης των Παλαιολόγων⁶¹.

Άγιος Αθανάσιος

Λίγο έξω από το χωριό, προς τον δρόμο για το κάστρο και συγκεκριμένα στο σημερινό κοιμητήριο του χωριού, βρίσκεται ο ναός του Αγίου Αθανασίου (εικ 15, 16). Ο ναός δεν είναι αφιερωμένος στον Μέγα Αθανάσιο της Αλεξανδρείας, αλλά σε ομώνυμο μάρτυρα, που η μνήμη του εορτάζεται στις 2 Μαΐου και είναι ο πολιούχος άγιος του Γερακίου. Το μνημείο διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση, μετά από την ανακατασκευή του τρούλου που είχε πέσει τον 19ο αιώνα, αλλά και από εργασίες που πραγματοποιήθηκαν τη δεκαετία του 1960, για να αποκατασταθεί η αρχική μορφή του ναού⁶². Ο τρούλος ανακατασκευάστηκε σύμφωνα με το πρότυπο του τρούλου του Αγίου Σώζοντος⁶³. Ο ναός είναι δίστηλος σταυροειδής εγγεγραμμένος με εξωτερικές διαστάσεις 8,50 X 8,90μ. Στη βόρεια πλευρά του είναι κτισμένος με κοινή αργολιθοδομή, ενώ η πρόσοψη και η νότια πλευρά είναι διακοσμημένες με κεραμοπλαστικό και αρχιτεκτονικό διάκοσμο, αποτελούμενο από αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη (*spolia*). Ο ναός σήμερα δεν σώζει πολλές τοιχογραφίες, ενώ φαίνεται ότι κάποτε ήταν κατάγραφος και ότι έφερε δύο στρώματα αγιογράφησης. Τη δεκαετία του 1970 καθαρίστηκαν και στερεώθηκαν οι τοιχογραφίες του.

Εντύπωση προκαλούν τα μεγάλα μάτια και οι ανατολίτικες φυσιογνωμίες και συγκεκριμένα στη σκηνή των Εισοδίων της Θεοτόκου και στους Ιεράρχες. Το πρώτο στρώμα τοιχογραφιών χρονολογείται ανάμεσα στον 13ο και στον 15ο αιώνα. Ο βυζαντινολόγος Ν.

⁶⁰ Μουτσόπουλος - Δημητροκάλλης 1981, 111.

⁶¹ Μουτσόπουλος - Δημητροκάλλης, 1981, 136.

⁶² Ζίας, 1976-78, 332.

⁶³ Ορλάνδος, 1964, 189.

Ζίαςσύμφωνα με την άποψή του επισημαίνει ότι ενώ οι τοιχογραφίες είναι του 14ου αι., ο ναός χρονολογείται περί το 1200⁶⁴.

Άγιος Σώζων

Μέσα στον ελαιώνα, νότια του οικισμού και στα θεμέλια μιας μεγάλης παλαιοχριστιανικής βασιλικής, βρίσκεται ο ναός του Αγίου Σώζοντος⁶⁵ (εικ. 17,18). Σύμφωνα με την παράδοση, παλαιότερα γινόταν το έθιμο του τρυποπεράσματος μέσα από τη κουφάλα μιας γέρινης ελιάς για την ίαση των ασθενειών. Τυπολογικά ο ναός είναι όμοιος με τον ναό του Αγίου Αθανασίου, δηλαδή δίστηλος σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλο, αλλά με μεγαλύτερες διαστάσεις και συγκεκριμένα 9,00 X 8,82 μ. Πρόκειται για ένα ραδινό κτίσμα και αριστούργημα της επαρχιακής αρχιτεκτονικής. Αυτό που εντυπωσιάζει εδώ τον επισκέπτη, είναι και πάλι ο οκταγωνικός τρούλος, αλλά και τα πολυάριθμα αρχιτεκτονικά μέλη που είναι εντοιχισμένα εξωτερικά στη δυτική και νότια πλευρά του ναού⁶⁶.

Η τοιχοποιία του μνημείου δεν είναι ίδια, αλλά από τη βάση μέχρι ύψος τεσσάρων μέτρων έχει κατασκευαστεί από λαξευμένες μεγάλες πέτρες, ενώ το πάνω μέρος με κοινή αργολιθοδομή και μικρές πέτρες. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, υπάρχουν εντοιχισμένα αρχαία και παλαιοχριστιανικά αρχιτεκτονικά μέλη, όπως δύο υφαψίδια διαφορετικής μορφής, που πιθανόν βρίσκονται εκεί με διακοσμητικό ρόλο. Στη νότια πλευρά βρίσκεται ένα θωράκιο διακοσμημένο με φολίδες και στο αέτωμα της βόρειας κεραίας του ναού έχει ενσωματωθεί μια ανθεμωτή επίστεψη αρχαίας επιτύμβιας στήλης. Αριστερά της εισόδου, δίπλα από το υφαψίδιο, βρίσκεται θραύσμα αρχαίας επιτύμβιας επιγραφής “Κ...ΛΕΑ”. Στο εσωτερικό του ναού υπάρχει ένα δωρικό κιονόκρανο αρχαϊκής εποχής.

Ο ναός διατηρεί στο εσωτερικό του λίγες αλλά ενδιαφέρουσες τοιχογραφίες, οι οποίες ανακαλύφθηκαν τη δεκαετία του 1970⁶⁷. Εντύπωση προκαλεί ο τρούλος, στο κεντρικό τμήμα του οποίου δεν υπάρχει ο Παντοκράτορας, αλλά ένας γαλάζιος κάμπος με χρυσά άστρα. Επίσης στη ζώνη του τρούλου με τη λιτανεία των αγγέλων υπάρχει μια μορφή αγίου ανάμεσα στους δύο σεβίζοντες αγγέλους, ο Άγιος Σώζων. Αυτό αποτελούσε χαρακτηριστικό της

⁶⁴ Μουτσόπουλος - Δημητροκάλλης, 1981, 125-135.

⁶⁵ Γκιαούρη 1977, 83.

⁶⁶ Μουτσόπουλος - Δημητροκάλλης 1981, 145.

⁶⁷ Ζίας 1976-78, 333.

παλαιοχριστιανικής παράδοσης. Ο ναός χρονολογείται όπως και ο άγιος Αθανάσιος στον 12ο αι. και ίσως είναι προγενέστερος από αυτόν. Οι τοιχογραφίες διαφέρουν, καθώς ο ζωγραφικός διάκοσμος του τρούλου ανήκει στον 12ο αι., ενώ οι τοιχογραφίες του δυτικού τοίχου πιθανόν είναι μεταγενέστερες⁶⁸.

Άγιος Νικόλαος

Νότια του χωριού, ανάμεσα στους ναούς του Αγίου Σώζοντος και των Αγίων Θεοδώρων βρίσκεται ο δίκλιτος ναός του Αγίου Νικολάου (**εικ. 19, 20**). Στο μεταγενέστερο νότιο κλίτος δεν υπάρχει κόγχη. Το βόρειο κλίτος έχει διαστάσεις 5,20 X 11,50μ., πέραν της ημικυκλικής αψίδος. Η αψίδα έχει μέγεθος 2,40 X 1,40μ. και φέρει μικρό μονόλοβο παράθυρο. Ο ναός έχει χαμηλά θρανία (χαρακτηριστικό των ναών του Γερακίου), εκτός από τον δυτικό τοίχο. Επίσης έχει τρία ζεύγη εσωτερικών τυφλών αψιδωμάτων και ένα ζεύγος στο ιερό. Το νότιο κλίτος, διαστάσεων 2,70 X 11,50μ., δεν έχει κόγχη ιερού. Αντίθετα, εξωτερικά, καταλήγει στην ανατολική πλευρά σε ένα τυφλό αψιδώμα πλάτους 35 εκατοστών. Και εδώ εκτός του δυτικού τοίχου, υπάρχουν χαμηλά θρανία.

Ο ναός βρίσκεται σήμερα σε πολύ καλή κατάσταση, μετά από προηγούμενες αναστηλώσεις⁶⁹. Συγκεκριμένα αναστηλώθηκε το 1937 από την Υπηρεσία Αναστηλώσεως Αρχαίων και Ιστορικών Μνημείων. Το έργο πραγματοποιήθηκε, διότι παρά την προσθήκη αντηρίδων, οι δύο ημικυλινδρικοί θόλοι κατέπεσαν. Έγιναν όμως λανθασμένες επιλογές, εφόσον από φωτογραφία πριν από την αναστήλωση φαίνεται ότι δεν υπήρχαν αετωματοειδείς υπερυψώσεις, αλλά ούτε και η οδοντωτή ταινία που έχει τοποθετηθεί σε αυτές. Σύμφωνα με το άρθρο 14 του Χάρτη της Βενετίας: «Οι εργασίες της συντηρήσεως, της αποκαταστάσεως και των ανασκαφών θα συνοδεύονται πάντοτε από μία ακριβή τεκμηρίωση με τη μορφή αναλυτικών περιγραφών με συγκρίσεις και σκίτσα, σχεδίων και φωτογραφιών. Όλες οι φάσεις των εργασιών αφαιρέσεως, στερεώσεως, ανασυνθέσεως και συμπληρώσεως, όπως επίσης τα τεχνικά στοιχεία και έκτυπα που έγιναν κατά τη διάρκεια των εργασιών, θα αναφέρονται εκεί»⁷⁰.

Όσον αφορά την τοιχοδομία του ναού, αποτελείται από κοινή αργολιθοδομή, χωρίς πλίνθους ή άλλα κεραμικά στοιχεία. Η απουσία αρχαίων αρχιτεκτονικών μελών μάς οδηγεί στο

⁶⁸ Μουτσόπουλος – Δημητροκάλλης. 1981, 140-150.

⁶⁹ Μουτσόπουλος - Δημητροκάλλης 1981, 49.

⁷⁰ Μουτσόπουλος - Δημητροκάλλης 1981, 52.

συμπέρασμα ότι ο ναός είναι κτισμένος τον 11ο αι., καθώς από τον 12ο αι. και εξής η χρήση αρχαίων μελών ήταν μεγάλη στο Γεράκι. Το βόρειο κλίτος που θεωρείται παλαιότερο του νοτίου, πιθανόν κάποτε να ερειπώθηκε, όπως μας δείχνει ο τρόπος σύνδεσης των δύο κλιτών. Όσον αφορά το εικονογραφικό πρόγραμμα, τα δύο κλίτη είναι κατάγραφα. Η πτώση όμως των ημικυλινδρικών θόλων προκάλεσε μεγάλες ζημιές και ειδικά στο νότιο κλίτος. Για τη στερέωση των τοιχογραφιών έγιναν το 1970 εργασίες, με υπεύθυνο συντηρητή τον Σταύρο Παπαγεωργίου και το 1973 άρχισε ο καθαρισμός των τοιχογραφιών από τα άλατα⁷¹.

Το εικονογραφικό πρόγραμμα του βορείου κλιτους έχει ως εξής: Στην κόγχη του ιερού εικονίζεται όχι σε καλή κατάσταση ο Παντοκράτορας και αριστερά και δεξιά Του δύο αρχάγγελοι. Οι άγγελοι και ειδικά ο αριστερός είναι αριστουργήματα τέχνης. Πρόκειται για έναν άγγελο αρχαιοελληνικής ομορφιάς, όπως αναφέρει η Μ. Σωτηρίου, το πρόσωπο του οποίου χαρακτηρίζεται από ευγένεια και ήρεμη συγκέντρωση της έκφρασης⁷² (εικ. 21). Συγκεκριμένα πρόκειται για τον αρχάγγελο Γαβριήλ, αριστερά από τον Παντοκράτορα, ενώ δεξιά βρίσκεται ο αρχάγγελος Μιχαήλ. Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αποτελεί ο Παντοκράτορας στη κόγχη του ιερού βήματος, μοναδικό παράδειγμα στο Γεράκι. Στη συγκεκριμένη περίπτωση διακρίνεται ο Παντοκράτορας στηθαιός και σε πάρα πολύ μεγάλη κλίμακα, σε αντίθεση με τους μικρούς αγγέλους. Πιθανόν εδώ έχουμε μία Δέηση, όπου οι αρχάγγελοι αντικατέστησαν την Παναγία και τον Άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο⁷³.

Μέσα στο ιερό, στο νότιο τμήμα της ανατολικής πλευράς του κτιστού τέμπλου, απαντά η εξαιρετική παράσταση με την Οσία Μαρία την Αιγυπτία (εικ. 22). Πιθανόν η θέση στην οποία βρίσκεται, είναι λόγω της σκηνής της Θείας Μετάληψης. Η μορφή της Οσίας φαίνεται να αιωρείται και δίνεται η αίσθηση της τρίτης διάστασης της εικόνας, κάτι που επιτυγχάνεται με τη γέρικη, σκελετωμένη και σκουρόχρωμη μορφή της πάνω σε ένα λευκό φόντο. Συγκεκριμένα, η Οσία εικονίζεται με ψιλόλιγνη μορφή, ανάκατα μαλλιά, ένα ιμάτιο που καλύπτει το μισό της σώμα και με τα χέρια της κάνει κίνηση να λάβει τη Θεία Μετάληψη από τον Ζωσιμά, που βρίσκεται απέναντί της. Οι κακουχίες της ερήμου φαίνονται στο αδυνατισμένο και ταλαιπωρημένο σώμα της. Η σκουρόχρωμη και σκελετωμένη μορφή της δημιουργεί αντίθεση στο λευκό κάμπο του τοίχου. Επίσης, τα τεντωμένα χέρια της αλλά και το ιμάτιο, με τον τρόπο που είναι ριγμένο στο σώμα της, δημιουργούν την αίσθηση της τρίτης διάστασης. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η τεχνική της τοιχογραφίας θυμίζει έντονα την τεχνική των

⁷¹ Μουτσόπουλος - Δημητροκάλλης 1981, 50.

⁷² Σωτηρίου, 1964-5, 266-268.

⁷³ Σωτηρίου 1964 - 5, 264 - 268.

τοιχογραφιών του Αγίου Παντελεήμονα στο Νέρεζι της Σερβίας, όπου ο ναός αυτός χτίστηκε το 1164⁷⁴.

Οι μορφές είναι μεγάλων διαστάσεων, ψιλόλιγνες και σκουρόχρωμες. Όπως αναφέρθηκε και πριν, απέναντι από την Οσία Μαρία βρίσκεται η παράσταση του Αββά Ζωσιμά, που με το δεξί του χέρι κρατεί το Άγιον Ποτήριο και με το αριστερό ετοιμάζεται να μεταδώσει τη Θεία Μετάληψη. Εικονίζεται γέρος με μακριά γένια, ελαφρά φαλακρός και η μορφή του είναι ογκώδης και επιβλητική. Το Γεράκι έχει απασχολήσει αμέτρητες φορές την έρευνα για τις βυζαντινές του εκκλησίες και ιδιαίτερα για τις σπάνιες και εξαιρετικής ποιότητας τοιχογραφίες τους. Μία από αυτές είναι η τοιχογραφία της Οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας, η οποία βρίσκεται στον δίκλιτο ναό του Αγίου Νικολάου, κοντά στον Πύργο. Οι τοιχογραφίες του ναού χρονολογούνται στο τέλος του 13ου και τις αρχές 14ου αιώνα. Συγκεκριμένα η παράσταση της Οσίας είναι τοποθετημένη στο νότιο τμήμα της ανατολικής πλευράς του τοίχου του χτιστού τέμπλου. Πριν όμως επανέλθουμε στον εικονογραφικό σχολιασμό της παράστασης, θα αναφέρουμε στην δραματική ιστορία της ζωής της Οσίας Μαρίας, για την οποία υπάρχουν δύο εκδοχές. Η πρώτη εκδοχή είναι του Κυρίλλου του Σκυθοπολίτη και αναφέρει ότι η Μαρία ήταν ψάλτρια στα Ιεροσόλυμα, αλλά όταν κατάλαβε ότι πολλοί την ερωτεύονταν για την ομορφιά της, πήγε στην έρημο και έζησε δεκαοχτώ χρόνια ως ερημίτισσα, όπου και πέθανε. Τη δεύτερη και επικρατέστερη εκδοχή την παραδίδει ο Ιεροσολύμων Σωφρόνιος, ο οποίος αναφέρει ότι η Μαρία έζησε ακόλαστη ζωή, αλλά μετανόησε και αποσύρθηκε στην έρημο του Ιορδάνη, όπου παρέμεινε 47 χρόνια. Εκεί την συνάντησε τυχαία ο Αββάς Ζωσιμάς και της υποσχέθηκε την επόμενη φορά να την κοινωνήσει. Έτσι και έγινε. Την τρίτη όμως φορά που πήγε να τη δει, η Μαρία είχε πεθάνει⁷⁵.

Το επεισόδιο αυτό της Οσίας Μαρίας δεν το συναντάμε συχνά στην βυζαντινή εικονογραφία, αλλά στο Γεράκι, εκτός από τον ναό του Αγίου Νικολάου, υπάρχει και στο ιερό του ναού του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, στον δρόμο προς το Αλεποχώρι. Όσον αφορά την παράσταση στον Άγιο Νικόλαο είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η τεχνική της τοιχογραφίας θυμίζει έντονα την τεχνική των τοιχογραφιών του Αγίου Παντελεήμονα στο Νέρεζι της Σερβίας, ναός που κτίστηκε το 1164. Οι μορφές είναι μεγάλων διαστάσεων, ψιλόλιγνες και σκουρόχρωμες. Όπως αναφέρθηκε και πριν, απέναντι από την Οσία Μαρία βρίσκεται η παράσταση του Αββά Ζωσιμά που με το δεξί του χέρι κρατεί το Άγιον Ποτήριο και με το

⁷⁴ Σωτηρίου 1964 - 5, 254 – 268.

⁷⁵ Μουτσόπουλος - Δημητροκάλλης 1981, 64-68.

αριστερό ετοιμάζεται να μεταδώσει τη Θεία κοινωνία. Εικονίζεται γέρος με μακριά γένια, ελαφρά φαλακρός και η μορφή του είναι ογκώδης και επιβλητική⁷⁶. Ο Γ. Δημητροκάλλης υποστηρίζει ότι η σκηνή με την Οσία Μαρία έχει αποδοθεί με τη τεχνοτροπία της Παντάνασσας του Μυστρά⁷⁷.

Αντίγραφο της παράστασης της Οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας υπάρχει στο Βυζαντινό Μουσείο της Αθήνας. Συγκεκριμένα το 1920 ο δημιουργός Παντελής Ζωγράφος φιλοτέχνησε τη μορφή της Οσίας όπως είναι στο Γεράκι, αλλά όχι ολόκληρη, πάρα μόνο το πρόσωπό της, το οποίο επιχείρησε να ο «ωραιοποιήσει» και να μην κάνει τις σκληρές γραμμές που υπάρχουν στη παράσταση.

Δεξιά της Ωραίας Πύλης υπάρχει μία εντυπωσιακή απεικόνιση του ένθρονου Χριστού. Δυστυχώς η τοιχογραφία έχει φθορές, αλλά το πρόσωπο είναι σε καλή κατάσταση και έτσι μπορούμε να διακρίνουμε την αυστηρότητα του ύφους. Ο Δημητροκάλλης επισημαίνει ότι η παράσταση θυμίζει φορητή εικόνα. Οι τοιχογραφίες του Αγίου Νικολάου είναι έργα τοπικής σχολής, χωρίς εξωτερικές επιδράσεις, με αρχαΐζοντα εικονογραφικά στοιχεία, αλλά και με κυρίαρχα τα αναγεννησιακά στοιχεία της Παλαιολόγιας τέχνης.

⁷⁶ Μουτσόπουλος – Δημητροκάλλης 1981, 69 – 70.

⁷⁷ Μουτσόπουλος – Δημητροκάλλης 1981, 58-73.

Άγιοι Θεόδωροι

Πρόκειται για έναν σταυρεπίστεγο ναό στα νότια του οικισμού, σε κοντινή απόσταση από τους ναούς του Αγίου Σώζοντος και του Αγίου Νικολάου. Μετά από αναστηλωτικές εργασίες που πραγματοποιήθηκαν το 1959 – 60 (εικ. 23, 24), βρίσκεται σήμερα σε πολύ καλή κατάσταση⁷⁸. Δεν φέρει ζωγραφικό διάκοσμο και πιθανόν να μην τοιχογραφήθηκε ποτέ. Οι εξωτερικές του διαστάσεις είναι 4,90 X 7,50μ και οι εσωτερικές 3,20 X 6,05μ και αποτελεί τον μεγαλύτερο σταυρεπίστεγο ναό στο Γεράκι. Οι αναλογίες των διαστάσεών του μάς οδηγούν στο ότι πρόκειται για κτίσμα του 13ου αι.. Όπως οι ναοί του Αγίου Αθανασίου και του Αγίου Σώζοντος, είναι κτισμένος με κοινή αργολιθοδομή και με παρεμβολή ελάχιστων πλίνθων και έχει γίνει άφθονη χρήση αρχαίου και παλαιοχριστιανικού υλικού. Συγκεκριμένα, στη νότια πλευρά έχει ενσωματωθεί ιωνικό κιονόκρανο, δεξιά και πάνω από την είσοδο της δυτικής όψης υπάρχει εντοιχισμένος αμφικιονίσκος παλαιοχριστιανικού παραθύρου και στη νότια όψη αρχαία έμμετρη επιτύμβια επιγραφή. Πιθανόν να κτίστηκε από οικογένεια και ίσως λόγω έλλειψης χρημάτων δεν τοιχογραφήθηκε⁷⁹.

4.3 Οι ανεμόμυλοι

Στο Γεράκι υπάρχουν πέντε ανεμόμυλοι, οι οποίοι λειτουργούσαν μέχρι το 1901. Τότε εμφανίστηκε το ατμοκίνητο ελαιουργείο του Διαμαντή Κανέλλη με δύο λιθάρια αλευρόμυλου. Το κόστος κατασκευής τους ήταν πολύ μεγάλο και γι' αυτό τους έκτιζαν μόνο οι μεγαλοοικοκυραίοι και τους νοίκιαζαν σε απλούς μυλωνάδες. Στο Γεράκι γνωστοί ιδιοκτήτες μύλων ήταν οι: «Λάζαρης (Λόφος της Ντάρδιζας), Κόντος (Καμίσι), Παπαχρήστου (Κάτω Μπρέχι), Μουρτζίκος (Άνω Μπρέχι) (εικ. 25), Ζαφείρης (Δημοτικό Σχολείο)»⁸⁰. Η επιλογή του σημείου δεν ήταν τυχαία αλλά σε ανεμόδαρτο ύψωμα, κοντά στο χωριό και σε σημείο που δεν υπήρχαν μεγάλα δέντρα, για να μην εμποδίζουν τον άνεμο. Η κατάθεση της ακόλουθης προφορικής μαρτυρίας μάς πληροφορεί για τον τρόπο επιλογής του σημείου: «Οι πρόγονοί μου ήταν μυλωνάδες και για να βρουν την κατάλληλη θέση να κτίσουν τον ανεμόμυλο, έσφαζαν πρώτα και κρέμασαν ένα κριάρι από ένα δέντρο και το άφησαν εκεί για κάποιες μέρες. Το κριάρι

⁷⁸ Ορλάνδος 1959, 243 – 244.

⁷⁹ Μουτσόπουλος - Δημητροκάλλης, 1981, 77-81.

⁸⁰ politistikosgeron.blogspot.com, 2/09/21.

διατηρήθηκε πολλές μέρες χωρίς να χαλάσει. Έτσι κατάλαβαν ότι το μέρος ήταν κατάλληλο για να χτιστεί ανεμόμυλος, επειδή φυσούσε αγιάζι (κρύος αέρας)⁸¹».

Οι προϋποθέσεις για να κτιστεί ένας ανεμόμυλος, ήταν να μην υπάρχουν γύρω σπίτια και δέντρα. Ο ανεμόμυλος που βλέπουμε κοντά στο δημοτικό σχολείο είναι ο μοναδικός στο Γεράκι που δεν βρίσκεται σε ύψωμα αλλά τότε δεν υπήρχαν εκεί σπίτια και δέντρα όπως συμβαίνει σήμερα. Επίσης οι ανεμόμυλοι είχαν απόσταση μεταξύ τους και επικοινωνούσαν με πλακόστρωτο μονοπάτι. Όσον αφορά το κτίσιμό τους, οι μάστορες χρησιμοποιούσαν πέτρες της εποχής, λασπόχωμα, άμμο και ασβέστη. Σε κάποιες περιπτώσεις χρησιμοποιούσαν για διακόσμηση αρχαία γλυπτά. Η εγκατάσταση των μυλοπετρών γινόταν πριν από την κατασκευή της στέγης και του μηχανισμού. Η επάνω μυλόπετρα είχε μια τρύπα στη μέση, όπου έμπαινε το υλικό της άλεσης. Η στέγη γινόταν από μεγάλες πλάκες και ξύλα. Ο μηχανισμός ήταν ξύλινος και ο μαραγκός χρησιμοποιούσε 550 κομμάτια ξύλου. Για να λειτουργήσει όμως ο ανεμόμυλος, σημαντικό στοιχείο είναι η φτερωτή, η οποία αποτελείται από 8- 12 αντένες με ολόλευκα πανιά και περιστρεφόταν κυκλικά. Ξύλινοι άξονες, οδοντωτοί τροχοί και δρομείς μετέφεραν την κίνηση του αέρα στη πάνω μυλόπετρα. Ο ανεμόμυλος ήταν πλέον έτοιμος και δέσποζε στην περιοχή. Ο περίβολος του μύλου ήταν κέντρο κοινωνικής ζωής, όπου γινόταν διανυκτέρευση με παραμύθια και ιστορίες.

Το 2007 ο γλύπτης Κώστας Βαρώτσος κλήθηκε από τον Δήμαρχο, ο οποίος πραγματοποίησε μια εικαστική παρέμβαση στον μύλο του Δούκα. Το έργο “Ορίζων - Γεράκι” (εικ. 26) αποτελεί πρότυπο σε όλη τη Λακωνία, καθώς έγινε προσπάθεια σύνδεσης του παλιού με το σύγχρονο. Συγκεκριμένα τοποθετήθηκε κομμάτι γυαλιού στο πάνω μέρος του ανεμόμυλου. Επίσης έγινε ειδική εκδήλωση στο Ευγενίδειο ίδρυμα⁸² για την παρουσίαση των ανεμόμυλων στο Γεράκι και υπήρξε πρόταση από γερμανική εταιρεία με τίτλο “Ηχος και Φως”, η οποία τελικά δεν πραγματοποιήθηκε⁸³.

4.4 Ο Πύργος

Μέσα στον κάμπο του οικισμού, στη θέση “Χαλάσματα” και κοντά στον δίκλιτο ναό του Αγίου Νικολάου, βρίσκεται ένα οχυρό τετράγωνο κτίσμα με έναν εντυπωσιακό τετραώροφο

⁸¹ Προφορική μαρτυρία Μαρίνου Σταματόπουλου.

⁸²<https://www.lakonikostypos.gr/politistika/item/153256-mnimeia-tou-gerakiou-oi-epivlitikoi-anemomyloi>.

⁸³ Αδημοσίευτη έρευνα του Πολιτιστικού Συλλόγου Γερονθρών.

πύργο. Σύμφωνα με την παράδοση, ονομάζεται “Πύργος” ή “Παλιόπυργος” (εικ. 27). Το συγκεκριμένο κτίσμα έχει χρονολογηθεί από τους περισσότερους ειδικούς στους υστεροβυζαντινούς χρόνους και πιθανόν να ήταν πανδοχείο, εφόσον το Γεράκι λειτουργούσε προφανώς εκείνη την εποχή ως διαμετακομιστικός σταθμός. Μόνο ο Αδ. Αδαμαντίου έχει χρονολογήσει το κτήριο πριν από την Φραγκοκρατία. Ο δήμαρχος Παπανικολάου είχε σχεδιάσει σε σημειώσεις του ένα πρόχειρο σχέδιο με τις διαστάσεις του κτηρίου. Τα τείχη φτάνουν τα 8 μέτρα ύψος και μέσα στον περίβολο υπάρχουν σήμερα δέντρα⁸⁴.

Ένας θρύλος που έχει βαθιές ρίζες, συνδέει τον Πύργο με το μεσαιωνικό κάστρο. Συγκεκριμένα στο κάστρο που ονομαζόταν Ασφάκα, κατοικούσαν οι Σφακιανοί, όπως τους ονόμαζαν, και στον Πύργο οι Σκυλοκέφαλοι, οι οποίοι είχαν πόλεμο αναμεταξύ τους. Για να συνάψουν λοιπόν ειρήνη, πάντρεψαν έναν Σκυλοκέφαλο και μία γυναίκα από το κάστρο. Οι Σκυλοκέφαλοι όμως ήταν ανθρωποφάγοι και όταν ο αδερφός της γυναίκας πήγε να την επισκεφθεί, είδε ένα χέρι στο καζάνι που μαγείρευαν και αναγνώρισε το δαχτυλίδι της αδερφής του. Τότε ξεκίνησε πάλι πόλεμος και ο άντρας κατέφυγε στο κάστρο και για να γλυτώσουν οι Καστρινοί πετάλωσαν ανάποδα τα άλογα και έφυγαν. Οι Σφακιανοί μπερδεύτηκαν και νόμιζαν ότι μπήκαν ενισχύσεις μέσα στο κάστρο. Μέχρι να αντιληφθούν τι είχε γίνει, οι Καστρινοί κατέφυγαν στην Κρήτη. Αυτή είναι η μία εκδοχή του θρύλου, υπάρχει και μια διαφορετική, η οποία καταγράφηκε στα Απομνημονεύματα του Γάλλου Φιλέλληνα Olivier Voutier (1796 – 1877), που περιηγήθηκε πολλές περιοχές και έφτασε και στο Γεράκι. Εκεί ρώτησε τους κατοίκους τι ξέρουν για τα ερείπια του κάστρου και εκείνοι τού είπαν την εξής ιστορία: Υπήρχε στον κάμπο μια βασίλισσα (Πύργος), που είχε πόλεμο με τον βασιλιά και τον ανάγκασε να κλειστεί μέσα στο κάστρο. Τότε ο βασιλιάς έβαλε μουσικούς να παίζουν, ξεγέλασε τα στρατεύματα της βασίλισσας με αυτόν τον τρόπο και έτσι βρήκε την ευκαιρία να μπαρκάρει και να φύγει για την Κρήτη.

Η τρίτη εκδοχή έλκει τη καταγωγή της από το Κυπαρίσσι Λακωνίας και αναφέρει ότι στο Γεράκι υπήρχαν δύο οικογένειες, ανάμεσα στις οποίες ξέσπασε κάποια στιγμή διχόνοια και η μία αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το Γεράκι και να κατοικήσει στη Παλιόχωρα του Κυπαρισσίου, που τότε ονομαζόταν Σφακιά ή Σφενδαμιά, και από εκεί μετακινήθηκαν σε ένα μέρος στη Κρήτη που το ονόμασαν Σφακιά. Μια ερμηνεία που μπορεί να δοθεί στον θρύλο, είναι η εκδίωξη των αχαϊκής καταγωγής κατοίκων των αρχαίων Γερωνθρών και η εγκατάσταση

⁸⁴ Γκίκας, 1985, 30.

των Δωριέων. Η τρίτη παραλλαγή του θρύλου πιθανόν να υποδηλώνει την μετάβαση των κατοίκων των Γερονθρών στον Πάρνωνα, πριν την τελική τους μετάβαση στην Κρήτη⁸⁵.

5. Το Κάστρο του Γερακίου

Λίγα μέτρα νότια του σύγχρονου οικισμού του Γερακίου, στους πρόποδες του Πάρνωνα, υψώνεται ένα ερειπωμένο αλλά επιβλητικό μνημείο. Το Κάστρο του Γκυ ντε Νιβελέ, του Βουργουνδού βαρόνου, ο οποίος επιλέχθηκε για να αναλάβει τη βαρονία του Γερακίου, μία από τις δώδεκα της Πελοποννήσου (εικ. 29, 30, 31). Σε αυτόν λοιπόν τον λόφο, όπου υπήρχε ο δίκλιτος ναός του Αγίου Γεωργίου, κτίστηκε τον 13ο αιώνα το κάστρο, με σκοπό να ελέγχει τους ανυπότακτους Τσακωνες⁸⁶. Στο *Χρονικόν του Μορέως* υπάρχει το ακόλουθο χωρίο, που αναφέρεται στην ιστορία του κάστρου: « Άλλος πάλε από αυτού έγραφε το βιβλίο, μισίρ Γκιούν τον ελέγασι ντε Νιβελέτ το επίκλην. Έξη φίες του εδόθησαν να έχη στην Τσακωνίαν. Κάστρον έχτισεν εκεί, το ωνόμασε Γεράκι⁸⁷». Οι Φράγκοι δεν έμειναν για μεγάλο διάστημα στη περιοχή, καθώς με τη μάχη της Πελαγονίας και με την ήττα τους αποχώρησαν⁸⁸.

Το κάστρο πέρασε στη συνέχεια στα χέρια των Βυζαντινών και ειδικά τη περίοδο των Παλαιολόγων γνώρισε μεγάλη ακμή. Αρχίζοντας κανείς την περιήγηση στο μεσαιωνικό κάστρο, αρχικά θα αντικρύσει τον ναό της Αγίας Παρασκευής με τη τοιχογραφία στην οποία απεικονίζονται οι κτήτορες της εκκλησίας, αλλά και το πόρινο εικονοστάσι της Αγίας Παρασκευής⁸⁹. Λίγα μέτρα χαμηλότερα από την είσοδο του φρουρίου υπάρχει ο ναός της Ζωοδόχου Πηγής με ένα πλούσιο και ίσως τον καλύτερο ζωγραφικό διάκοσμο αναφορικά με τους ναούς του κάστρου. Αξίζει να σταθεί κανείς μπροστά στον Ελκόμενο Χριστό (εικ. 32), αλλά και στους δύο κτήτορες του ναού⁹⁰. Στο υψηλότερο σημείο του λόφου βρίσκεται ο ναός του Αγίου Γεωργίου, του προστάτη του κάστρου, ο προσωπικός ναός της οικογένειας Νιβελέ. Ο ναός πιθανόν στην αρχική του φάση να ήταν δίκλιτος⁹¹. Μέσα στην εκκλησία, δίπλα στο τέμπλο, βρίσκεται το προσκυνητάρι του Αγίου Γεωργίου με τα οικοσημα των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννη (εικ. 33). Υπάρχει μεγάλος αριθμός κτηρίων στο κάστρο, μερικά από τα οποία είναι μεμονωμένα και άλλα ομαδικά. Χάρη στο διάγραμμα του Traquair, έχουμε τη δυνατότητα να

⁸⁵ Ελευθερίου 2015 202-205.

⁸⁶ Αδαμαντίου 1908 19 – 20.

⁸⁷ Γριτσόπουλος 1982 219.

⁸⁸ Miller 1927 400.

⁸⁹ Παπαγεωργίου 2007, 65.

⁹⁰ Παπαγεωργίου 2007, 61.

⁹¹ Δημητροκάλλης 2001, 44.

κατανοήσουμε την κάτοψη των κτηρίων, καθώς δεν σώζονται σε ακαίρεη μορφή. Το ότι βρίσκονται μέσα στο κάστρο, καθώς και η αρχιτεκτονική του μοφή ίσως μας υποδηλώνουν ότι πρόκειται για κατοικία άρχοντα. Ωστόσο, τα πιο ενδιαφέροντα κτήρια βρίσκονται στα βόρεια και τα δυτικά της εκκλησίας. Από αυτό το συγκρότημα τα πιο καλά διατηρημένα βρίσκονται στη περιοχή από τα ανατολικά προς τα δυτικά, κλείνοντας τον βόρειο χώρο του περιβόλου, ενώ από τα περάσματα διακρίνεται ένα μικρό μονοπάτι ανάμεσά τους.

Σε όλη την έκταση του κάστρου θα αντικρύσει κανείς κτήρια όπως σπίτια, αποθήκες δεξαμενές, αλλά και ένα τμήμα του τείχους με δύο πύργους, το οποίο βρίσκεται σήμερα σε πολύ καλή κατάσταση (εικ. 34). Στην απέναντι κορυφή του λόφου, στις Πέρα Εκκλησιές, βρίσκονται τρεις ναοί και κατάλοιπα οικιών. Ιδιαίτερη προσοχή αξίζει ο ναός των Ταξιαρχών με την σπάνια και εντυπωσιακή τοιχογραφία, που παριστάνει την άλωση της Ιεριχούς⁹² (εικ. 35).

«Το 1962 ο Φώτης Κόντογλου επισκέφθηκε το κάστρο σε μια περίοδο που έβρεχε και φυσούσε δυνατά βόρειος άνεμος και τότε έγραψε «Κάνω το σταυρό μου και λέγω Αιωνία η μνήμη!». Λόγω της θέσης του κάστρου αλλά και της κακοκαιρίας, τού δημιουργήθηκε μια περίεργη και γεμάτη τρόμο ατμόσφαιρα. Ο Φώτης Κοντογλου μάς δίνει το 1962 την ακόλουθη περιγραφή»⁹³:

«Κάστρο μικρό είναι και στενούτσικο, το μάκρος του πάει από Βοριά σε Νότο, όπως είναι θεμελιωμένο και το βουνό. Η πόρτα βρίσκεται κατά το ηλιοβασίλεμα, μικρή και πλουμισμένη με κεραμίδια, που'ναι κι όλο-όλο το στολίδι του. Στη μέση ο τοίχος είναι γκρεμισμένος, από μακριά να παρομοιάζει το Κάστρο ίδιο αγρίμι με σπασμένο το ραχοκόκαλο. Στέκονται ακόμα καλά οι δυο άκριες αφηλές και περήφανες, μάλιστα είναι απείραχτη η τάμπια, π'αγναντεύει κατά το γαρμπή με τα μπεντένια της και με τις γωνιές της καλά διατηρημένες. Το άλλο είναι χαλασμένο λίγο ως πολύ, εξόν από τη Βορινή άκρη που στέκεται όρθια, όπως το κοράκι της πλώρης στο τρεχαντήρι. Από την Ανατολήν είναι πιο απόγκρεμο κ'οι τοίχοι πιο στεκάμενοι. Σώζεται μια στέρνα. Στη μέση λένε πως γκρεμίσανε πριν χρόνια τον τοίχο που κοιτάζει κατά το ηλιοβασίλεμα, για να βλέπουνε από το χωριό το χορό που κάνουνε κάθε χρόνο μέσα στο Κάστρο⁹⁴.....».

«Ο λόφος του κάστρου έχει μήκος από Βορρά προς Νότο 120 μ. και πλάτος 60 μ. περίπου. Όταν κάποιος ανέβει και φθάσει στη κεντρική είσοδο, θα παρατηρήσει τρία τυφλά αψιδώματα. Εκεί πιθανόν να υπήρχαν τα οικοσκήμα της οικογένειας Nivelet, τα οποία δε τα

⁹² Ξυγγόπουλος 1964, 159 – 160.

⁹³ gerakiourcastle.blogspot.com, 2/09/21.

⁹⁴ Κόντογλου, 1987, 28.

γνωρίζουμε μέχρι σήμερα, καθώς τα οικοίσημα στο εσωτερικό του ναού του Αγίου Γεωργίου έχει αποδειχθεί ότι ανήκουν σε οικογένεια Ιωαννιτών Ιπποτών. Στη συνέχεια δεν είναι τυχαία η διαμόρφωση της αυλής. Όταν περνά κάποιος την είσοδο για να μπει στη κεντρική αυλή, πρέπει να ανέβει κάποια σκαλιά. Είναι δηλαδή σε υψηλότερο σημείο και αυτό έδινε τη δυνατότητα προστασίας στην πύλη, που ενισχυόταν με πύργους και επάλξεις. Αυτό που προκαλεί εντύπωση, είναι οι τετράγωνοι πύργοι στο νότιο τείχος. Στον νοτιοδυτικότερο υπάρχει ένα δωμάτιο με σειρά από ζεματίστρες, απ' όπου εκτοξεύονταν πέτρες στους εχθρούς»⁹⁵.

Πάλι ο Κόντογλου αναφέρει ότι: «οι κάτοικοι γκρέμισαν το τείχος της δυτικής πλευράς για να βλέπουν τον χορό που γινόταν στη γιορτή του Αγίου Γεωργίου. Αυτό είναι μια παράδοση που πιθανόν δεν ισχύει»⁹⁶. Μπορούμε να πούμε ότι το κάστρο του Γερακίου ανήκει στην ομάδα των ορεινών κάστρων του 13ου αιώνα, που έκτισαν οι Φράγκοι εκμεταλλευόμενοι τη φυσική οχύρωση»⁹⁷. «Διακρίνονται δύο βασικές οικοδομικές φάσεις: μία πρώτη γύρω στο 1250, που ιστορικά θέλει ως κτήτορα τον JeandeNivelet (ή, κατ' άλλους τον πατέρα του), και μια δεύτερη, βυζαντινή, μετά το 1260, κατά την οποία ενισχύθηκε η νότια πλευρά και επισκευάστηκε η δυτική με την πύλη»⁹⁸.

«Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των αρχαιολόγων Σιμάτου - Χριστοδουλοπούλου, το Κάστρο του Γερακίου αποτελεί μια σπάνια περίπτωση σωζόμενου βυζαντινού οικισμού, χωρίς μεταγενέστερες επεμβάσεις, που μάς δίνει μια καθαρή εικόνα της μορφής του βυζαντινού οικισμού του 15ου αι. και της τυπολογίας της βυζαντινής κατοικίας. Οι ελάχιστες διαστάσεις των κτισμάτων, που μόλις καλύπτουν τις βασικές ανάγκες ζωής, επιβεβαιώνουν την άποψη ότι τα τυπικά βυζαντινά σπίτια των οικισμών της περιοχής ήταν μικρής κλίμακας και περιορισμένων μορφολογικών προθέσεων, σε αντίθεση με τη λανθασμένη εικόνα που μάς έδιναν μέχρι πρότινος τα μοναδικά γνωστά παραδείγματα του Μυστρά»⁹⁹.

Μοναχικό και ήρεμο αγναντεύει τον Πάρωνα, τον Ταΰγετο, τον κάμπο, τη θάλασσα και το ηλιοβασίλεμα (εικ. 36).

⁹⁵ Traquair 1905 – 06, 259 – 265.

⁹⁶ Κόντογλου, 1987, 30.

⁹⁷ Δημητροκάλλης 2001, 68.

⁹⁸ Παπαγεωργίου 2007, 40.

⁹⁹ Σιμάτου – Χριστοδουλοπούλου 1989 – 1990, 85.

6. Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική του οικισμού

Πληροφορίες για την οικοδομική ανάπτυξη του Γερακίου έχουμε από το 1826 και μετέπειτα. Ο οικισμός οργανώθηκε γύρω από τις δύο “Βρύσες”, οι οποίες έδιναν ζωή στο χωριό. Η Πάνω Βρύση, που βρίσκεται στα ανατολικά του χωριού, και η Κάτω Βρύση στα βορειοδυτικά και κοντά στον χώρο που βρισκόταν η Ρωμαϊκή Αγορά. Στη πραγματικότητα δημιουργήθηκαν δύο οικισμοί, που έχουν και σήμερα μια άτυπη διαχωριστική γραμμή. Κτίσματα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής αποτελούν οι αρχοντικές κατοικίες του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα¹⁰⁰. Ο τύπος που κυριαρχεί είναι «το ανωκάτωγο μακρυνάρι¹⁰¹». Ανά περιοχή υπάρχουν διαφοροποιήσεις, αλλά κάποιοι εσωτερικοί χώροι είναι περίπου ίδιοι σε όλες τις κατοικίες. Τα κτήρια γύρω από την πλατεία, δηλαδή στο κέντρο του χωριού, χρονολογούνται στα 1860 – 1880. Τα σπίτια γενικά είναι διώροφα, κάποιες φορές και τριώροφα, με αυλή και τα περισσότερα με εξώστη. Επίσης, τα χαρακτηριστικά τους αποπνέουν εν γένει έναν φρουριακό χαρακτήρα. Το κέντρο του οικισμού εμφανίζει πυκνή δόμηση και «οι δρόμοι οροθετούνται από τα μέτωπα των κτηρίων»¹⁰². Η Κάτω Βρύση, συγκεκριμένα, αναπτύσσεται βορειοδυτικά, ενώ η Πάνω Βρύση βρίσκεται στα νοτιοδυτικά. «Κάπως έτσι διαμορφώνεται το παλαιότερο κομμάτι του οικισμού (μετά το 1826), που είναι το ανατολικό. Το γεγονός αποδεικνύει και η χρονολόγηση των κτισμάτων της περιοχής. Τα περισσότερα οικοδομήματα από την πλατεία και προς τα νοτιοδυτικά ανήκουν στην περίοδο από το 1826(έτος ανασυγκρότησης) έως το 1860. Η χρονολόγηση ενός μεγάλου τμήματος γύρω από την περιοχή της πλατείας και προς τον νότο χρονολογούνται μεταξύ του 1860-1880. Έτσι συμπεραίνει κανείς την επέκταση προς τη δύση. Ένα ακόμα τεκμήριο αποτελεί η ύστερη χρονολόγηση που φτάνει τον 20ό αιώνα για το καθαρά δυτικό τμήμα του οικισμού»¹⁰³.

Τα περισσότερα από αυτά τα κτίσματα είναι στον τύπο της απλής διώροφης κατοικίας, που περιβάλλεται από και σε πολλές περιπτώσεις με μπαλκόνι. Οι στέγες από σκυρόδεμα είναι σπάνιες, αλλά υπάρχει ένα δείγμα. Οι περισσότεροι οικισμοί της Λακωνίας και της Αρκαδίας περιλαμβάνουν σπίτια, που αποτελούνται από πολλά παράθυρα, στοιχείο που απηχεί τις ανάγκες υγιεινής και φωτισμού. Τα νεότερα κτήρια είναι συνήθως εξοπλισμένα με διακριτικά της περιοχής. Ωστόσο, η χαρακτηριστική μορφή του οικισμού μη αυτοτελή κτήρια και έχουν προστεθεί παλαιότερα ή νεότερα κτήρια. Πρόκειται κυρίως για τοξωτά μονόχωρα διώροφα και

¹⁰⁰<http://5a.arch.ntua.gr/project/4258/4580>, 17/06/21.

¹⁰¹<http://5a.arch.ntua.gr/project/4258/4565>, 9/06/21.

¹⁰²<http://5a.arch.ntua.gr/project/4258/4580>, 2/09/21.

¹⁰³<http://5a.arch.ntua.gr/project/4258/4580>, 30/06/21.

τριώροφα κτήρια, με σκαλιστά ανερχόμενα μέρη. Τα τρίπατα κτίσματα δίνουν ένα φρουριακό χαρακτήρα. Τα κύρια μέρη που είναι προσαρτημένα στο σπίτι, αποτελούν ανεξάρτητες κατασκευές, είναι ο εξωτερικός ξυλόφουρνος ή χαγιάτι, το δωμάτιο πλυντηρίων και η αποθήκη. Το κέντρο του οικισμού φανερώνει μια πολύ πυκνή κατοίκηση. Οι προσόψεις των κτηρίων έχουν διαφοροποιηθεί σε μεγάλο βαθμό τους δρόμους όπως είναι σήμερα¹⁰⁴.

Οι μάστορες ήταν από το γειτονικό χωριό, τον Κοσμά Αρκαδίας, από το Καστρί Κυνουρίας και από τα Λαγκάδια της Γορτυνίας. Χρησιμοποιούσαν υλικά από το Γεράκι, όπως ασβέστη, άμμο, κεραμίδια, ξύλα και πέτρες. Καλάμια προμηθεύονταν από τις όχθες του ποταμού Ευρώτα. Εντυπωσιακό είναι ότι οι οικίες έφεραν εσωτερικά ζωγραφικό διάκοσμο με σχέδια και ζωηρά χρώματα. Τα ταβάνια της τραπεζαρίας ζωγραφίζονταν με λαδομπογιά, ενώ του υπνοδωματίου με νερομπογιά. Το ταβάνι του δωματίου στο οποίο βρισκόταν το τζάκι στα σπίτια του Γερακίου, ήταν σε χρώμα γαλάζιο και κοσμούσαν με πολυάριθμα ζωγραφιστά αστέρια κίτρινου χρώματος¹⁰⁵.

Σημαντικό χαρακτηριστικό της αρχιτεκτονικής του οικισμού αποτελεί το γεγονός ότι τα καλντερίμια και τα κτήρια έχουν διαμορφώσει αυτές τις παραδοσιακές αρτηρίες δρόμων. Ορισμένα καλντερίμια έχουν διατηρήσει την παραδοσιακή τους μορφή, αλλά δυστυχώς τα περισσότερα έχουν τροποποιηθεί για τις σύγχρονες ανάγκες, όπου τα τροχοφόρα είναι πάρα πολλά και αναγκαία. Δημόσιοι χώροι υπάρχουν πολλοί, ωστόσο όλοι σχεδόν χρονολογούνται μετά την Τουρκοκρατία, γεγονός που προϋποθέτει ότι δεν υπήρχαν προηγουμένως ή είχαν διαφορετική μορφή. Ούτως ή άλλως υπάρχει καταγραφή για παλαιότερες δημόσιες εκδηλώσεις, γεγονός που σημαίνει την ύπαρξη τέτοιων χώρων. Η πλατεία είναι πλέον το σημείο στο οποίο οι κάτοικοι συναντιούνται περισσότερο από κάθε άλλο. Η πλατεία που βρίσκεται στη κατωφέρεια της κεντρικής αρτηρίας ως δημόσιος χώρος στάσης, χρονολογείται μόλις στις αρχές της δεκαετίας του 1830, όταν γύρω από αυτήν οικοδομούνται μαγαζιά, όπως οινοπαντοπωλεία αλλά και σιδηρουργεία. Η πλατεία στα χρόνια πριν την Επανάσταση ονομαζόταν “Μεϊντάνι” και από το 1830 με τα ακόμα ερειπωμένα σπίτια από την επιδρομή του Ιμπραήμ, ονομάζεται “Αλωνάκι” (εικ. 37). Μπροστά από τη πλατεία περνούσε ένα λιθόστρωτο μονοπάτι, που ξεκινούσε από το σημερινό πρατήριο καυσίμων και κατέληγε στην Κάτω Βρύση. Το μονοπάτι ονομαζόταν Καλντερίμι και δυστυχώς ασφαλοστρώθηκε για τις ανάγκες των τροχοφόρων¹⁰⁶.

¹⁰⁴<http://5a.arch.ntua.gr/project/4258/4580>, 17/06/21.

¹⁰⁵ Σαράντη - Σόβολος - Γιαξόγλου, 2019, 11 – 12.

¹⁰⁶ Σαράντη – Σόβολος - Γιαξόγλου 2019, 11 – 12.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής είναι η οικία Διαμαντή Αντωνά (εικ. 38), ένα κτήριο που βρίσκεται στο κέντρο του οικισμού και συγκεντρώνει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά μιας αρχοντικής κατοικίας. Σύμφωνα με γραπτές πηγές¹⁰⁷, η συγκεκριμένη οικία κτίστηκε το 1869 από ομάδα Λαγκαδιανών κτιστών με πρωτομάστορα τον Γεώργιο Παπαηλιού. Έχει κατασκευαστεί σε τρεις ορόφους με υπόγειο και όλες οι κατόψεις του έχουν σχήμα "Γ", σχηματίζοντας μια κλειστή βεράντα. Το υπόγειο χρησιμεύει ως αποθήκη, ο πρώτος όροφος χρησιμοποιείται για εμπορικούς σκοπούς και οι δύο επάνω όροφοι χωρίζονται σε τέσσερα δωμάτια, που συνδέονται με εσωτερικούς διαδρόμους. Υπάρχει ένα σαλόνι, τραπεζαρία, κουζίνα και ένα υπνοδωμάτιο. Ο τελευταίος όροφος είναι ενιαίος, χωρίς εσωτερικούς τοίχους. Πρόκειται για μια πέτρινη κατασκευή με μεγάλο πάχος τοίχων, το οποίο μειώνεται από κάτω προς τα πάνω. Οι καμάρες χρησιμοποιούνται ως δομικά στοιχεία για τους δύο κάτω ορόφους. Το πάτωμα και η οροφή είναι από ξύλο. Τα θεμέλια είναι φτιαγμένα σε φυσικό βράχο, που είναι εμφανής στο υπόγειο¹⁰⁸.

Στολίδι ενός αρχοντικού ήταν η μεγάλη λίθινη και συνήθως τοξωτή αυλόπορτα. Υπάρχουν όμως και αυλόπορτες με νεοκλασική τυπολογία, με οριζόντια πρέκια και πάνω από αυτά αετώματα. Η κάλυψη της αυλόπορτας γίνεται με δίρριχτη στέγαση, ενώ συνήθως υπάρχει και επιγραφή με τη χρονολογία της κατασκευής και τα αρχικά του ονόματος του ιδιοκτήτη¹⁰⁹ (εικ. 39).

Το Γεράκι, λόγω της θέσης του από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα, γνώρισε μεγάλη οικονομική ανάπτυξη. Είναι ένα χωριό που στηρίζεται στις δικές του δυνάμεις λόγω του πρωτογενούς τομέα (γεωργία - κτηνοτροφία), αλλά και οι Γερακίτες μετανάστες έφεραν χρήματα και ιδέες εκσυγχρονισμού με αποτέλεσμα να δημιουργήσουν εντυπωσιακά κτήρια¹¹⁰.

¹⁰⁷ Σαράντη – Σόβολος – Γιαζόγλου 2019, 13.

¹⁰⁸<http://5a.arch.ntua.gr/project/4258/4580>, 17/06/21.

¹⁰⁹<http://5a.arch.ntua.gr/project/4258/4565>, 10/03/21.

¹¹⁰<http://5a.arch.ntua.gr/project/4258/4580>, 30/06/21.

7. Η υφαντική τέχνη του Γερακίου

Το Γεράκι φημίζεται για τα κιλίμια του και για την τέχνη της υφαντικής εν γένει. Η υφαντική έχει μακράιωνη ιστορία στον οικισμό, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα και είναι στόχος όλων να συνεχιστεί και στο μέλλον. Συγκεκριμένα είναι η τέχνη για την ύφανση κιλιμιών στον όρθιο αργαλειό (εικ. 40). Όσον αφορά τα κιλίμια, πρόκειται για χειροποίητους τάπητες, που αποτελούνται από πολύχρωμα μάλλινα νήματα, με φυτικό ή γεωμετρικό διάκοσμο. Επίσης η γυναίκα - υφάντρια υπογράφει το κιλίμι με τα αρχικά του ονόματός της και πολλές φορές βάζει και χρονολογία. Το παλαιότερο σωζόμενο κιλίμι στο Γεράκι είναι του 1686¹¹¹ (εικ. 41). Οι γνώσεις της υφαντικής μεταδίδονται προφορικά με βιωματική μαθητεία από τις παλαιότερες γυναίκες του οικισμού και κυρίως τις γιαγιάδες στις νεότερες. Η υφαντική αναπτύχθηκε αρχικά στο Γεράκι ως οικιακή τέχνη, αλλά στη συνέχεια απέκτησε εμπορικό χαρακτήρα. Αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητάς του, καθώς συνδέεται με πολλές εκφάνσεις της ιστορίας του, αλλά και με τις αρχοντικές κατοικίες στις οποίες αναφερθήκαμε προηγουμένως. Τα παραδοσιακά κιλίμια στόλιζαν αυτές τις οικίες. Η υφαντική μπορεί να ξεκίνησε ως τρόπος που γέμιζε ευχάριστα τις ώρες των γυναικών του Γερακίου, αλλά εξελίχθηκε σε επάγγελμα και αυτό μπορεί να συνεχιστεί και σήμερα. Η υφαντική του Γερακίου έχει μεγάλη παράδοση και επιβάλλεται να συνδεθεί με τον πολιτιστικό τουρισμό, εφόσον συνδέεται με την υπόλοιπη πολιτισμική κληρονομιά που διαθέτει ο οικισμός και δεν είναι τυχαίο πως σε κάθε πολιτιστική εκδήλωση εκτίθενται τα κιλίμια από τα μπαλκόνια των παραδοσιακών σπιτιών¹¹². Το Γεράκι προβάλλεται πλέον ως η περιοχή με την ύφανση κιλιμιών.

Ωστόσο, σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα, η ιστορία της υφαντικής μπορεί να ανιχνευθεί στον οικισμό εις βάθος χρόνου. Από τα τέλη της Νεολιθικής περιόδου (4400-3000 π.Χ.) έως σήμερα ο τόπος κατοικείται συνεχώς. Απόδειξη της αρχαίας δραστηριότητας ύφανσης είναι οι πήλινες αγνύθες του κάθετου αργαλειού με βάρη, η επιτύμβια στήλη με παράσταση νέου και οι τέσσερις εντοιχισμένες μαρμάρινες στήλες με το Διάταγμα του Διοκλητιανού στον ναό του Αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου, όπου αναφέρονται εργασίες και πωλήσεις που συνδέονται με υφάσματα. Στοιχεία της υφαντικής τέχνης κατά τη Βυζαντινή περίοδο είναι η ένδυση των δωρητών Γερακιτών στις τοιχογραφίες των ναών του οικισμού και του κάστρου, την πιο σημαντική από τις οποίες αποτελούν οι κόμποι σε υφαντό του ναού του Αγίου Ιωάννη

¹¹¹<http://ayla.culture.gr/yfantiki-texni-geraki-lakwnias/>, 17/06/21.

¹¹²<http://ayla.culture.gr/yfantiki-texni-geraki-lakwnias/>, 17/06/21.

Χρυσοστόμου¹¹³. Επίσης στον ναό του Προφήτη Ηλία στη θέση “Δάφνη”, μέσα στο ιερό είναι ζωγραφισμένο ένα υφαντό με κόμπους, που κρέμεται χαρακτηριστικά από θηλειές. Επιπλέον, οι τελευταίες έρευνες στο έργο αποκατάστασης του κάστρου αποδεικνύουν ότι οι κάτοικοι έχουν ασχοληθεί με τη βαφή, την ύφανση, το ράψιμο και το πιθανό εμπόριο ύφανσης, το πιο σημαντικό από τα οποία είναι το μεταλλικό χτένι. «Κύρια χαρακτηριστικά τους είναι τα πολύχρωμα και περίτεχνα με κομποδεσιές πλεγμένα κρόσσια με πρόσθετες χρωματιστές μάλλινες κλωστές και η συμμετρία τους με βάση έναν κάθετο άξονα κατά μήκος. Το κέντρο τους καλύπτει κεντρική παράσταση με το «Δέντρο της ζωής», φυτικό και ζωικό διάκοσμο με σχηματοποιημένα λουλούδια, πουλιά και ανθρώπινες μορφές ή το σχέδιο του «ήλιου». Περιβάλλονται από μία ή δύο διακοσμητικές ζώνες, τις γρέπες, διαφορετικού χρώματος με επαναλαμβανόμενα θέματα (φυτικά, γεωμετρικά σχήματα κ.ά.). Τα θέματα του «Δέντρου της ζωής» και του «κόκορα» πιθανόν να συνδέονται με τον γάμο και τη γονιμότητα. Τον 20ό αιώνα τα σχέδια των κιλιμιών αλλάζουν, επηρεασμένα από βιβλία ελληνικής λαϊκής τέχνης και από σχέδια για κεντήματα, τα οποία προσαρμόζονται ανάλογα με τις χρωματικές και σχεδιαστικές προτιμήσεις των πελατών, αλλά και των ίδιων των υφαντριών. Ιδιαίτερα δημοφιλή σχέδια είναι το «πλακάκι», η «μαργαρίτα», το «βυζαντινό» κ.ά.»¹¹⁴.

Το 1968, αρκετές οικογένειες στο Γεράκι ειδικεύτηκαν στην υφαντική. Το 1988, με την ενθάρρυνση του Γραφείου Γεωργίας και της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, ιδρύθηκε "Η Εργάνη", ένας γυναικείος αγροτικός συνεταιρισμός για γυναικεία χειροτεχνήματα με σκοπό την ύφανση χαλιών. Η τέχνη της υφαντικής στον κάθετο αργαλειό του οικισμού του Γερακίου αποτελεί σημαντικό μέρος της πολιτιστικής ταυτότητας των κατοίκων του και των γειτονικών χωριών του Πάρωνα. Η διατήρησή του συμβάλλει στην ανάδειξη της διαχρονικής πολιτιστικής ταυτότητας της περιοχής. Στην πραγματικότητα, λαμβάνοντας υπόψη τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά του οικισμού του Γερακίου, η συνέχιση της παραδοσιακής τέχνης της υφαντικής διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διατήρηση του χαρακτήρα της, επειδή τα χαλιά αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της εσωτερικής διακόσμησης των πέτρινων σπιτιών¹¹⁵.

Η διατήρηση και η περαιτέρω προώθηση της υφαντικής έχει θετικό αντίκτυπο στην τοπική κοινωνία, διότι μπορεί να προσφέρει ευκαιρίες στους νέους της περιοχής να ασχοληθούν επαγγελματικά με την ίδια την τέχνη ή να ασχοληθούν με οικονομικές δραστηριότητες που συσχετίζονται με την υφαντική (όπως πολιτιστικός τουρισμός κ.λπ.). Επιπλέον, η χρήση

¹¹³ Γιάννης 2019, 50-53.

¹¹⁴<http://ayla.culture.gr/yfantiki-texni-geraki-lakwnias/>, 17/06/21.

¹¹⁵<http://ayla.culture.gr/yfantiki-texni-geraki-lakwnias/>, 17/06/21.

μαλλιού προβάτου σε αυτήν την περιοχή μπορεί να παράσχει οικονομική στήριξη στους κτηνοτρόφους και να συμβάλει στην καλλιέργεια οικολογικής ευαισθητοποίησης μεταξύ της νεότερης γενιάς, επειδή το μαλλί είναι ένα φυσικό και ανανεώσιμο υλικό με την κουρά των προβάτων κάθε χρόνο¹¹⁶.

Η τέχνη της ύφανσης σε έναν όρθιο αργαλειό είναι μία από τις πτυχές της άυλης πολιτιστικής μας κληρονομιάς που εξακολουθεί να υπάρχει και αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της συλλογικής μας ταυτότητας και μνήμης. Όταν η καταναλωτική βιομηχανία απαιτεί μαζική παραγωγή τυποποιημένων προϊόντων που συνήθως περιέχουν επιβλαβή συστατικά, οι υφάντρες του Γερακίου επιτρέπουν στο κοινό να αποκτήσει μοναδικά χειροποίητα προϊόντα από φυσικά υλικά (μαλλί και βαμβάκι), τα οποία αποτελούν παράδοση. Το 2018, η υφάντρα Χρυσούλα Σταματοπούλου (το γένος Μαρουδά) και η Νίκη Χρήστου-Μιχαλούτσου, πρόεδρος της Κοινωφελούς Δημοτικής Επιχείρησης «Ευρώτειος Πολιτεία» του Δήμου Ευρώτα, πραγματοποίησαν απογραφή υφαντών στο Γεράκι Λακωνίας. «Το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα, τα οποία θα βοηθούσαν στη συμπλήρωση Δελτίου για την ένταξη της τέχνης υφαντών κλιμαίων σε όρθιο αργαλειό στο Γεράκι Λακωνίας στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας. Η απογραφή δείχνει ότι και τα πενήντα τέσσερα (54) άτομα με γνώση της υφαντικής θέλουν να συμμετάσχουν στη διατήρηση και προώθηση της τέχνης της ύφανσης χαλιών σε όρθιους αργαλειούς και ελπίζουν ότι θα εγγραφούν στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας»¹¹⁷.

Προκειμένου να προωθηθούν τα υφαντά του Γερακίου στο παρελθόν έχουν γίνει διάφορες προσπάθειες σε διεθνείς εκθέσεις (Βιέννη 1873, Πανελλήνια Έκθεση στο Ζαπείου 1888, Θεσσαλονίκη 1968). «Από το 1988, ο γυναικείος αγροτικός συνεταιρισμός χειροτεχνίας "Η Εργάνη" έχει εκθέσει υφάσματα σε μια αίθουσα εκθέσεων στο κέντρο του οικισμού. Παλαιότερα με την υποστήριξη Ελλήνων αξιωματούχων και διεθνών κυβερνητικών φορέων (όπως το ΠΑΣΕΓΕΣ), συμμετείχε σε εκθέσεις στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, στο τμήμα Γεωργίας και στον ΕΟΜΜΕΧ.Ο πρώην Δήμος Γερονθρών και ο νυν Δήμος Ευρώτα, προβάλλοντας τα γερακίτικα κλίμια σε εκδηλώσεις, όπως στο πρώτο Διεθνές Φεστιβάλ Περιβαλλοντικής Τέχνης το 2007, στο Συνέδριο Κοινής Αγροτικής Πολιτικής το 2013 και στην ετήσια «Γιορτή του Μετανάστη» που πραγματοποιείται από το 2007 στο Γεράκι (εικ. 42),

¹¹⁶<http://ayla.culture.gr/yfantiki-texni-geraki-lakwnias/>, 17/06/21.

¹¹⁷<http://ayla.culture.gr/yfantiki-texni-geraki-lakwnias/>, 17/06/21.

συνέβαλαν στην προσπάθεια διαφύλαξης και προβολής των γερακίτικων υφαντών. Η υφαντική παράδοση του Γερακίου προβλήθηκε το 1999 από την 5η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων σε εκδήλωση στο Γεράκι με θέμα «Το Αθάνατο Νερό». Το 2017 προβλήθηκε σε εκδηλώσεις στο Βυζαντινό κάστρο Γερακίου και στην πλατεία του οικισμού από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας στο πλαίσιο των Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Επίσης, το Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού στη Σπάρτη στο πλαίσιο του εορτασμού της Διεθνούς Ημέρας Μουσείων (18/5/2019) πρόβαλε την υφαντική παράδοση του Γερακίου στον όρθιο αργαλειό. Εκτός αυτού, πραγματοποιούνται εκπαιδευτικές εκδρομές από σχολεία της περιοχής στο εργαστήριο υφαντικής της μοναδικής Γερακίτισσας υφάντρας Χρυσούλας Σταματοπούλου με στόχο να γνωρίσουν οι μαθητές την παράδοση της υφαντικής στον όρθιο αργαλειό. Τέλος, η προβολή των κιλιμιών έχει πάρει πλέον και τεχνολογική έκταση, καθώς παρουσιάζονται τηλεοπτικά αλλά και διαδικτυακά¹¹⁸.

8. Ο ρόλος των μνημείων στο μεσαιωνικό και σύγχρονο Γεράκι

Μνήμη, από το ρήμα μιμνήσκω που σημαίνει θυμάμαι: Από εκεί προέρχεται και η λέξη μνημείο. Χωρίς τη μνήμη δεν θα μπορούσαμε να θυμόμαστε στιγμές, γεγονότα, χώρους και πρόσωπα, δεν θα μπορούσαμε να μάθουμε τίποτα. Η μνήμη είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου, είναι αυτό που του δίνει ταυτότητα, είναι αυτό που συνδέει το πέρασμα του χρόνου, από το παρελθόν στο παρόν και στο μέλλον. Τα μνημεία και κυρίως τα αρχιτεκτονικά αποτελούν ένα σημαντικό τεκμήριο του παρελθόντος και της εξέλιξης της ζωής σε έναν τόπο. Αυτός ήταν και ο σκοπός της ανέγερσης των μνημείων, καθώς υπάρχει μεγάλη διαφορά στην αντίληψη της αρχαιότητας και του σήμερα όσον αφορά την έννοια του μνημείου. Στην αρχαιότητα το μνημείο ταυτιζόταν με την έννοια της μνήμης, ενώ σήμερα ταυτίζεται περισσότερο με την έννοια του μνημειώδους.

Τα μνημεία ανεγείρονταν ελεύθερα στη φύση, ήταν προέκταση του φυσικού περιβάλλοντος. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η κατασκευή τους ήταν τυχαία, αλλά έπαιζαν ρόλο και άλλοι παράγοντες, όπως πολιτικοί και διοικητικοί. Στο Γεράκι παράδειγμα αποτελεί η Ακρόπολη των Γερονθρών αλλά και το μεσαιωνικό κάστρο, που μπορεί οι άνθρωποι τότε να εκμεταλλεύτηκαν τη φυσική οχυρή θέση, αλλά υπήρχαν και διοικητικοί λόγοι. Το κάστρο που

¹¹⁸ <http://ayla.culture.gr/yfantiki-texni-geraki-lakwnias/>, 27/10/21.

είναι κτισμένο σε υψόμετρο και στον συγκεκριμένο λόφο, επικοινωνούσε με τα υπόλοιπα κάστρα, αλλά είχε και τον έλεγχο των ανυπότακτων Τσακόνων¹¹⁹.

Η Αρχαία Αγορά, με τον ναό του Άρεως αλλά και το υδραγωγείο (εικ. 44), ήταν στον σημείο που υπήρχαν πηγές και νερό. Αυτό το σημείο έδινε την ευκαιρία για εμπόριο, για θρησκευτική λατρεία και γενικά για ζωή. Δεν έχει λοιπόν αξία μόνο το μνημειώδες, αλλά και το οποιοδήποτε μνημείο σε συνάφεια με το περιβάλλον που κουβαλά. Σήμερα για παράδειγμα, στη θέση που ήταν η Αρχαία Αγορά και έσφυζε από ζωή, ο ερειπωμένος ναός του Άρεως είναι μέσα στα βάτα, το υδραγωγείο εγκαταλειμμένο και οι πηγές εξαφανισμένες¹²⁰. Ήρθαν σύγχρονοι τρόποι ύδρευσης, άλλοι τρόποι αγοράς, και έτσι κάθε τι παλιό έχασε την αξία που είχε. Οι βυζαντινοί ναοί από την άλλη, που βρίσκονται μέσα στα κτήματα, δεσπόζουν ακόμη και θυμίζουν ότι εδώ κάτι υπήρχε, μια άλλη εποχή, μια άλλη κουλτούρα ένας άλλος πολιτισμός.

Πολλές φορές όμως είναι σαν «ξένα» μέσα στο ίδιο τους το περιβάλλον. Περνάμε δίπλα τους και νομίζουμε ότι όλοι οι ναοί είναι της ίδιας εποχής, χωρίς να αντιλαμβανόμαστε τη σημασία και τον λόγο ύπαρξής τους. Συμβαίνει όμως και κάτι άλλο: σήμερα η Θεία Λειτουργία γίνεται στον ενοριακό ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου και θεωρούμε τον ναό έναν χώρο λατρείας, προσευχής και στην ουσία έναν οικείο χώρο. Οι υπόλοιποι όμως ναοί του οικισμού, που έχουν ταυτισθεί ως μνημεία και έχουν χάσει την αρχική τους χρήση, αποξενώθηκαν από τον σύγχρονο άνθρωπο. Γι' αυτό τα μνημεία θα πρέπει να συνεχίζουν να βρίσκονται σε άμεση σχέση με το περιβάλλον και τον άνθρωπο, να επικοινωνούν και να διαδίδονται με τον κάτοικο του σύγχρονου οικισμού.

9. Ήθη - Εκδηλώσεις

Τη δεύτερη Κυριακή των Απόκρεω πραγματοποιείται μικρό καρναβάλι στο κέντρο του χωριού με μικρούς και μεγάλους καρναβαλιστές. Το βράδυ σε κάποιες γειτονιές γίνεται η αναβίωση του εθίμου της φωτιάς, το λεγόμενο “νυχτέρι”, όπου οι κάτοικοι τραγουδούν και χορεύουν γύρω από τη φωτιά. Την Καθαρά Δευτέρα, στην πλατεία της Πάνω Βρύσης γίνονται τα “Κούλουμα” και το πέταγμα του χαρταετού στον λόφο «Δοντάκια». Κάθε χρόνο, στις 2 Μαΐου εορτάζεται ο πολιούχος άγιος του χωριού, ο Άγιος Αθανάσιος, όπου την παραμονή της εορτής γίνεται στον εσπερινό περιφορά της εικόνας του αγίου μέσα στο κοιμητήριο, καθώς ο

¹¹⁹ Γριτσόπουλος, 1982, 221.

¹²⁰ Γριτσόπουλος, 1982, 63.

ναός που είναι αφιερωμένος στον πολιούχο του οικισμού είναι κοιμητηριακός. Ανήμερα της γιορτής διοργανώνεται χοροεσπερίδα με παραδοσιακή μουσική στην πλατεία του χωριού. Στη γιορτή του Αγίου Γεωργίου, πολιούχου του κάστρου του Γερακίου, νέοι από το χωριό μεταφέρουν την παραμονή την εικόνα του αγίου πάνω σε άλογα στην ομώνυμη εκκλησία (εικ. 43). Ανήμερα του Αγίου Γεωργίου, τα παλαιότερα χρόνια γινόταν γλέντι, που κρατούσε μέχρι το βράδυ. Τέλη Ιουλίου - αρχές Αυγούστου οργανώνονται εκδηλώσεις προς τιμήν του Γερακίτη μετανάστη, όπως επίσης τα «Κάστρια», που είναι αφιερωμένα στο μεσαιωνικό κάστρο¹²¹. Στο παλιό χωριό, που ξεχωρίζει από το νέο, καθώς τα σπίτια είναι πιο παλιά και αντέχουν ακόμα στο πέρασμα του χρόνου, δίνοντας ζωή στην περιοχή της «Πάνω Βρύσης», υπάρχει άλλη μια πλατεία, όπου κάθε χρόνο, γίνεται στις 26 Ιουλίου πανηγύρι αφιερωμένο στην Αγία Παρασκευή. Στις 15 Αυγούστου γιορτάζει η «Κοίμηση της Θεοτόκου», ο ενοριακός ναός του χωριού, όπου λαμβάνει χώρα η μεγαλύτερη χοροεσπερίδα σε όλο τον νομό Λακωνίας¹²².

10. Σημειώσιμες προσωπικότητες του Γερακίου – πολιτιστικοί φορείς - σωματεία

Στο Γεράκι έζησαν διακεκριμένοι άνθρωποι, που τίμησαν τον τόπο τους και πρόσφεραν ό,τι καλύτερο μπορούσαν, είτε ζούσαν εκεί είτε στο εξωτερικό. Αρχικά θα αναφερθεί ο άλλοτε δήμαρχος δήμου Γερονθρών και πρόεδρος της τοπικής κοινότητας Γερακίου Γεώργιος Παπανικολάου, ο οποίος χαρακτηρίστηκε ως ιεροφύλακας, καθώς βρήκε πολλά αρχαιολογικά ευρήματα και τα παρέδωσε σε αρχαιολόγους για να ξεκινήσουν έρευνα. Μια άλλη εξέχουσα προσωπικότητα ήταν ο Παναγιώτης Πουλίτσας, ο οποίος διετέλεσε Πρωθυπουργός της Ελλάδας: επίσης, Πρόεδρος του Συμβουλίου Επικρατείας, της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, της Ακαδημίας Αθηνών και της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Στη σημερινή εποχή πολιτικές προσωπικότητες είναι οι κυρίες Μαριέττα Γιαννάκου και Λιάνα Κανέλλη¹²³.

Σημαντικοί άνθρωποι ήταν όμως και αυτοί των γραμμάτων και συγκεκριμένα οι άνθρωποι που ίδρυσαν τα διδακτήρια του χωριού. Ο Νικόλαος Ρέλλας ίδρυσε σε ένα διώροφο κτήριο το Ρέλλειον Παρθεναγωγείον, το οποίο λειτούργησε από το 1931 έως το 1983. Σήμερα στεγάζεται εκεί η Βιβλιοθήκη του Πολιτιστικού Συλλόγου Γερονθρών. Το Δημοτικό Σχολείο του οικισμού ανοικοδομήθηκε με χρήματα που δώρισαν οι Γερακίτες που ζούσαν στην Αμερική

¹²¹<http://kastrogerakilakonias.blogspot.com/,19/06/21>.

¹²²<http://kastrogerakilakonias.blogspot.com/,19/06/21>.

¹²³ Γριτσόπουλος, 1982,475-477.

και τα διαχειρίστηκε το ιστορικό σωματείο «Ένωση Απανταχού Γερακιτών». Το Γυμνάσιο είναι προσφορά των αδερφών Πουλημενάκου και ονομάζεται «Πουλημενάκιον Εκπαιδευτήριον»¹²⁴.

Το Γεράκι έχει πάρα πολλούς φορείς, όπως ο Πολιτιστικός Σύλλογος, η ομάδα ποδοσφαίρου, αλλά το πλέον ιστορικό σωματείο που θα πρέπει να αναφερθεί, είναι η «Ένωση Απανταχού Γερακιτών». Ιδρύθηκε στις 29 Ιουλίου 1923 με πρόεδρο τον Γεώργιο Κωνστιάντο και με συμβολικό του έμβλημα τη χειραψία - ένωση των δυο χεριών. Αυτό συμβόλιζε την ένωση των Απανταχού Γερακιτών. Σκοπός του σωματείου ήταν η επιδίωξη διαφόρων κοινωφελών έργων που αφορούσαν το Γεράκι, τη συνδρομή και την περιθαλψη των μελών της Ενώσεως, αλλά και οποιοδήποτε βρισκόταν σε ανάγκη. Η Ένωση πραγματοποιούσε με χρήματα Γερακιτών έργα στο χωριό και κανένα έργο δεν έγινε χωρίς την ευθύνη της, παραμένει δε μέχρι σήμερα λειτουργική με ένα μεγάλο ταμείο, μέσα από το οποίο προσπαθεί να ολοκληρώσει το κτήριο στην είσοδο του χωριού που αποτελεί δωρεά Γερακίτη¹²⁵. Το κτήριο προορίζεται για αίθουσα πολλαπλών χρήσεων, όπου θα πραγματοποιούνται εκθέσεις, διαλέξεις και άλλα πολιτιστικά δρώμενα. Θα είναι το κτήριο - σύμβολο του Γερακίου, που θα στεγάσει την πολιτισμική του κληρονομιά¹²⁶.

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι μέσα σε διάστημα δέκα χρόνων η κοινότητα του Γερακίου κατάφερε να πραγματοποιήσει τα εξής έργα: σχολείο, Ηρώον, δύο δεξαμενές νερού, δρόμο 14 χλμ., επισκευή δρόμων εντός του χωριού και όλα αυτά με προσωπική εργασία και χρήματα των κατοίκων. Έτσι, το 1937, η Ακαδημία Αθηνών βράβευσε την κοινότητα Γερακίου και την πρόβαλε ως παράδειγμα και για άλλους τόπους¹²⁷.

¹²⁴ Γριτσόπουλος, 1982,456-462.

¹²⁵ Προφορική μαρτυρία Μιχαήλ Γιαννάκου, πρώην προέδρου της Ένωσης Απανταχού Γερακιτών.

¹²⁶ Γριτσόπουλος 1982, 469-474.

¹²⁷ Γριτσόπουλος 1982, 456-477.

11. Η σύνδεση της πολιτισμικής κληρονομιάς του Γερακίου με τον τουρισμό και την τοπική ανάπτυξη

Ο πολιτισμός και ο τουρισμός είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι στις μέρες μας και έτσι προκύπτει ο πολιτιστικός τουρισμός, που μπορεί να αναπτυχθεί και στο Γεράκι που μελετάμε. Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι μια υποκατηγορία του τουρισμού και απευθύνεται στους επισκέπτες που περιηγούνται μια περιοχή για τα πολιτισμικά της στοιχεία. Ο λόγος που επισκέπτεται κάποιος έναν τόπο σύμφωνα με αυτή την κατηγορία τουρισμού είναι για να γνωρίσει την ιστορία του τόπου, τα μνημεία, τα ήθη και τα έθιμά του. Η συγκεκριμένη κατηγορία τουρισμού μπορεί να έχει θετικές συνέπειες για την τοπική κοινωνία, καθώς περιλαμβάνει πολλά και διάφορα θέματα, παρέχοντας πολιτιστικούς πόρους, όπως παραδοσιακές εκδηλώσεις, φεστιβάλ, εμπόριο, αξιοθέατα πολιτιστικής κληρονομιάς, όπου ανήκουν τα μνημεία, τα μουσεία, οι ιστορικοί τόποι, τα κάστρα, οι ναοί και τα μοναστήρια. Επίσης διαθέτει παραδοσιακή κουζίνα και άλλες παραδοσιακές δεξιότητες. Μια περιοχή, η οποία διαθέτει πολιτιστικό τουρισμό, απευθύνεται και σε επισκέπτες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Άρα το πολιτιστικό προϊόν που προσφέρει ένας τόπος θα πρέπει να είναι ολοκληρωμένο και άρτιο για να ικανοποιούνται οι προσδοκίες και να αποκομίζεται στο τέλος μια θετική εμπειρία. Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις, τα δρώμενα και τα προϊόντα που προσφέρει, θα πρέπει να είναι απόλυτα οργανωμένα¹²⁸.

Ο πολιτιστικός τουρισμός που έχει ως πρωταρχικό ρόλο τη βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης του ντόπιου πληθυσμού, καθώς και την προστασία του φυσικού αλλά και του πολιτιστικού περιβάλλοντος, με στόχο να κάνει τον επισκέπτη να ξεφύγει από την καθημερινότητα, τη ρουτίνα και τον θόρυβο της πόλης. Ο επισκέπτης που θα επιλέξει τον εναλλακτικό τουρισμό, θα επισκεφθεί περιοχές με περιορισμένη ανάπτυξη, θα έρθει σε επικοινωνία με τους ντόπιους κατοίκους, όπου θα αισθανθεί δικός τους άνθρωπος, ενώ ζητά απλά πράγματα, απλές υποδομές και ταξιδεύει μόνος του ή σε μικρές ομάδες¹²⁹.

Για να επιτευχθεί ο πολιτιστικός τουρισμός, δεν είναι εύκολη υπόθεση και είναι αναγκαίος ο σχεδιασμός της τουριστικής δραστηριότητας. Όσον αφορά την περίπτωση του Γερακίου, είναι απαραίτητη η λεπτομερής καταγραφή και ερμηνεία του πολιτισμικού αποθέματος του οικισμού, ώστε να φτάσουμε στο επόμενο στάδιο, που είναι η προβολή του.

¹²⁸ Λουκοπούλου 2019, 23.

¹²⁹ Λουκοπούλου 2019, 23.

Επειδή ζούμε στην εποχή της τεχνολογίας και της ψηφιοποίησης, μπορούν να χρησιμοποιηθούν νέες τεχνολογίες με συγκεκριμένη μελέτη για το πολιτισμικό απόθεμα, ώστε να βελτιωθεί η τουριστική κίνηση¹³⁰. Είναι η εποχή που με το πάτημα ενός πλήκτρου μπορούμε να βρούμε άπειρες πληροφορίες για έναν χώρο μέσα από το κινητό ή τον υπολογιστή μας. Το Γεράκι θα πρέπει να οργανώσει την πολιτιστική του κληρονομιά, όλα αυτά τα κοινωνικά, πολιτιστικά και λαογραφικά στοιχεία που θα του δώσουν τον χαρακτήρα της άρτια οργανωμένης περιοχής με πολιτιστικό ενδιαφέρον, που θα έχει τη δυνατότητα να προσελκύσει τουρίστες. Όμως μια περιοχή για να το καταφέρει αυτό δεν θα πρέπει να ξεκινήσει από το πολιτιστικό της απόθεμα, αλλά από την ύπαρξη υποδομής για πρόσβαση στην περιοχή, τα καταλύματα, τους χώρους στάθμευσης, εστίασης και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. «Όλα αυτά βέβαια δεν θα πρέπει να είναι σε υπερβολικό βαθμό, διότι τότε ο πολιτιστικός τουρισμός που είναι μια εναλλακτική μορφή τουρισμού, θα μετατραπεί αυτόματα σε μαζικό τουρισμό και θα χάσει την πραγματική του ταυτότητα¹³¹. Γι' αυτόν τον λόγο χρειάζονται ειδικοί που θα σχεδιάσουν ένα ολοκληρωμένο σύστημα πολιτιστικής τουριστικής δραστηριότητας, αλλά είναι απαραίτητη και η εκπαίδευση των ιδιοκτητών και εργαζομένων των επιχειρήσεων για την καλύτερη ανάπτυξη αυτής της μορφής εναλλακτικού τουρισμού¹³²».

Η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού συνδέεται με τη σωστή πολιτισμική διαχείριση. Στόχος και σκοπός είναι το πώς θα γίνει η προβολή και η διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς του Γερακίου. Αρχικά, είναι αναγκαίο να επισημανθεί ο ορισμός της πολιτισμικής διαχείρισης. Γενικά, διαχείριση είναι «κάνω τις απαραίτητες ενέργειες για κάτι» και ό,τι αφορά τον πολιτισμό είναι πολιτισμική διαχείριση. Διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς είναι η προστασία των στοιχείων του πολιτισμού και αφορά και την υλική και την άυλη πολιτισμική κληρονομιά. Η διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς αναπτύχθηκε τον 19ο - αρχές 20ού αιώνα στη Δυτική Ευρώπη και σε αυτό συνέβαλαν σημαντικά διεθνείς πολιτιστικοί οργανισμοί, όπως το ICOMOS και η UNESCO. Ο τομέας, αυτός που αποτέλεσε επαγγελματικό κλάδο, ασχολείται με τον υλικό πολιτισμό, τα άυλα στοιχεία και με τις αξίες, δηλαδή το έννομο ενδιαφέρον μιας ομάδας ανθρώπων για την πολιτισμική κληρονομιά. Η σωστή διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς θα επιφέρει αλλαγές στη τοπική κοινωνία και θα συνεισφέρει στη βιώσιμη ανάπτυξη. Η σωστή διαχείριση και η βιώσιμη ανάπτυξη είναι δύο σημαντικοί τομείς, όπου και στους δύο παίζει ρόλο η τοπική κοινωνία και έχει τη μεγαλύτερη ευθύνη. Ο τουρισμός

¹³⁰ Ανδριώτης 2008, 65-67.

¹³¹ Ανδριώτης 2008, 73.

¹³² Λουκοπούλου, 2019, 24.

θα δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας, θα καταπολεμήσει σε μεγάλο ποσοστό την ανεργία και θα φέρει ανάπτυξη και σε άλλους τομείς, όπως στις υπηρεσίες, στη γεωργία και κτηνοτροφία¹³³. Ο τουρισμός στο Γεράκι μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυση της οικονομίας και να συγκρατήσει τον πληθυσμό και ειδικά τους νέους αποτρέποντας την εγκατάλειψη του τόπου. Οι αλλαγές, ωστόσο, θα αφορούν και την κοινωνία, καθώς θα εξαλειφθεί η ξеноφοβία και η κουλτούρα και οι συνήθειες των τουριστών θα αναμειχθούν με αυτές του ντόπιου πληθυσμού.

Για να αναπτυχθεί ο πολιτιστικός τουρισμός χρειάζονται τρία στοιχεία. Τα αρχικά στοιχεία είναι οι χώροι δράσης, που θα περιλαμβάνουν πολιτιστικές, αθλητικές εγκαταστάσεις, αλλά και εγκαταστάσεις ψυχαγωγίας. Στη συνέχεια απαραίτητα κρίνονται τα δευτερεύοντα στοιχεία, που είναι τα ξενοδοχεία, οι υπηρεσίες αγοράς και εστίασης και τέλος τα συμπληρωματικά στοιχεία, όπως η σωστή σήμανση, η πληροφόρηση, οι τουριστικοί οδηγοί και η εύκολη πρόσβαση¹³⁴.

Ο τουρισμός θα οδηγήσει τον ντόπιο πληθυσμό αλλά και τους φορείς να αλλάξουν κάποια πράγματα και στο περιβάλλον. Πιο αναλυτικά, θα δημιουργηθούν υποδομές για τη βελτίωση της εικόνας του χωριού με χώρους αναψυχής, πάρκα, με καλύτερη ποιότητα δρόμων, αλλά και πολιτιστικούς χώρους, με τη καλύτερη διατήρηση και συντήρηση των αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων. Ο τουρισμός διακρίνεται σε διάφορες κατηγορίες, όπως είναι ο εναλλακτικός, ο μαζικός, ο περιβαλλοντικός και ο πολιτιστικός¹³⁵. Στο Γεράκι μπορούν να αναπτυχθούν όλα τα παραπάνω είδη λόγω της ιστορίας, των μνημείων του και του φυσικού τοπίου της γύρω περιοχής. Συγκεκριμένα το Γεράκι είναι ένας τόπος με μακραίωνη ιστορία, αλλά και πολιτιστική εξέλιξη από την Ύστερη Νεολιθική περίοδο μέχρι σήμερα. Είναι γνωστό για τα μνημεία του, αλλά και την για παραδοσιακή του αρχιτεκτονική.

Ο πολιτισμός γίνεται το μέσον και το εργαλείο για την κάλυψη τοπικών αναπτυξιακών αναγκών. Ο πολιτιστικός τουρισμός επιδιώκει την προβολή των χαρακτηριστικών του τόπου. Οι πολιτιστικές διαδρομές προκαθορίζουν μια πορεία σε μνημεία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Είναι η πράξη της ερμηνείας της πολιτιστικής κληρονομιάς, με την έννοια της απόδοσης της σημασίας ενός τόπου στους επισκέπτες, για να μπορέσουν να καταλάβουν την ανάγκη ανάδειξης αλλά και προστασίας αυτού του τόπου. Η πολιτιστική διαδρομή είναι μια

¹³³ Ανδριώτης 2008, 66.

¹³⁴ Λουκοπούλου 2019, 18.

¹³⁵ Λουκοπούλου 2019, 20.

επικοινωνία του περιβάλλοντος και των μνημείων με τον άνθρωπο και έχει ως στόχο την πληροφόρηση, την ευαισθητοποίηση και την αναψυχή¹³⁶.

«Εκτός όμως από τα άμεσα οικονομικά οφέλη, ο πολιτιστικός τουρισμός προσφέρει και πολλαπλασιαστικά οφέλη, με κυριότερο την αντιμετώπιση της εποχικότητας, μέσω της διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος και της επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου. Άλλα πολλαπλασιαστικά οφέλη είναι η εισροή κεφαλαίων, η διεθνής προβολή του συγκεκριμένου τόπου και της χώρας εν γένει, η ανάπτυξη της βιοτεχνίας ειδών λαϊκής τέχνης και λοιπών αναμνηστικών, καθώς και η προώθηση των τοπικών προϊόντων και κατά συνέπεια η αύξηση της τοπικής παραγωγής. Είναι ανάγκη κάθε τόπος να αξιοποιήσει τους πόρους που διαθέτει και τον χαρακτηρίζουν, όπως είναι οι παραδόσεις, το φυσικό περιβάλλον, τα παραδοσιακά προϊόντα, και τα γεωμορφολογικά του στοιχεία¹³⁷. Στο σημείο αυτό, αξίζει να τονισθεί ότι οι ορεινές περιοχές προσφέρουν ως τουριστικές πολλές εναλλακτικές δυνατότητες, καθώς διαθέτουν ιδιαίτερα συγκριτικά πλεονεκτήματα. Το γεγονός αυτό τις καθιστά εν δυνάμει ισχυρούς πολιτιστικούς πόρους, τόσο υλικούς όσο και άυλους. Έμφαση δίνεται στην αξιοποίηση της αυθεντικότητας της ταυτότητάς τους και στη διατήρηση της τοπικής παράδοσης, δηλαδή στα ήθη και έθιμα του τόπου αλλά και στην τοπική κουζίνα, σε συνδυασμό με τις καθημερινές συνήθειες και τον απλό τρόπο ζωής».¹³⁸

Το Γεράκι, όπως και ο υπόλοιπος νομός, είναι γεωγραφικά απομονωμένος, όμως με τη κατασκευή νέου δρόμου “Γεράκι - Μονεμβασιά” αυτό μέχρι ένα σημείο αίρεται. Μέχρι σήμερα έχει κάποιες αδυναμίες, αλλά δίνει παράλληλα δυνατότητες και ευκαιρίες, που μπορούν να αλλάξουν την εικόνα του. Οι αδυναμίες του είναι η περιορισμένη προβολή των ιστορικών μνημείων, η έλλειψη μουσείου, καθώς έχουν βρεθεί πάρα πολλά ευρήματα από την αρχαϊκή, κλασική και βυζαντινή εποχή και αυτά βρίσκονται στις αποθήκες του μουσείου της Σπάρτης. Το Γεράκι έχει μεγάλο αρχαιολογικό πλούτο και θα έπρεπε να διαθέτει δικό του μουσείο. Στο κέντρο του χωριού υπάρχουν πάρα πολλά ιστορικά κτήρια που τονίζουν την ταυτότητα του οικισμού και δεν έχουν αξιοποιηθεί, αλλά παραμένουν εγκαταλελειμμένα.

Η κατάσταση όμως αυτή μπορεί να αλλάξει, καθώς οι οικισμός έχει πάρα πολλές δυνατότητες. Κάποιες από αυτές είναι ότι διαθέτει ισχυρά στοιχεία πολιτισμικής ταυτότητας και ένα μεγάλο πλήθος επισκέψιμων μνημείων. Είναι ένα χωριό «ζωντανό», με ποικιλία

¹³⁶ Λουκοπούλου 2019, 23.

¹³⁷ Λουκοπούλου 2019, 25.

¹³⁸ Λουκοπούλου, 2019, 18-30.

πολιτιστικών δρώμενων και παραδοσιακών εκδηλώσεων. Οι δυνατότητες αυτές θα δώσουν και σημαντικές ευκαιρίες, καθώς ο καλός σχεδιασμός για την προβολή και προώθηση του πολιτιστικού κεφαλαίου του Δήμου, θα έχει θετικά αποτελέσματα στον τουρισμό και την οικονομία του οικισμού, αλλά και της ευρύτερης περιοχής. Στοχευμένες ενέργειες δικτύωσης θα συνεισφέρουν ουσιαστικά στη σωστή προβολή και προώθηση του πολιτισμικού αυτού κεφαλαίου. Δυστυχώς στο Γεράκι, αλλά και γενικά στον Δήμο Ευρώτα στον οποίο ανήκει, τα πράγματα είναι δύσκολα. Δεν υπάρχει συνεργασία αλλά και γνώση για το πώς μπορεί να αναπτυχθεί ο τουρισμός στην περιοχή και γενικότερα και σε όλο τον δήμο. Οι τοπικές αυτοδιοικήσεις είναι αποκλεισμένες από τη λήψη αποφάσεων και δεν υπάρχει συντονισμός και συνεργασία μεταξύ των φορέων. Ειδικά στον Δήμο Ευρώτα η κάθε περιοχή είναι «αποκλεισμένη», είναι σαν να λειτουργεί αυτόνομα, δεν υπάρχει συνοχή και συνεργασία.

Το Γεράκι λόγω της θέσης του είναι σαν να μην ανήκει πουθενά, ακόμα και με τη Σκάλα Λακωνίας που είναι η έδρα του δήμου και έχουν μικρή χιλιομετρική απόσταση μεταξύ τους είναι σαν να είναι “ξένοι τόποι”, σαν να μην τους συνδέει τίποτα. Το Γεράκι είναι η μόνη περιοχή σε ολόκληρο τον καλλικρατικό δήμο Ευρώτα που έχει τόσο πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και δεν έχει φτάσει ακόμα στο σημείο να την εκμεταλλευτεί προς όφελός του. Τα τελευταία χρόνια, όσες τοπικές αλλά και δημοτικές διοικήσεις έχουν περάσει λόγω έλλειψης γνώσης γι’ αυτά τα θέματα δεν έχουν διεκδικήσει ποτέ κάποια πολιτιστικά προγράμματα και μια τουριστική πολιτική, που θα οδηγήσει σε θετικές συνέπειες για την τοπική κοινωνία. Ένας άλλος περιοριστικός παράγοντας είναι η επαρχιακή οδός από τη Σπάρτη, η οποία είναι αρκετά προβληματική. Γίνεται μια προσπάθεια τα τελευταία χρόνια με τη δημιουργία σύγχρονης γέφυρας αλλά και σύγχρονου οδικού δικτύου, το οποίο θα περνά περιφερειακά από το Γεράκι και όχι μέσα από τον οικισμό. Δεν υπάρχει ολοκληρωμένη τουριστική στρατηγική και οι ελλείψεις στις βασικές υποδομές είναι σοβαρές. Υπάρχουν ακόμη και άλλοι παράγοντες που υπονομεύουν την τουριστική ανάπτυξη, όπως είναι το πληθυσμιακό κριτήριο¹³⁹.

Για παράδειγμα η Λακωνία δεν είναι από τις πλέον αναπτυγμένες περιοχές σε πληθυσμό και η προσέλευση τουριστών δεν είναι τόσο μεγάλη. Σε σχέση με αυτό μπορεί να επισημανθεί ένας άλλος βασικός παράγοντας που είναι η τουριστική ιστορία. Η διαχείριση της τουριστικής ιστορίας είναι γεμάτη λάθη όσον αφορά τη Λακωνία, αλλά και γενικότερα όλη τη χώρα. Όσον αφορά το Γεράκι, μπορεί στις αρχές του 20ου αιώνα να προσέλκυσε ερευνητές και αρχαιολόγους, οι οποίοι έκαναν έρευνα για τον αρχαίο και μεσαιωνικό οικισμό και να

¹³⁹ Καφούρος, 2015, 45.

δημοσίευσαν τις επιστημονικές τους μελέτες, αλλά αυτό δεν συνεχίστηκε μετέπειτα. Είναι δυσάρεστο με τόσο πλούσια πολιτισμική κληρονομιά να μην αξιοποιηθεί η τουριστική ιστορία του τόπου.

Επόμενος παράγοντας είναι η τουριστική γεωγραφία. Πόσο εύκολη, δηλαδή, είναι η πρόσβαση σε μια περιοχή. Είναι καθοριστικός ο ρόλος για την επισκεψιμότητα και την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής¹⁴⁰. Το Γεράκι καλώς ή κακώς βρίσκεται σε ένα από τα νοτιότερα σημεία της ηπειρωτικής Ελλάδας και σε έναν νομό που συνδέεται μόνο με το οδικό δίκτυο με την υπόλοιπη Ελλάδα. Δεν υπάρχουν αεροπλάνα ούτε τραίνα. Από το Γύθειο που είναι παραθαλάσσιο και ο τουρίστας θα το επισκεφθεί πιο εύκολα, το Γεράκι απέχει 35 λεπτά με το αυτοκίνητο και δεν υπάρχει άλλος τρόπος για να μεταφερθεί κάποιος. με λίγα λόγια οι τουριστικοί προορισμοί δεν συνδέονται μεταξύ τους, δεν έχουν μια κοινή πολιτιστική διαδρομή και οι αποστάσεις είναι χαοτικές. Κάποιος που μένει στη Μάνη, δεν μπορεί να επισκεφθεί το Γεράκι εάν δεν έχει αυτοκίνητο. Για να πραγματοποιηθεί τουριστική ανάπτυξη, θα πρέπει να δημιουργηθεί και τουριστική υποδομή, όπου παράλληλα θα γίνουν τουριστικές δραστηριότητες με δραστηριότητες του πρωτογενή και δευτερογενή τομέα¹⁴¹.

Σημαντικός παράγοντας είναι ο χρηματοοικονομικός. Συγκεκριμένα ο τρόπος που διαχειρίζονται οι αρχαιολογικοί χώροι και προσελκύουν επισκέπτες καθορίζονται από τα κονδύλια, τα οποία προέρχονται από κρατικές επιχορηγήσεις, ιδιωτικές χορηγίες και τα έσοδα από τα εισιτήρια των αρχαιολογικών χώρων. Στην Ελλάδα οι κρατικές επιχορηγήσεις δεν είναι σε τόσο ευνοϊκό στάδιο και δεν μπορούν να συγκριθούν με άλλες χώρες του κόσμου αλλά και με μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, όπως για παράδειγμα το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης. Επίσης, οι ιδιωτικές χορηγίες δεν είναι τόσο μεγάλες, όπως στο εξωτερικό, αλλά και στην Ελλάδα είναι πάρα πολλές και αξιόλογες¹⁴². Στο Γεράκι συγκεκριμένα οι ιδιωτικές χορηγίες είναι πάρα πολλές και μεγάλες, καθώς όλες οι υπηρεσίες και τα δημόσια κτήρια είναι από δωρεές Γερακιτών. Στην εποχή μας, όμως, που επικρατεί οικονομική κρίση αλλά και πανδημία, οι ιδιωτικές χορηγίες έχουν μειωθεί σε μεγάλο βαθμό.

Τρίτη βασική πηγή είναι τα ίδια τα έσοδα των αρχαιολογικών χώρων. Αυτό όμως συνεπάγεται από τις δύο άλλες πηγές, καθώς αν δεν διαχειριστούν και προβληθούν σωστά οι αρχαιολογικοί χώροι, τότε δεν θα προσελκύσουν και επισκέπτες. Όσο περισσότερα χρήματα

¹⁴⁰ Καφούρος, 2015, 46.

¹⁴¹ Καφούρος, 2015, 47.

¹⁴² Καφούρος, 2015, 50.

ξοδευτούν από κρατικές και ιδιωτικές χορηγίες τόσο καλύτερα θα αναδειχτούν και οι αρχαιολογικοί χώροι και θα προβληθούν κατάλληλα¹⁴³. Στη περίπτωση του Γερακίου οι αρχαιολογικοί χώροι είναι με ελεύθερη είσοδο και αυτό είναι ένα σημαντικό μειονέκτημα. Ένας άλλος παράγοντας είναι ο εσωτερικός τουρισμός, όπου και το Γεράκι εκεί πρέπει να στοχεύσει. Σε αυτό μπορεί να βοηθήσουν οι σχολικές εκδρομές και οι εκδρομές πανεπιστημιακών τμημάτων και συλλόγων. Το Γεράκι σε συνδυασμό με τον Μυστρά και τη Μονεμβασία μπορεί να γίνει προορισμός μαθητών και φοιτητών. Το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και συγκεκριμένα το Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών της Καλαμάτας, αλλά και το ΠΜΣ «Βυζαντινός Κόσμος» που στεγάζεται στον Μυστρά, μπορούν να οργανώνουν εκδρομές στο Γεράκι, αλλά και επιστημονικές ομιλίες.

Αξιοποίηση των πλούσιων πολιτισμικών πόρων και της πολιτιστικής παράδοσης και προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού. Αξιοποίηση προγραμμάτων νέου ΕΣΠΑ για βελτίωση υποδομών και αξιοποίηση του θεσμού αδελφοποιήσεων και πολιτιστικών ανταλλαγών. Ο αρμόδιος φορέας υλοποίησης καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων είναι η Κοινωφελής Επιχείρηση Δήμου Ευρώτα¹⁴⁴.

«Ο πολιτισμός στηρίζεται σε νέες τεχνικές και σε διαδικασίες διαχείρισης που απαιτούν γνώσεις ειδικών. Αναφέρεται σε θέματα προστασίας, διατήρησης, ερμηνείας και διαχείρισης χώρων με ιστορική, αρχαιολογική και αρχιτεκτονική σημασία. Αυτό θα δώσει τη δυνατότητα στην τοπική κοινωνία να έχει μεγαλύτερη ενεργή συμμετοχή σε αυτά που συμβαίνουν στον τόπο τους και θα δημιουργηθεί μία ενδογενής τοπική ανάπτυξη. Ως ενδογενής τοπική ανάπτυξη νοείται η διαδικασία ανάπτυξης μιας κοινωνικής οντότητας, προσδιορισμένης χωρικά, η οποία σε κάποια χρονική στιγμή αποφασίζει με τη δική της πρωτοβουλία να ενεργοποιήσει τους πόρους που διαθέτει¹⁴⁵».

Ο πολιτιστικός τουρισμός θα οδηγήσει στη αίσθηση γνώσης και υπερηφάνειας για την τοπική ιστορία και την πολιτιστική ταυτότητα. Οι επενδύσεις όπως η διαμονή, η διασκέδαση και το φαγητό, τονώνονται ειδικότερα αν προέρχονται από τοπικούς επενδυτές, καθώς τα έσοδα από τις επενδύσεις ενισχύουν τα ντόπια εισοδήματα. Μια όμως πολύ σημαντική θετική επίπτωση του τουρισμού είναι η ευαισθητοποίηση, ενισχύεται η μάθηση των κατοίκων και η πολιτιστική τους ταυτότητα, η ανταλλαγή ιδεών, η κοινωνική αλληλεπίδραση και η αύξηση της

¹⁴³ Καφούρος 2015, 55.

¹⁴⁴ Προφορική μαρτυρία κυρίας Νίκης Χρήστου-Μιχαλούτσου (εκπροσωπούσε το Γεράκι στη Κοινωφελής Επιχείρηση Δήμου Ευρώτα).

¹⁴⁵ Καφούρος 2015, 55.

γνώσης για τον πολιτισμό. Ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί γενικά να έχει θετικές επιδράσεις στην τοπική κοινωνία, όσον αφορά την οικονομία του τόπου αλλά και την προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Συγκεκριμένα θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας και νέα εισοδήματα, περιφερειακή ανάπτυξη, ευαισθητοποίηση για την προστασία του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος και η τοπική κοινωνία θα αποκτήσει μια πιο πλούσια πολιτιστική ταυτότητα. Ευρύτερη διεθνής προβολή σε μια περιοχή ή σε ολόκληρη την χώρα. Επενδύσεις και δημιουργία έργων υποδομής και υπηρεσιών στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς¹⁴⁶. Αναζωογόνηση της οικονομίας και της κοινωνίας ολόκληρης της περιοχής, ανάπτυξη βιοτεχνίας και βιομηχανιών λαϊκής τέχνης, αναμνηστικά και όλα τα άλλα προϊόντα που συσχετίζονται με αυτόν τον τύπο ταξιδιού. Προώθηση τοπικών προϊόντων, προωθώντας έτσι την ανάπτυξή τους. Για να πραγματοποιηθεί όμως είναι απαραίτητη η συμμετοχή όλων των φορέων και ο σωστός σχεδιασμός¹⁴⁷.

12. Οι μέχρι τώρα δράσεις και ενέργειες για την προβολή και διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς του Γερακίου

Ο αρχαιολογικός χώρος δεν αποτελεί μεμονωμένο μνημείο, αλλά υλικό και νοηματικό φορέα ενός ευρύτερου χωρικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος. Η σχέση των μνημείων με την καθημερινή ζωή είναι καθοριστική, ώστε ο αρχαιολογικός χώρος να μην αποτελέσει ένα απομεινάρι του παρελθόντος που εξαιρείται από το σύγχρονο περιβάλλον. Η σχέση μεταξύ μνημείων και καθημερινής ζωής είναι καθοριστική, επομένως οι αρχαιολογικοί χώροι δεν είναι κειμήλια του παρελθόντος που έχουν αποκλειστεί από το σύγχρονο περιβάλλον. Ακόμα και στη καθημερινή ζωή των κατοίκων, οι αρχαιολογικοί χώροι θα πρέπει να θεωρούνται ζωντανοί τόποι αναφοράς. Ως εκ τούτου, η προβολή των μνημείων στη σύγχρονη αρχαιολογία θεωρείται πραγματική δημοσίευση, δηλαδή τα μνημεία δεν μεταφέρουν μόνο τις πληροφορίες τους στους ειδικούς, αλλά και στο κοινό¹⁴⁸.

Πολιτισμός και πολιτισμική κληρονομιά είναι όροι που τους ακούμε καθημερινά, αλλά περίπλοκοι στη σημασία τους. Πολλές φορές πιάνουμε τον εαυτό μας να λέμε ότι τα μνημεία, τα μουσεία, ο χορός, οι παραδόσεις είναι ο πολιτισμός της χώρας μας. Ο όρος «πολιτισμός» εμφανίστηκε τον 18ο αιώνα και ήταν ένας τρόπος ώστε να γίνει διάκριση ανάμεσα στο

¹⁴⁶ Λουκοπούλου, 2019, 25.

¹⁴⁷ Καφούρος, 2015, 60.

¹⁴⁸ anaskafh.files.wordpress.com, 14/09/21.

«βάρβαρος» και στο «πολιτισμένος». Η ένωση της Αμερικανικής Αρχαιολογίας είχε δηλώσει ότι «πολιτισμός είναι ένα σύνολο πεποιθήσεων, αξιών και συμπεριφορών για τον τρόπο με τον οποίο τα μέλη της κοινωνίας συμβιώνουν¹⁴⁹».

«Ο Βρετανός ανθρωπολόγος Edward B. Tylor διατύπωσε το 1871 τον πρώτο επιστημονικό ορισμό του πολιτισμού, σύμφωνα με τον οποίο ο πολιτισμός είναι ένα σύνθετο όλον, που περιλαμβάνει γνώσεις, πεποιθήσεις, τέχνη, ηθική, νόμους, έθιμα και κάθε άλλη ικανότητα ή συνήθεια, που αποκτούν οι άνθρωποι ως μέλη μιας κοινωνίας. Ο πολιτισμός συνδέεται αναπόσπαστα με την ιστορική πορεία της ανθρωπότητας και νοείται ως το σύνολο των υλικών και πνευματικών αξιών που δημιουργήθηκαν από τον άνθρωπο κατά τη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας του. Στις ευρωπαϊκές γλώσσες ο «πολιτισμός» αποδίδεται με τους όρους: «culture» (κουλτούρα) και «civilization» (πολιτισμός). Η σημερινή έννοια του «πολιτισμού» γεννήθηκε στη Γαλλία την εποχή του Διαφωτισμού, χάρη στον Αδαμάντιο Κοραή, ο οποίος το 1804 για να αποδώσει στα ελληνικά τον όρο «civilisation», πρότεινε τη λέξη «πολιτισμός». Στην ελληνική γλώσσα γίνεται διάκριση ανάμεσα στον πνευματικό πολιτισμό και τον υλικό πολιτισμό. Η λέξη «culture» αντιστοιχεί στα ελληνικά σημασιολογικά στον πνευματικό πολιτισμό, στην καλλιέργεια και την παιδεία που διαθέτει κάποιος»¹⁵⁰.

«Ο όρος κληρονομιά αφορά ετυμολογικά κάθε τι που κληροδοτείται από το παρελθόν. Η προσθήκη του επιθέτου πολιτιστική, αναφέρεται σε κάτι το οποίο φέρει πολιτιστική έννοια και σημασία και αξιολογείται ως σπουδαίο. Η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς διακρίνεται σε υλική, όπως είναι τα μνημεία ή κτήρια και σε άυλη, όπως τα ήθη, τα έθιμα, οι παραδόσεις, οι θρύλοι, ο χορός κ.ά. Η πολιτισμική κληρονομιά είναι το κληροδότημα που δέχεται η ανθρωπότητα από το παρελθόν. Είναι το σύνολο των πολιτισμικών αγαθών, υλικών και άυλων, που αναφέρονται σε έναν τόπο, συνθέτοντας την ιστορική μνήμη του λαού ή της κοινωνίας των ανθρώπων που τον κατοικούν, δημιουργήθηκαν στο παρελθόν και συσχετίζονται με την ιστορική διαδρομή του. Η πολιτισμική κληρονομιά διακρίνεται σε τοπική, εθνική και παγκόσμια. Εν δυνάμει στοιχεία υλικής και άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς αποτελούν τα μνημεία, οι αρχαιολογικοί χώροι, οι ιστορικοί τόποι, τα πολιτισμικά τοπία (culturallandscapes) και τα σπάνια οικοσυστήματα, τα τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, τα ταφικά μνημεία, οι τοιχογραφίες και τα ψηφιδωτά αλλά και τα ήθη & έθιμα, οι διατροφικές συνήθειες, καθώς και τα τραγούδια και χοροί ενός τόπου»¹⁵¹.

¹⁴⁹ Πούλιος 2012, 321 – 328.

¹⁵⁰ Πούλιος 2012, 322.

¹⁵¹ Πούλιος 2015, 15-19.

Η μεγάλη συγκέντρωση βυζαντινών ναών στη περιοχή του Γερακίου, αλλά και άλλων μνημείων όλων των χρονικών περιόδων, αποτελεί έναν σημαντικό λόγο ώστε το Γεράκι να κηρυχθεί ως ιστορικός διατηρητέος τόπος και να προστατευτεί η πολιτισμική του κληρονομιά. Το Κάστρο του Γερακίου βρίσκεται στις νοτιοδυτικές παρυφές του Πάρωνα, στον λόφο που ονομάζεται Παλαιόκαστρο και σε υψόμετρο 562 μέτρων, σε απόσταση περίπου 2 χιλιομέτρων ανατολικά του σύγχρονου οικισμού και σε κομβική θέση, που συνδέει την κεντρική Λακωνία με την Αρκαδία (Κυνουρία) και με απέραντη θέα προς τον Λακωνικό κάμπο, τον Ταΰγετο και τη θάλασσα. Κατά τη περίοδο της Φραγκοκρατίας η Πελοπόννησος διαιρέθηκε σε δώδεκα βαρονίες και μία από αυτές ήταν αυτή του Γερακίου. Αποδόθηκε με έξι φέουδα στον Γάλλο βαρόνο GuydeNivelet και η ίδρυση του κάστρου οφείλεται σε αυτόν και στον γιο του Jean, τον 13ο αιώνα. Μέχρι το 1260 ανεγέρθηκαν τα τείχη και ορισμένα κτίσματα. Με την ανακατάληψη της Πελοποννήσου, το Γεράκι πέρασε και πάλι στους Βυζαντινούς και γνώρισε τη μεγαλύτερη ακμή του τον 15ο αιώνα, περίοδο κατά την οποία ανεγέρθηκαν και διακοσμήθηκαν οκτώ ναοί και κάποιοι από αυτούς έχουν αποδοθεί σε κοινό, τοπικό καλλιτεχνικό εργαστήριο. Επίσης, αναπτύχθηκε ο οικισμός «Παλιογέρακο» στη δυτική πλαγιά του οικισμού και κτίστηκαν περισσότερα από σαράντα κοσμικά κτήρια. Κάποια από αυτά ήταν για εργαστηριακές δραστηριότητες, όπως μεταλλοτεχνία και υφαντική (εικ. 45). Τα νομίσματα που βρέθηκαν, μαρτυρούν ότι γινόταν και εμπόριο. Το πρόσφατο έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λακωνίας στο Κάστρο του Γερακίου έκανε έργα ανάδειξης και διαχείρισης του χώρου. Συγκεκριμένα το έργο «Οργάνωση, βελτίωση της επισκεψιμότητας του αρχαιολογικού χώρου Γερακίου και συντήρηση μνημείων», προϋπολογισμού 1.800.000,00 ευρώ, εντάχθηκε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Δυτικής Ελλάδας - Πελοποννήσου - Ιονίων Νήσων 2007 – 2013 του Ε.Σ.Π.Α 2007 – 2013. Το έργο υλοποιήθηκε το διάστημα 2011 – 2015 και βασίστηκε στις εργασίες συντήρησης, που πραγματοποιήθηκαν τη δεκαετία του 1970. Επειδή οι τότε εργασίες αφορούσαν τους ναούς, που βρίσκονται μέχρι σήμερα σε καλή κατάσταση, δόθηκε σημασία στις οχυρώσεις και στα κοσμικά κτήρια. Τα κτήρια που επιλέχθηκαν, ήταν ανάλογα με την προσβασιμότητα και την αρχιτεκτονική τους, που τα καθιστά αντιπροσωπευτικά δείγματα του οικισμού. Επίσης διενεργήθηκαν ανασκαφικές έρευνες σε έντεκα κοσμικά κτήρια, αλλά και κατά μήκος του δικτύου περιήγησης. Πραγματοποιήθηκε στερέωση γραπτού διακόσμου και κονιαμάτων, αλλά έγιναν και μικρές τοπικές συμπληρώσεις σε επικίνδυνα τμήματα λιθοδομών. Στη συνέχεια διαμορφώθηκαν τα δάπεδα των κτηρίων και συντηρήθηκαν κινητά ευρήματα. Δημιουργήθηκε δίκτυο διαδρομών περιήγησης με πινακίδες σήμανσης και πληροφόρησης, αλλά τοποθετήθηκαν και μεταλλικές κλίμακες, προστατευτικά κιγκλιδώματα και περισχοίνιση για οριοθέτηση σε επικίνδυνα σημεία. Πολύ σημαντικό είναι ότι είναι πλέον δυνατή η πρόσβαση στα άτομα με κινητικά προβλήματα στον χώρο στάθμευσης στους πρόποδες

του κάστρου¹⁵². Αλλά το πρόβλημα της χαμηλής επισκεψιμότητας υπάρχει και συγκεκριμένα το καλοκαίρι του 2017 οι επισκέπτες ανήλθαν μόλις στους 429. Πραγματοποιήθηκε έρευνα με ερωτηματολόγια και τα συμπεράσματα που προέκυψαν ήταν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό επισκεψιμότητας από Έλληνες και ξένους επισκέπτες είναι υψηλού μορφωτικού επιπέδου. Επίσης, πρωτεύοντα ρόλο κατέχουν οι ναοί με τον ιδιαίτερο γραπτό τους διάκοσμο, ενώ τα κοσμικά κτήρια έρχονται σε δεύτερη μοίρα. Συμπληρωματικά προβλήματα είναι η έλλειψη αναψυκτηρίου, οι χώροι υγιεινής αλλά και ο περιορισμένος αριθμός εκδηλώσεων¹⁵³.

Διαμορφώθηκε επίσης η πύλη εισόδου και κατασκευάστηκε χώρος υποδοχής επισκεπτών για την πληροφόρηση του κοινού. Υπάρχει ενημερωτικό βίντεο για τους επισκέπτες, καθώς και μακέτα του κάστρου και του οικισμού. Στον περιβάλλοντα χώρο του κτηρίου δημιουργήθηκε ένα μικρό αμφιθέατρο για τη φιλοξενία εκδηλώσεων με πάγκους ανάπαυσης, αλλά και έναν υπαίθριο χώρο με πέργκολες¹⁵⁴. Το έργο αυτό είχε ως στόχο να προστατεύσει την πολιτισμική κληρονομιά του Γερακίου, να την εντάξει στο δίκτυο των επισκέψιμων αρχαιολογικών χώρων της νοτιοανατολικής Πελοποννήσου και να την αναδείξει¹⁵⁵.

Τον 2ο αιώνα μ.Χ. ο περιηγητής Πausanias αναφέρει την πολιτεία «Γερόνθραι» που κατακτήθηκε από τον Σπαρτιάτη βασιλιά Τήλεκλο και περιγράφει τον ναό του Απόλλωνα στην ακρόπολη με το χρυσαλεφάντινο άγαλμα αλλά και τον ναό του Άρεως στην Αγορά με τις πηγές. Οι αναφορές του, καθώς και οι επιγραφές που αποκαλύφθηκαν, που δεν είναι λίγες, δείχνουν πως η πόλη Γερόνθραι ήταν ένα ακμάζον επαρχιακό κέντρο με σημαντική θέση στην περιοχή. Τον Μάιο και τον Ιούνιο του 1905 οι Βρετανοί αρχαιολόγοι Alan Wace και F. W. Hasluck πραγματοποίησαν τις πρώτες ανασκαφικές έρευνες στο Γεράκι, οι οποίες έφεραν στο φως: τρεις προϊστορικούς τάφους, καθώς και αντικείμενα της προϊστορικής εποχής και μεταγενεστέρων περιόδων. Επίσης, έγινε μεταξύ άλλων χαρτογράφηση της Ακρόπολης, αλλά και δημοσίευση των ευρημάτων στην ετήσια έκδοση της Βρετανικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών¹⁵⁶.

Το 1995, ο καθηγητής Joost Crouwel με μια ομάδα επιστημόνων από το Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ ξεκίνησαν συστηματικές έρευνες στον χώρο, οι οποίες επικεντρώθηκαν το 1998 σε ανασκαφές σημείων, εκτός του τείχους της Ακρόπολης. Διαπιστώθηκε ότι η Ακρόπολη του Γερακίου έχει μια μακρά ιστορία κατοίκησης ήδη από την Ύστερη Νεολιθική Περίοδο (4400-3000 π.Χ.). Η

¹⁵² Ελευθερίου, 2017, 853-854.

¹⁵³ Πάντου, Σπηλιοπούλου, 2020, 866 – 867.

¹⁵⁴ Ελευθερίου, 2017, 855-857.

¹⁵⁵ Ελευθερίου, 2015, 3-33.

¹⁵⁶ Wace 1904 – 05, 75.

δεύτερη φάση της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού (περίπου 2700 – 2200 π.Χ.) και η Ελληνιστική Περίοδος (323 – 30 π.Χ.), όπως τονίζεται, είναι επαρκώς τεκμηριωμένες, χάρη στα οχυρωματικά τείχη και τα κατάλοιπα διαφόρων κτηρίων¹⁵⁷.

Τα εντοιχισμένα αρχιτεκτονικά παλαιοχριστιανικά μέλη στους ναούς του Αγίου Σώζοντος και του Αγίου Γεωργίου μαρτυρούσαν ότι υπήρχε μεγάλος παλαιοχριστιανικός ναός. Το 1937 πραγματοποιήθηκε λοιπόν ανασκαφική έρευνα από τον καθηγητή Ανδρέα Ξυγγόπουλο στη θέση “Μητρόπολη”, όπου βρέθηκαν τα θεμέλια μεγάλης παλαιοχριστιανικής βασιλικής. Η βασιλική ήταν κτισμένη στη θέση του αρχαίου ναού προς τιμήν του θεού Άρη¹⁵⁸

«Η διαχείριση (management) είναι ένα κομβικό σημείο της προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς. Συσχετίζεται με τον προσδιορισμό των κύριων στρατηγικών στόχων της προστασίας ενός πολιτισμικού αγαθού και με τη μεθοδολογία υλοποίησης και ολοκλήρωσης των απαιτούμενων εργασιών ή ενεργειών για την επίτευξη αυτής της προστασίας»¹⁵⁹. «Η διαχείριση αποσκοπεί επίσης στη σωστή συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, στη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας και στην αντιμετώπιση στοιχείων που μπορούν να βλάψουν το προς προστασία πολιτισμικό αγαθό. Ένα τέτοιο στοιχείο είναι δυνητικά ο τουρισμός, εφόσον δεν έχει προηγηθεί η κατάλληλη μελέτη που εξασφαλίζει τον βιώσιμο χαρακτήρα του εγχειρήματος. Οι προσπάθειες επίτευξης βιώσιμης ανάπτυξης μέσω ορθής διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς επικεντρώνονται στην αποτροπή προβληματικών ενδεχόμενων δυνητικά, όπως αυτό της εμπορευματοποίησης της υλικής αλλά και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Η προστασία του πολιτιστικού αποθέματος δεν συνάδει πάντα με προσπάθειες προώθησης που έχουν ως απώτερο στόχο την οικονομική του εκμετάλλευση, ειδικά στην περίπτωση του μαζικού τουρισμού¹⁶⁰». «Η διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς ασχολείται με τα εξής στοιχεία: 1. Υλικό. Το υλικό περιλαμβάνει τα υλικά, χειροπιαστά στοιχεία της πολιτισμικής κληρονομιάς και συγκεκριμένα: α) το είδος του υλικού και τον τρόπο κατασκευής, τη διακόσμηση και την τεχνοτροπία ενός μνημείου, β) την όποια κατασκευή υπάρχει στο έδαφος αλλά και στο υπέδαφος ενός μνημείου, γ) τη διαμόρφωση του εσωτερικού και του εξωτερικού χώρου ενός μνημείου, καθώς και δ) τον ευρύτερο φυσικό περιβάλλοντα χώρο¹⁶¹». «Αυλα στοιχεία. Περιλαμβάνουν τα μη υλικά, μη χειροπιαστά στοιχεία της πολιτισμικής κληρονομιάς, όπως για παράδειγμα μύθους, προφορικές παραδόσεις, κοινωνικές αντιλήψεις, θρησκευτικές παραδόσεις και λατρευτικές πρακτικές, τα οποία συνδέονται με την υλική πολιτισμική κληρονομιά. 3. Αξίες. Αξία θεωρείται το έννομο ενδιαφέρον μιας

¹⁵⁷Crouwel, Prent, Thorne, 2011-2012, 2-3.

¹⁵⁸ Ξυγγόπουλος, 1938, 108.

¹⁵⁹ Πούλιος, 2012, 322.

¹⁶⁰estia.hua.gr, 3/09/21.

¹⁶¹ Πούλιος, 2012, 324.

ομάδας ανθρώπων, δηλαδή μιας ομάδας ενδιαφέροντος για την πολιτισμική κληρονομιά¹⁶². Η διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς συνιστά έναν νέο επιστημονικό και επαγγελματικό κλάδο, με αυτόνομη ειδίκευση μέσω ειδικών σπουδών. Με τον τρόπο αυτόν, οι ειδικοί διαχείρισης διαφοροποιούνται από τους αρχαιολόγους. Οι ειδικοί στη διαχείριση βρίσκονται όμως σε διαρκή συνεργασία με τους αρχαιολόγους, οι οποίοι αποτέλεσαν τον κατεξοχήν φορέα μελέτης και προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς για χρόνια. Οι αρχαιολόγοι μαζί με τους ειδικούς διαχείρισης αποτελούν την επιτροπή διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς»¹⁶³. «Πρόκειται για ένα οριζόντιο συνεκτικό στοιχείο, που διατρέχει υποστηρικτικά και τους άλλους τρεις πυλώνες, που είναι αυτοί της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, καθώς και της περιβαλλοντικής προστασίας. Η ολοκληρωμένη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς αποτελεί σήμερα τη βασικότερη στρατηγική επιλογή στις πολιτικές της τοπικής περιφερειακής ανάπτυξης. Τα κύρια στάδια της σχεδιαστικής προσέγγισης των ενεργειών αυτών συνίστανται αρχικά στην ορθή καταγραφή - αποτύπωση των υλικών και άυλων πολιτισμικών πόρων της περιοχής μελέτης (αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, οικιστικά σύνολα, μουσική παράδοση, ήθη, έθιμα, χορός) και την συνειδητοποίηση της αξίας τους από την τοπική κοινωνία. Χρήσιμο εργαλείο αποτελεί η σύνταξη και διανομή ενός ερωτηματολογίου προς τους τοπικούς πολιτιστικούς φορείς με στόχο τη συλλογή αυθεντικών πληροφοριών, ει δυνατόν κατά το 65 ο/ο, σχετικά με τους υλικούς και κυρίως τους άυλους πολιτιστικούς πόρους. Για να ενισχυθεί η αποτελεσματικότητα του όλου σχεδιασμού, απαιτείται η προσαρμογή της σχεδιαστικής προσπάθειας στις τοπικές ανάγκες και ιδιαιτερότητες, πράγμα που θα εξασφαλίσει την αρωγή και στήριξη της τοπικής κοινωνίας, καθώς και σημαντικά οφέλη τόσο για τον ντόπιο πληθυσμό όσο και τους επισκέπτες. Βασικός παράγοντας εξασφάλισης βιωσιμότητας, ειδικά στη διαχείριση της υλικής πολιτισμικής κληρονομιάς, είναι η ενσωμάτωσή της στον χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό στη βάση της αιεφορίας. Στην περίπτωση για παράδειγμα κάποιου μνημείου, η βιώσιμη διαχείριση προχωρά πέρα από την απλή απόδοση του μνημείου στις επερχόμενες γενιές και επιζητά σε αυτό την απόδοση λειτουργιών, που το εντάσσουν στις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη γενικότερη οικονομική ανάπτυξη της περιοχής του μνημείου και την αναδιάταξη του τουριστικού αλλά και του ευρύτερου αναπτυξιακού περιβάλλοντος. Επιτρέπει στην περιοχή οικονομικά και κοινωνικά βιώσιμες δραστηριότητες σε ένα πλαίσιο αιεφόρου και βιώσιμης ανάπτυξης, οι οποίες με τη σειρά τους θα ενισχύσουν υπάρχουσες επιχειρηματικές δυνάμεις και θα προσελκύσουν νέες επενδυτικές προτάσεις».¹⁶⁴

¹⁶² Πούλιος, 2012, 325.

¹⁶³ Πούλιος, 2015, 36-40.

¹⁶⁴ Κοκκώσης – Τσάρτας, 2019, 50- 53.

Σημαντική ήταν η απόφαση του Δήμου Γερονθρών να προχωρήσει στη φωταγώγηση του κάστρου. Συγκεκριμένα το κάστρο παρέμενε για χρόνια χωρίς φωτισμό και τη δυνατότητα φωταγώγησης την είχε μόνο στην εκδήλωση “ΚΑΣΤΡΙΑ”, που πραγματοποιείται κάθε Ιούλιο. Ο τέως Δήμος Γερονθρών ανέλαβε τη φωταγώγηση ολόκληρου του μεσαιωνικού οικισμού και συνεχίστηκε με τον Δήμο Ευρώτα (σύστημα Καλλικρατικών Δήμων), αλλά μόνο για το κάστρο. Το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού έχει αναλάβει πρωτοβουλίες για την προβολή και παρουσίαση έγκυρων πληροφοριών για τα βυζαντινά μνημεία του Γερακίου, καθώς τα συμπεριλαμβάνει στην ψηφιακή πύλη των ελληνικών μνημείων της πολιτιστικής κληρονομιάς. Υπάρχει ένα σύντομο ιστορικό και μια σύντομη περιγραφή των μνημείων, εκτός από τις πληροφορίες. Εμφανίζει όμως αρκετές αδυναμίες, καθώς οι αρμόδιοι δεν έχουν μεριμνήσει έτσι ώστε οι αναρτήσεις για τον κάθε ναό να περιλαμβάνουν φωτογραφική του απεικόνιση, αλλά ούτε και πληροφορίες για το ωράριο των χώρων και την πρόσβαση όσον αφορά τους ναούς του σύγχρονου οικισμού. Για να επισκεφθεί κάποιος τα βυζαντινά μνημεία του σύγχρονου οικισμού, θα πρέπει πρώτα να επισκεφθεί το κάστρο και να κατέβει ό ένας φύλακας για να ανοίξει τους ναούς. Αυτό όμως δεν αναφέρεται σε καμία ιστοσελίδα ή σε κάποιο ενημερωτικό έντυπο. Αυτή την αδυναμία την καλύπτει έως ένα βαθμό μία αξιόλογη ενημερωτική ιστοσελίδα από ντόπιο κάτοικο, η οποία παρέχει σημαντικές ιστορικές και αρχαιολογικές πληροφορίες, καθώς και φωτογραφικό υλικό και για τον μεσαιωνικό και για τον σύγχρονο οικισμό. Ο αρχαιολογικός χώρος του κάστρου παρέμενε κλειστός όχι μόνο κατά της διάρκεια του έργου “Οργάνωση, βελτίωση της επισκεψιμότητας του αρχαιολογικού χώρου και συντήρηση μνημείων”, αλλά και στη συνέχεια ήταν για μεγάλο χρονικό διάστημα κλειστός. Όμως κατά την διάρκεια των έργων, οι αρμόδιες αρχές έδωσαν τη δυνατότητα στην τοπική κοινωνία να ενημερωθεί για τον χώρο και να βοηθήσει τους ειδικούς. Έτσι, λοιπόν, το έργο της διαχείρισης δεν γίνεται απρόσιτο και δίνεται η ευκαιρία στους πολίτες να μπορέσουν να αντιληφθούν τη σπουδαιότητα της πολιτισμικής κληρονομιάς του τόπου, να την κατανοήσουν και να την σεβαστούν.

Είναι πολύ σημαντικό να αναφερθεί ότι λειτουργεί τμήμα παραδοσιακών χορών, ενώ παλαιότερα υπήρχε τμήμα μουσικής παιδείας και φιλαρμονικής, καθώς και τμήμα εκμάθησης σκακιού. Η μουσική παιδεία και φιλαρμονική δεν υπάρχουν πλέον λόγω οικονομικής δυσλειτουργίας. Πραγματοποιούνται επετειακές εκδηλώσεις ιστορικής μνήμης, όπως είναι η “Γιορτή του Μετανάστη” προς τιμήν του Γερακίτη Μετανάστη, τα “Κάστρια”, αλλά και αναβίωση τοπικών εθίμων (Κούλουμα) και εορτασμός του πολιούχου του Γερακίου και συγκεκριμένα του Αγίου Αθανασίου, που εορτάζεται στις 2 Μαΐου με παραδοσιακό πανηγύρι στην πλατεία του χωριού.

«Η Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας συμμετείχε επίσης στις Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς του 2017, με τη διοργάνωση εκδηλώσεων στο Αρχαιολογικό Μουσείο Νεάπολης, στο

Αρχαίο Θέατρο Γυθείου και στον Αρχαιολογικό Χώρο του Κάστρου του Γερακίου. Έτσι, στις 22 Σεπτεμβρίου του 2017, έγινε στο Γεράκι θεματική ξενάγηση μαθητών του δημοτικού σχολείου και νηπιαγωγείου από αρχαιολόγους της Εφορείας, με παράλληλη ενημέρωσή τους για την τοπική γλωρίδα από εκπροσώπους του Φορέα Διαχείρισης Όρους Πάρνωνα και Υγροτόπου Μουστού. Στις 23/9 πραγματοποιήθηκαν ενημερωτικές δράσεις για το ευρύ κοινό από τις αρχαιολόγους κ.κ. Ευαγγελία Πάντου (Προϊσταμένη της ΕΦΑ Λακωνίας), Γιάννα Κατσουγκράκη, Δανάη Χαραλάμπους, Ευαγγελία Ελευθερίου και την αρχιτέκτονα – μηχανικό κ. Κωνσταντίνα Ντουβή (υπεύθυνη του έργου ΕΣΠΑ, που πραγματοποιήθηκε στο κάστρο). Το βράδυ, στην κεντρική πλατεία του οικισμού, που είχε στολιστεί με γερακίτικα χαλιά, οργανώθηκε εκδήλωση με ζωντανή μουσική και παραδοσιακούς χορούς από το χορευτικό τμήμα του Συλλόγου Κυριών Γερακίου». ¹⁶⁵

13. Προτάσεις για την περαιτέρω ανάδειξη και προβολή της πολιτισμικής κληρονομιάς του Γερακίου

Το Γεράκι, τόπος με μεγάλη πολιτισμική κληρονομιά και ιστορία, έχει να επιδείξει σημαντικά πολιτιστικά στοιχεία μνημειακής και αρχιτεκτονικής αξίας και γι' αυτό χρήζει συγκεκριμένων και μελετημένων δράσεων από τους αρμόδιους φορείς. Μπορεί να πει κάποιος με βεβαιότητα ότι οι αρχαιολογικοί χώροι του Γερακίου, αλλά και γενικά όλο του το πολιτιστικό απόθεμα, δεν έχουν τύχει τουριστικής εκμετάλλευσης. Έχουν γίνει ορισμένες αξιόλογες προσπάθειες μέσα στο πέρασμα του χρόνου, αλλά υπάρχει ακόμη πάρα πολύ πρόσφορο έδαφος για να αξιοποιηθεί η πολιτισμική κληρονομιά του Γερακίου. Το βασικό είναι να γίνει μια ολική μεταρρύθμιση, μια ενοποίηση και να εξαλειφθεί η σύγχυση που υπάρχει στα πολιτιστικά θέματα. Θα πρέπει να απλοποιηθεί το θέμα για το ποιος είναι υπεύθυνος για κάθε τι. Για παράδειγμα, ένα χρόνιο πρόβλημα στο Γεράκι είναι η φύλαξη των αρχαιολογικών χώρων. Κάθε φορά οι φορείς του χωριού αγωνιούν αν το Γεράκι συμπεριλαμβάνεται στον πίνακα με την φύλαξή τους και αν ναι με πόσο προσωπικό. Και κάθε φορά θα πρέπει να αποστέλλονται επιστολές στους βουλευτές και στο Υπουργείο Πολιτισμού, ένα απαρχαιωμένο σύστημα που θα πρέπει να αλλάξει και να απλοποιηθεί και οι τρόποι αντιμετώπισης και οι ιδέες που υπάρχουν, να αρχίσουν πλέον να υλοποιούνται.

¹⁶⁵http://kastrogerakilakonias.blogspot.com/2017/10/blog-post_30.html, 20/03/21.

Η επίσκεψη στις βυζαντινές εκκλησίες είναι δύσκολη, καθώς υπάρχει περιορισμένο προσωπικό φύλαξης και αναγκάζει τους αρμόδιους φορείς να κλειδώνουν τους ναούς για την προστασία τους και η επίσκεψη σε αυτούς να πραγματοποιείται με δυσκολία και κατόπιν συνεννόησης. Οι ιστάμενοι βυζαντινοί ναοί είναι έξι στον σύγχρονο οικισμό και ο ενδιαφερόμενος επισκέπτης μπορεί να τους εντοπίσει διαδικτυακά, αλλά όχι να πληροφορηθεί για το ωράριο επισκεψιμότητας. Οι υπεύθυνοι για την πολιτισμική διαχείριση δεν έχουν φροντίσει να προβάλουν τους ναούς, αποθαρρύνοντας έτσι τον επισκέπτη να γνωρίσει τη βυζαντινή κληρονομιά του Γερακίου. Ο ενδιαφερόμενος πολίτης μπορεί βέβαια να εντοπίσει διαδικτυακά πληροφορίες και φωτογραφικό υλικό, αλλά η διαδικτυακή προβολή δεν αρκεί για να γνωρίσει επαρκώς η τοπική κοινωνία τα μνημεία της, ούτε να ενδυναμωθεί ο πολιτιστικός τουρισμός. Οι υπεύθυνοι φορείς σίγουρα μπορούν να προσφέρουν περισσότερα, μολονότι υπάρχουν σημαντικές δυσκολίες, όπως η έλλειψη χρηματοδότησης.

Η πρόταση ανάδειξης και διαχείρισης των μνημείων περιλαμβάνει τις δυνατότητες πρόσβασης σε αυτά, τη χάραξη πολιτισμικών διαδρομών, όπως και τη δυνατότητα μετάβασης από μνημείο σε μνημείο. Προτείνεται επίσης η δημιουργία ενός Κέντρου Πληροφόρησης στην είσοδο ή στο κέντρο του χωριού. Αυτό όμως μπορεί να επιτευχθεί και μέσω της ψηφιακής τεχνολογίας, όπου μέσα από εφαρμογή του κινητού ο ενδιαφερόμενος επισκέπτης θα έχει τη δυνατότητα να ενημερωθεί για το μνημείο που θέλει να επισκεφθεί. Επίσης, μπορεί να δημιουργηθεί ψηφιακό μουσείο και ο ενδιαφερόμενος να έχει τη δυνατότητα μίας εικονικής περιήγησης, πριν επισκεφθεί από κοντά το μουσείο ή το μνημείο. Έτσι θα εξοικειωθεί με την πολιτισμική κληρονομιά του χώρου και θα νιώσει πιο άνετα, όταν βρεθεί από κοντά. Επίσης ο επισκέπτης μπορεί να κατεβάσει δωρεάν εφαρμογή ξενάγησης στο κινητό του και να ξεναγηθεί στα μνημεία. Αυτά μπορούν εύκολα να γίνουν, καθώς το κόστος δεν είναι απαγορευτικό και η διαδικασία χρονοβόρα.

Μία πρόταση που μπορεί να παίζει καθοριστικό ρόλο στην προσέλκυση των επισκεπτών, είναι η στελέχωση των αρχαιολογικών χώρων και των τουριστικών φορέων με ειδικά εκπαιδευμένο προσωπικό. Στη σημερινή εποχή είναι απαραίτητο να υπάρχει υπεύθυνος διοργανώσεων, δημοσίων σχέσεων, πωλήσεων στα τουριστικά καταστήματα, υπεύθυνος ιστοσελίδων, αλλά και η ύπαρξη αρχαιολόγων, ξεναγών συντηρητών και άλλων ειδικών, που χρειάζεται μια περιοχή με πολιτιστική κληρονομιά.

Μια σημαντική αλλαγή που είναι απαραίτητο να γίνει, είναι το ωράριο επισκεψιμότητας των αρχαιολογικών χώρων. Δεν είναι δυνατόν οι αρχαιολογικοί χώροι να λειτουργούν, όπως οι

δημόσιες υπηρεσίες. Το ωράριο θα πρέπει να επεκταθεί, ειδικά το καλοκαίρι, μέχρι τις πρώτες βραδινές ώρες. Στο Γεράκι έχει γίνει πλέον ένα “βολικό” ωράριο χειμώνα – καλοκαίρι, 8:00 έως 15:00. Αυτό δεν είναι λειτουργικό, ειδικά το καλοκαίρι, καθώς ο επισκέπτης δεν μπορεί να επισκεφθεί τους αρχαιολογικούς χώρους και κυρίως το κάστρο που απαιτεί ανάβαση και που η ζέστη είναι αφόρητη αυτές τις ώρες. Επίσης οι φορείς αλλά και γενικά οι κάτοικοι του οικισμού έχουν βρεθεί πολλές φορές σε αμήχανη και δυσάρεστη θέση, όταν καταφτάνει ένα λεωφορείο με επισκέπτες με το να τους ενημερώνει ότι ο αρχαιολογικός χώρος κλείνει σε λίγο. Δεν είναι υποχρεωμένος ο επισκέπτης από όπου και αν προέρχεται να γνωρίζει το ωράριο επίσκεψης όλων των αρχαιολογικών χώρων μιας ευρύτερης περιοχής, που είναι διαφορετικό. Γι’ αυτό και το ωράριο θα πρέπει να αλλάξει και να είναι ίδιο σε όλους του αρχαιολογικούς χώρους του νομού.

Μέσα από την ανάδειξη και διαχείριση των μνημείων, ο επισκέπτης θα έχει τη δυνατότητα να γνωρίσει το πολιτισμικό απόθεμα του συγκεκριμένου τόπου, αλλά θα δοθεί και η ευκαιρία στον μόνιμο κάτοικο να ευαισθητοποιηθεί, να συνειδητοποιήσει την πολιτισμική κληρονομιά του τόπου του και να συμβάλει στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της κοινότητας. Έτσι λοιπόν τα μνημεία θα σταματήσουν να είναι χαλάσματα και θα πάρουν τη θέση και την αξία που τούς ανήκει στη σύγχρονη κοινωνία.

Μια μεγάλη έλλειψη είναι η σήμανση που θα οδηγήσει τον επισκέπτη στο κέντρο του χωριού και συγκεκριμένα στην πλατεία. Το κέντρο χαρακτηρίζεται παραδοσιακό με τα καλντερίμια, την πλακόστρωτη πλατεία και τα σπίτια του 19ου και 20ού αιώνα. Σε κάθε γωνία υπάρχει παραδοσιακό φανάρι και όταν αυτά λειτουργήσουν ξανά, θα δώσουν ένα κλίμα άλλης εποχής (εικ. 46). Επίσης, τους θερινούς μήνες και για κάποιες ώρες θα ήταν σκόπιμο να απαγορεύεται η κυκλοφορία οχημάτων στο κέντρο του χωριού, ώστε να μετατρέπεται σε πεζόδρομο. Μια πολύ σημαντική δράση για την ανάδειξη και προβολή των μνημείων του Γερακίου είναι η οργάνωση ξεναγήσεων σε όλους τους ναούς κατά χρονική σειρά. Σε όλους τους ναούς του θα πρέπει να υπάρχουν πινακίδες ενημέρωσης, που θα συμβάλουν στην καλύτερη κατανόηση του χώρου και της ιστορίας από τους επισκέπτες. Το φυσικό μονοπάτι που οδηγεί προς τους ναούς του Αγίου Σώζοντος και του Αγίου Νικολάου, δεν είναι και στη καλύτερη κατάσταση. Είναι σημαντικό να γίνει η διάνοιξή του και η διαμόρφωσή του με κλαδέψεις και αποψιλώσεις. Ο χώρος είναι ιδανικός για διαμόρφωση θέσεων ανάπαυσης και θέασης με την τοποθέτηση καθιστικών, όπως και κάδους απορριμμάτων. Η σημερινή κατάσταση του συγκεκριμένου μονοπατιού δίνει μια κακή εικόνα, καθώς στην αρχή του υπάρχει πινακίδα σήμανσης, η οποία κατέπεσε από δυνατό άνεμο και παρέμεινε στο έδαφος, η άγρια βλάστηση δυσκολεύει την πρόσβαση, ενώ μέσα στο μονοπάτι έχουν πέσει και πέτρες από

τοίχους κτημάτων. Οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να πραγματοποιήσουν ορισμένες ήπιες επεμβάσεις στον περιβάλλοντα χώρο των μνημείων, ώστε να μετατραπεί η περιοχή σε σημείο αναφοράς για τον οικισμό. Ιδανικό θα ήταν σε επιλεγμένα σημεία του περιβάλλοντος χώρου των μνημείων να τοποθετηθούν επιδαπέδια φωτιστικά, κατόπιν σχετικής μελέτης για την προβολή τους τη νύχτα και την προστασία τους από βανδαλισμούς.

Η δημιουργία ενός ελκυστικού και καλαίσθητου περιβάλλοντος παίζει σημαντικό ρόλο στην επισκεψιμότητα των μνημείων, αλλά και γενικότερα στην ευρύτερη περιοχή. Δυστυχώς στη χώρα μας αυτό πολλές φορές, όπως ακόμα και η καθαριότητα, δεν αποτελεί δεδομένο, αλλά ζητούμενο. Τα μνημεία θα πρέπει να είναι όλες τις εποχές καθαρά και πολλές φορές αυτό δεν συμβαίνει στα μνημεία του Γερακίου. Συγκεκριμένα το μονοπάτι που οδηγεί στον ναό του Αγίου Σώζοντος και του Αγίου Νικολάου είναι πνιγμένο από βάτα και άγρια βλάστηση. Ο Πύργος είναι εγκαταλελειμμένος και περιμετρικά οι τοίχοι του είναι εγκλωβισμένοι μέσα στην άγρια χλωρίδα. Η “Μητρόπολη” που αναφέρθηκε προηγουμένως, είναι και αυτή ξεχασμένη σε σημείο που δεν υπάρχει πλέον πρόσβαση σε αυτήν, όπως και λίγα μέτρα πιο κάτω που βρίσκεται το Ρωμαϊκό υδραγωγείο, στο οποίο έχει δημιουργηθεί γύρω του παράνομα μια αποθήκη, έτσι ώστε ο επισκέπτης να μην μπορεί πλέον να το επισκεφθεί, εφόσον έχει γίνει παράνομα ιδιωτική περιουσία.

Επιπρόσθετα μπορούν να οργανωθούν εκδηλώσεις σε αρχαιολογικούς χώρους, όπως συναυλίες, θεατρικά δρώμενα, παρουσιάσεις βιβλίων, λογοτεχνικές βραδιές, προβολές ταινιών και συνέδρια. Για παράδειγμα στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου του κάστρου Γερακίου βρίσκεται ένα μικρό αμφιθέατρο, όπου εκεί μπορούν να οργανωθούν παρουσιάσεις βιβλίων. Αυτό το αναφέρουμε χαρακτηριστικά, επειδή στο Γεράκι υπάρχει Λέσχη Ανάγνωσης, όπου γίνονται παρουσιάσεις βιβλίων, αλλά και λογοτεχνικές βραδιές. Έτσι, αυτός ο χώρος στο κάστρο μπορεί να φιλοξενήσει μια τέτοια εκδήλωση. Οι αρχαιολογικοί χώροι την καλοκαιρινή περίοδο μπορούν να είναι ανοιχτοί πέρα από το ωράριο λειτουργίας τους για να οργανωθούν τέτοιου χαρακτήρα εκδηλώσεις, όπως μια βραδιά με πανσέληνο. Παλαιότερα, στο Γεράκι η εκδήλωση “Κάστρια” γινόταν στο κάστρο με μια συναυλία αλλά και με δρώμενα. Τα τελευταία χρόνια έχει σταματήσει και λόγω έλλειψης χρηματικής χορηγίας, αλλά και λόγω έλλειψης υποδομών, καθώς σε περίπτωση ατυχήματος κανείς δεν αναλαμβάνει την ευθύνη. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να σταματήσει η συγκεκριμένη εκδήλωση στο κάστρο Γερακίου.

Υπάρχουν όμως και άλλου τύπου εκδηλώσεις, όπως τα εικαστικά δρώμενα με τη χρήση του ήχου και του φωτός («ήχος και φως») και εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι αυτό είχε

παλαιότερα προταθεί στο Γεράκι, αλλά απορρίφθηκε. Με αυτούς τους τρόπους και αυτές τις οργανωμένες εκδηλώσεις ο χώρος αποκτά πολιτιστική διάσταση, προβολή και μεγαλύτερη προσέλκυση κόσμου, με αποτέλεσμα την αύξηση της επισκεψιμότητας και των εσόδων. Επιπλέον, κάτι άλλο που θα μπορούσε να εκμεταλλευθεί κανείς, είναι οι ανασκαφές, όπου οι χώροι στους οποίους διεξάγονταν όπως στην Αρχαία Ακρόπολη Γερονθρών που πραγματοποιούνταν ανασκαφές τη δεκαετία του 1990, μπορούν να τροποποιηθούν κατάλληλα και να παρέχουν ξενάγηση, ώστε να προσελκύσουν επισκέπτες. Το Γεράκι έχει ένα σημαντικό πλεονέκτημα και αυτό είναι της ιστορικής του συνέχειας από τους προϊστορικούς χρόνους έως και τη βυζαντινή εποχή. Ο οικισμός έχει κάτι που δεν έχουν όλες οι περιοχές της Λακωνίας, το ότι έχει τεκμήρια για κάθε εποχή. Μέσα στον οικισμό θα έρθει ο επισκέπτης σε επαφή με την Αρχαία Ακρόπολη των Γερονθρών, με ερείπια αρχαίων ναών, με έργα αρχαίας γλυπτικής, με το ρωμαϊκό υδραγωγείο, με παλαιοχριστιανικές και βυζαντινές εκκλησίες, αλλά και με το μεσαιωνικό κάστρο. Το Γεράκι δεν είναι ένας οικισμός με περιορισμένο πολιτιστικό απόθεμα, αλλά τουριστικά ακόμα παραμένει σε χαμηλό επίπεδο και αυτό πρέπει να το αλλάξει μέσα από διαφήμιση, προβολή, μάρκετινγκ και τεχνολογία.

Το Γεράκι, μαζί με τα μνημεία του και τη γεωγραφική του θέση, καθώς βρίσκεται σε κοντινή απόσταση από τη θάλασσα και τις πανέμορφες παραλίες της Μάνης αλλά συνδέεται μέσα σε 15 λεπτά με το αυτοκίνητο και με την ορεινή Αρκαδία, παρέχει ένα πολιτιστικό προϊόν, το οποίο εύκολα μπορεί να προωθηθεί. Το Γεράκι θα πρέπει να διεκδικήσει και να αναπτύξει προγράμματα πολιτιστικού τουρισμού, που θα καλύπτουν τις ανάγκες των επισκεπτών. Με όλη αυτή την πολιτιστική κληρονομιά, ο τόπος μπορεί να προσελκύσει κόσμο για μια μονοήμερη εκδρομή, αλλά και πολυήμερη παραμονή. Το Γεράκι, σε συνδυασμό με άλλα ιστορικά μέρη της Λακωνίας, μπορεί να γίνει ο προορισμός ενός πολιτιστικού ταξιδιού.

Σε προηγούμενη ενότητα έγινε αναφορά και στον σχολικό εκπαιδευτικό τουρισμό, στον οποίο θα πρέπει να επανέλθουμε πιο λεπτομερώς. Στην Ελλάδα, όπως και στο εξωτερικό, γίνονται πάρα πολλές εκπαιδευτικές εκδρομές. Μπορεί και το Γεράκι να οργανωθεί σε αυτόν τον τομέα και να ξεκινήσει με μια δική του επισκεψιμότητα σχολείων. Θα λέγαμε ότι μόνο πέρυσι έγιναν κάποιες εκπαιδευτικές εκδρομές από το ίδιο το Δημοτικό και το Γυμνάσιο του Γερακίου στα μνημεία του οικισμού. Παλαιότερα δεν συνηθίζοταν. Είναι μια καλή αρχή και αυτό θα πρέπει να επεκταθεί και στην υπόλοιπη Λακωνία, αλλά να γίνονται εκπαιδευτικές εκδρομές και από άλλες περιοχές της Ελλάδας. Αυτό όμως θα πρέπει να το ακολουθήσουν και τα Πανεπιστήμια. Οι εκδρομές αυτές μπορούν να πλαισιωθούν με συγκεκριμένες θεματικές ενότητες, αλλά και τουριστικές δραστηριότητες που προσφέρει η κάθε περιοχή. Έτσι, η

εκπαιδευτική εκδρομή θα αποκτήσει ένα διαφορετικό νόημα και η τουριστική περίοδος θα επιμηκυνθεί.

Το Γεράκι, επειδή είναι ένας τόπος με πολλούς ιδιωτικούς φορείς, όπως συλλόγους και ενώσεις, θα πρέπει να επιτύχει τη συνεργασία ιδιωτικού και δημόσιου τομέα. Μία απλή συνεργασία του κράτους και των ιδιωτικών φορέων θα είχε πάρα πολλές θετικές επιδράσεις. Όλοι μαζί, γνωρίζοντας τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας θα υπέβαλλαν ιδέες και προτάσεις στο κράτος. Από την άλλη, το κράτος θα μπορούσε να συντονίσει τις διαδικασίες και τις ενέργειες που θα πρέπει να ληφθούν, για να πραγματοποιηθούν αυτές οι προτάσεις. Αυτή η συνεργασία θα προωθούσε τα “τουριστικά πακέτα” και ο επισκέπτης θα συνδύαζε την επίσκεψή του με τους αρχαιολογικούς χώρους της περιοχής. Επίσης, οι προσπάθειες όλων των φορέων θα βελτιώνε τις υπηρεσίες και γενικά όλη την εικόνα της περιοχής.

Η δημιουργία καταστημάτων έξω από τους αρχαιολογικούς χώρους, είναι μια βασική πηγή εσόδων. Στο Γεράκι, και συγκεκριμένα στο κάστρο που είναι με ελεύθερη είσοδο, μπορεί να δημιουργηθεί ένα τέτοιο κατάστημα, που θα διαθέτει σχετικά αντικείμενα, όπως βιβλία, είδη γραφής, ένδυσης αλλά και είδη σπιτιού. Επίσης τέτοια καταστήματα μπορούν να υπάρχουν όχι μόνο στους αρχαιολογικούς χώρους, αλλά και μέσα στον οικισμό. Ένα τέτοιο κατάστημα θα ανοίξει θέσεις εργασίας και θα βοηθήσει και αυτό στην προβολή του αρχαιολογικού χώρου. Σε συνέχεια αυτών των καταστημάτων θα αναφέρουμε τις καφετέριες, τα εστιατόρια και τους χώρους αναψυχής, που μπορούν να υπάρχουν σε έναν αρχαιολογικό χώρο. Είναι ένας πόλος έλξης επισκεπτών και πολλές φορές λειτουργούν ανεξάρτητα από τον πολιτιστικό χώρο. Αυτό είναι και το πρόβλημα Όπως και τα καταστήματα, έτσι και αυτοί οι χώροι έχουν ως στόχο να αυξήσουν την επισκεψιμότητα και τα έσοδα του αρχαιολογικού χώρου. Εάν υπάρχουν και εκπαιδευτικοί χώροι για παιδιά, ο πολιτιστικός χώρος μπορεί να δημιουργήσει μια ολοκληρωμένη έξοδο για μια οικογένεια ή μια παρέα.

Αυτοί οι χώροι αναψυχής και ψυχαγωγίας και σε συνδυασμό με τη σημερινή διαπαιδαγώγηση των νέων, μπορούν να προσελκύσουν νεανικό κοινό καθώς οι νέοι είναι το μέλλον. Οι νέοι λόγω μόρφωσης και ελεύθερου χρόνου είναι αυτοί που επισκέπτονται τους χώρους πολιτισμού πιο συχνά και μπορούν να πείσουν και τους πρεσβύτερους. Για να αναπτυχθεί ο τουρισμός στην περιοχή, είναι απαραίτητες οι τουριστικές υποδομές. Έργα υποδομής που θα εξυπηρετήσουν και θα βοηθήσουν στην τουριστική ανάπτυξη. Τέτοια έργα υποδομής είναι οι παραδοσιακοί ξενώνες και γι’ αυτό τον σκοπό μπορούν να εκμεταλλευθούν παραδοσιακά σπίτια του οικισμού, που είναι εγκαταλελειμμένα. Στην είσοδο υπάρχει, όπως

αναφέρθηκε, ένα κτήριο που ανήκει στην Ένωση Απανταχού Γερακιτών και δημιουργήθηκε με ιδιωτική χορηγία για πολιτιστικό σκοπό, που ακόμα δεν έχει ολοκληρωθεί. Έχει όμως γίνει η πρόταση να δημιουργηθεί μια αίθουσα πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Επίσης, εκεί μπορούν να γίνονται συνεδριακές συναθροίσεις.

Ζητούμενο αποτελεί η συντήρηση, αποκατάσταση και προβολή των μνημείων, όπου αυτά θα προσεγγίζονται σε ένα ενιαίο περιβάλλον, αλλά και το πώς θα εντάσσονται στη σύγχρονη λειτουργία του οικισμού (ανεμόμυλοι). Το Γεράκι έχει ακόμη έλλειψη Λαογραφικού, αλλά και Ιστορικού Μουσείου.

Το Γεράκι, έχοντας παράδοση στις ιδιωτικές χορηγίες, μπορεί να δημιουργήσει ένα δίκτυο εθελοντών και φίλων με τους αρχαιολογικούς του χώρους. Πολλοί αρχαιολογικοί χώροι και μουσεία της Ελλάδας και του εξωτερικού λειτουργούν και βελτιώνονται με τη βοήθεια ιδιωτικών χορηγιών. Οι εθελοντές, είτε ατομικά είτε ομαδικά, βοηθούν οικονομικά τους χώρους πολιτισμού, αλλά και την προβολή τους, για να πάρουν ζωή και ύπαρξη. Το Γεράκι έχει δείξει στο πέρασμα των χρόνων ότι δεν ξεχνά και οτιδήποτε έχει ανάγκη, το αναλαμβάνει και το υλοποιεί. Δεν είναι τυχαίο ότι σχεδόν όλες οι υπηρεσίες έχουν δημιουργηθεί από ιδιωτικές χορηγίες και αυτό μπορεί να συνεχιστεί και με τους αρχαιολογικούς χώρους.

Μετά από όλες αυτές τις υποδομές είναι απαραίτητη μια ολοκληρωμένη εκστρατεία διαφήμισης. Το Γεράκι θα πρέπει να προβληθεί σε τηλεοπτικά, ραδιοφωνικά δίκτυα, περιοδικά και εφημερίδες. Όταν ο επισκέπτης φτάνει στην πρωτεύουσα της Λακωνίας, τη Σπάρτη, εκεί θα πρέπει να ενημερώνεται με διαφημίσεις και πληροφορίες των αρχαιολογικών χώρων και μουσείων όλου του νομού. Πέρυσι το καλοκαίρι, με πρωτοβουλία του βουλευτή Λακωνίας της Νέας Δημοκρατίας Νεοκλή Κρητικού, πραγματοποιήθηκε μια έκθεση φωτογραφίας από περιοχές και αρχαιολογικούς χώρους της Λακωνίας, στη στάση «Σύνταγμα» του Μετρό της Αθήνας. Είναι πάρα πολύ σημαντικό για τον επισκέπτη όταν φτάνει στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στο αεροδρόμιο, στα λιμάνια και στους σταθμούς του μετρό της πρωτεύουσας, να υπάρχουν διαφημίσεις και να τού δίνονται πληροφορίες για τα μέρη που μπορεί να επισκεφθεί.

Οι Ανεμόμυλοι του Γερακίου αποτελούν ένα σημαντικό πολιτιστικό στοιχείο του οικισμού και αξίζει η προστασία και ανάδειξή τους, όπως η μελέτη παρεμβάσεων και κτηριακών βελτιώσεων, όπου απαιτούνται, ανάλογα με το ιδιοκτησιακό καθεστώς και τις ανάγκες αδειοδότησης.

- «Φωτισμός μύλων και διαδρομής, ώστε να δημιουργείται μια «φωτεινή» διαδρομή με στάσεις, ορατή από το Γεράκι τη νύχτα¹⁶⁶».
- «Μελέτη δημιουργίας / ανοίγματος / διαμόρφωσης μονοπατιών για σύνδεση των ανεμόμυλων. Σήμανση της διαδρομής και των ανεμόμυλων με ενημερωτικές πινακίδες περί της ιδιαίτερης ιστορίας καθενός¹⁶⁷».
- Διερεύνηση χρηματοδότησης ενεργειών από την Περιφέρεια Πελοποννήσου (σήμανση, διάνοιξη μονοπατιών) και συνεισφορές και δωρεές μεταναστών¹⁶⁸.
- Οικία σύσκεψης Κολοκοτρώνη Ιδιαίτερα σημαντικός/εμβληματικός χώρος. Διερεύνηση του καθεστώτος ιδιοκτησίας, ώστε να εξασφαλιστεί άδεια δράσης. Καθαρισμός και ανάδειξη χώρου. Σήμανση με στοιχεία σύσκεψης (δίγλωσσες ενημερωτικές πινακίδες). Ανάδειξη κτηρίου, αποκάλυψη πινακίδας, μικρή εκδήλωση. Προσθήκη διαφόρων ακόμα εκδηλώσεων σε σημεία του οικισμού. Δημιουργία ολοκληρωμένου προγράμματος εκδηλώσεων, το οποίο θα ξεκινά από τα τέλη Ιουλίου (Κάστρια και Γιορτή μετανάστη) και θα ολοκληρώνεται στα τέλη Σεπτεμβρίου με επέτειο σύσκεψης Κολοκοτρώνη. Ένταξη επιμέρους υπάρχουσών εκδηλώσεων υπό ενιαία αναγνωρίσιμη μορφή και πολιτιστική ταυτότητα. Διασπορά εκδηλώσεων σε διάφορα σημεία του οικισμού, αναμενόμενα και μη, με στόχο την περιδιάβαση των διαδρομών στον οικισμό και τη γνωριμία με τα σημεία ενδιαφέροντος.
- Τοποθέτηση αναμνηστικής πλάκας με αναφορά στο γεγονός. Αποκαλυπτήρια πλάκας από σημαίνον πολιτικό ή άλλο πρόσωπο (π.χ. Περιφερειάρχη, Αγγελοπούλου ως Πρόεδρος της Επιτροπής «Ελλάδα 2021», Υπουργός Πολιτισμού κ.ά.)
- Σχεδιασμός δράσης αναπαράστασης της σύσκεψης με ηλεκτρονικό τρόπο (video) ή σύγχρονης προσέγγισης με καλλιτεχνικό τρόπο (π.χ. τεχνική με ειδική άχρωμη επίστρωση που αποκαλύπτεται σε σκοτεινό περιβάλλον με ειδικό φωτισμό, σε συνδυασμό με ηχητικό έργο, με αποτέλεσμα φιγούρες που ζωντανεύουν στο σκοτάδι και ήχοι ομιλιών κ.ά.). Το έργο θα μπορούσε να τοποθετηθεί στην καμάρια.

Όσον αφορά τα κτήρια του 1821:

- Θα πρέπει να πραγματοποιηθεί η καταγραφή και η σήμανση όσων επιβίωσαν, που υπάρχουν από το 1821.

¹⁶⁶<http://politistikosgeron.blogspot.com/2021/03/blog-post.html>, 3/09/21.

¹⁶⁷<http://politistikosgeron.blogspot.com/2021/03/blog-post.html>, 3/09/21.

¹⁶⁸<http://politistikosgeron.blogspot.com/2021/03/blog-post.html>, 28/06/21.

- Σχεδιασμός πινακίδων και περιεχομένου τους.
- Διερεύνηση δυνατότητας φωτισμού των κτηρίων για ανάδειξη της ιστορικής αξίας και της αρχιτεκτονικής τους.
- Διερεύνηση ιδιοκτησιακού καθεστώτος και αναγκαίων αδειοδοτήσεων.
- Μελέτη αρχιτεκτονικής κληρονομιάς με έμφαση στον 18ο και 19ο αιώνα. Αρχιτεκτονική μελέτη εργασιών βελτίωσης, φωτισμού και ανάδειξης κτηρίων και χώρων.
- Μελέτη τοποθέτησης σήμανσης και ερμηνευτικών πινακίδων.
- Πρόταση προς την Περιφέρεια Πελοποννήσου για δημιουργία πινακίδων σύμφωνα με το brand "Μυθική Πελοπόννησος", όπως στα παραδείγματα από τις περιοχές Βόρειας και Νότιας Κυνουρίας. Σχεδιασμός, καλλιτεχνική διεύθυνση και συντονισμός εκδηλώσεων 2021.
- Στόχος ο ενιαίος σχεδιασμός των θεσμών και των εκδηλώσεων του Γερακίου. Χαρακτηριστικά και ανάγκες: Καταγραφή, διασύνδεση και θεσμοθέτηση εκδηλώσεων.

Σχεδιασμός εκδηλώσεων Κάστρια 2021 στις 26/7 με παρακολούθηση Εσπερινού αρχικά και στη συνέχεια με βυζαντινές και άλλες ατμοσφαιρικές μελωδίες στο κάστρο. Σύνδεση με τη Γιορτή του Μετανάστη και δημιουργία ενιαίου προγράμματος εκδηλώσεων. Εορτασμός επετείου σύσκεψης Κολοκοτρώνη, στο τέλος Σεπτεμβρίου 2021.

Η υφαντική παράδοση του Γερακίου αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο της περιοχής. Η αξία του αναγνωρίστηκε με την εγγραφή του το 2019 στο Εθνικό Ευρετήριο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας (UNESCO) ως «Η υφαντική τέχνη για την δημιουργία κιλιμιών στον όρθιο αργαλειό στο Γεράκι Λακωνίας¹⁶⁹». Θα πρέπει πλέον να αξιοποιηθεί αυτό το ιδιαίτερο πολιτισμικό στοιχείο, όχι μόνο με την παρουσίαση της παραδοσιακής τεχνικής αλλά και με ιδέες για σύγχρονες δημιουργίες υφαντικές, καλλιτεχνικές, εορταστικές πάνω στο αντικείμενο της υφαντικής. Σημειώνεται η διασύνδεση της υφαντικής με την αρχαιότητα, καθώς στο πλάτωμα του οικισμού του κάστρου Γερακίου, σε ένα μικρό ισόγειο κτήριο κοντά στον ναό της Αγίας Παρασκευής, ανακαλύφθηκε κατά την ανασκαφή κυκλική λεκάνη λαξευμένη στον φυσικό βράχο και σύνεργα υφαντικής: λίθινοι τριπτήρες, αγνόθες (βαρίδια), λίθινα και πήλινα σφονδύλια, μεταλλικές βελόνες και άγκιστρο αδραχτιού).

¹⁶⁹<http://ayla.culture.gr/yfantiki-texni-geraki-lakwnias/>, 2/09/21.

- Εξασφάλιση (αγορά/ενοικίαση) κατάλληλου χώρου, όπως π.χ. το παραδοσιακό κτήριο στο κέντρο του Γερακίου (πρώην ΕΛΤΑ).
- Εκπόνηση μουσειογραφικής μελέτης για τη διαμόρφωση του χώρου, των εκθεμάτων, του τρόπου παρουσίασης, του τρόπου συλλογής υλικού, της δημιουργίας βίντεο, διαδραστικών επιφανειών, πληροφοριακού υλικού, ιστοχώρου κ.ά. Σχεδιασμός δράσεων ενημέρωσης, εκπαίδευσης και παιχνιδιού για επισκέπτες.
- Διαμόρφωση χώρου και προμήθεια απαραίτητου εξοπλισμού. Εξασφάλιση αντικειμένων (χαλιά κ.ά.). Καταγραφή και βιντεοσκόπηση διαδικασιών δημιουργίας νημάτων, χρωμάτων, χαλιών με λαογραφική τεκμηρίωση.
- Συνεργασία με φορείς, όπως η Διεύθυνση Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του ΥΠΠΟΑ. και το «Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας» της Ακαδημίας Αθηνών.. Καταγραφή και βιντεοσκόπηση της διαδικασίας ύφανσης με μορφή documentary, στο οποίο η υφάντρα θα εξηγεί τον τρόπο και την τεχνική που χρησιμοποιείται. Διασύνδεση με την αρχαιότητα και τα αρχαία σύνεργα υφαντικής.
- Διασύνδεση με τη Γερακίτικη παράδοση, όπως τα προικοσύμφωνα παραχώρησης υφαντών κ.ά. Ανεύρεση παλαιών προικοσυμφώνων. Σχεδιασμός δράσης σχετικής με το προικοσύμφωνο: Θεατρικό έργο, ημερίδα με θέμα τις κοινωνικές προεκτάσεις του προικοσυμφώνου στην Ελλάδα του 19ου αιώνα και τον θεσμό της προίκας σε Ελλάδα και εξωτερικό.
- Δημιουργία ιστοχώρου και διαδραστικών εφαρμογών περιήγησης και ενημέρωσης. Υποστήριξη εικονικής περιήγησης. Δημιουργία έντυπου πληροφοριακού υλικού με την ιστορία της υφαντικής και των χρωμάτων, με τα σχέδια των χαλιών κ.λπ. Ανάδειξη παραδοσιακών υφαντών, στολών και άλλων αντικειμένων. «Φέρνοντας την υφαντική στο σήμερα»: Ανάδειξη της αισθητικής αξίας της υφαντικής, όχι μόνο στην παράδοση αλλά και στη σύγχρονη εποχή. Δημιουργία ή ανάδειξη υπαρχόντων στοιχείων ρουχισμού και διακόσμησης μέσω της υφαντικής.
- Πρόσκληση διακεκριμένων καλλιτεχνών με αντικείμενο την υφαντική, π.χ. την JanisJefferies (Τζάνις Τζέφρις), καλλιτέχνη, Ομότιμη Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, με αντικείμενο την υφαντική με στόχο τη

δημιουργία καινοτόμων δράσεων, που συνδυάζουν τη δύναμη της παράδοσης με τη σύγχρονη αισθητική.¹⁷⁰

Η ανάδειξη και η σωστή λειτουργία των χώρων θα αποφέρει αξιόλογα οφέλη, διότι θα επιδράσει θετικά στην επισκεψιμότητα του χωριού και μάλιστα θα προσελκύσει επιπλέον επισκέπτες, που είτε ενδιαφέρονται για την ιστορία και τα μνημεία είτε ανήκουν σε ομάδες ειδικών ενδιαφερόντων, που ασχολούνται με μορφές εναλλακτικού τουρισμού.

14. Προτάσεις για τη χάραξη πολιτιστικών διαδρομών στο Γεράκι

Ο πολιτιστικός τουρισμός που μπορεί να αναπτυχθεί στο Γεράκι θα πρέπει να συνδεθεί με τις πολιτιστικές διαδρομές, που αποτελούν κι αυτές μια μορφή εναλλακτικού τουρισμού, «χαρακτηρίζονται από την περιήγηση, το περιβάλλον, τη γνωριμία με την τοπική παράδοση και το πολιτιστικό απόθεμα της περιοχής, την επίσκεψη ιστορικών χώρων και παραδοσιακών οικισμών και τη συμμετοχή σε τοπικές εκδηλώσεις¹⁷¹». Ως ελκυστικό τουριστικό προϊόν, οι πολιτιστικές διαδρομές, θα πρέπει να σέβονται την κοινωνική και περιβαλλοντική δομή της περιοχής, να έχουν σχετική αυτονομία για τους τουρίστες και σπάνια να χρησιμοποιούν ή να μην χρησιμοποιούν οργανωμένες τουριστικές υπηρεσίες για περιηγήσεις. Η χωρητικότητα της μονάδας διαμονής θα πρέπει να είναι μικρή και οι φορείς εκμετάλλευσης να είναι ντόπιοι, έτσι ώστε τα οικονομικά οφέλη να μπορούν να παραμείνουν στην τοπική κοινότητα. Ομοίως, όταν μια πολιτιστική διαδρομή έχει μικρό αντίκτυπο στο περιβάλλον και μικρή αρνητική επίπτωση στον τοπικό πληθυσμό, θα αυξήσει επίσης την ανταγωνιστικότητά της¹⁷².

Συγκεκριμένα, οι πολιτιστικές διαδρομές σε αγροτικές περιοχές με πλούσιους περιβαλλοντικούς και πολιτιστικούς πόρους θα πρέπει να ικανοποιούν τις βασικές αρχές της αειφορίας μέσω ανατροφοδότησης για την ανάπτυξη και το φυσικό περιβάλλον. Σε αυτήν την περίπτωση, οι βασικοί παράγοντες της βιωσιμότητας και της αειφορίας είναι η διατήρηση του αγροτικού πληθυσμού, η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, η σταθεροποίηση των υπαρχουσών θέσεων εργασίας, καθώς και η κάλυψη των αναγκών των τοπικών κοινοτήτων, για να ξεφύγουν από την απομόνωση και να επικοινωνούν με τον έξω κόσμο. Η άλλη πτυχή της υποστήριξης της αειφόρου ανάπτυξης με την προώθηση πολιτιστικών διαδρομών ως «τουριστικών προϊόντων»

¹⁷⁰ Οι προτάσεις για την υφαντική, τους ανεμόμυλους και τα κτήρια του 1821 ανήκουν στον Πολιτιστικό Σύλλογο Γερονθρών, και παραμένουν αδημοσίευτες.

¹⁷¹ estia.hua.gr, 3/09/21.

¹⁷² Λαγός 2019, 70-76.

είναι η δημιουργία ενός μοντέλου ανάπτυξης που διατηρεί μια ισορροπία εντός της υπάρχουσας δομής. Ταυτόχρονα, αυτό το μοντέλο ανάπτυξης θα πρέπει να βελτιώσει την τρέχουσα κατάσταση και να διαμορφώσει μια δομή παραγωγής στην οποία κυριαρχεί η παροχή επαγγελματικών υπηρεσιών που ανταποκρίνονται στις ανάγκες του εναλλακτικού τουρισμού. Η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού μέσω πολιτιστικών διαδρομών δεν τους προσδίδει μόνο πολιτιστική αξία, αλλά τους αποφέρει και σημαντική οικονομική αξία¹⁷³.

Τα οφέλη μια πολιτιστικής διαδρομής είναι η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και η προσέλκυση περισσότερων επισκεπτών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την εξασφάλιση πόρων για τη συντήρηση των χώρων και με το πέρασμα του χρόνου η περιοχή θα αποκτήσει μια μοναδική τουριστική ταυτότητα (brand), που θα συμβάλει στην αειφόρο ανάπτυξη. Οι διάσπαρτοι αρχαιολογικοί χώροι θα συνενωθούν σε μια ενιαία διαδρομή με την αξιοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος. Η προσβασιμότητα θα βελτιωθεί, θα πραγματοποιηθούν εργασίες αποκατάστασης των μνημείων και η τοπική κοινωνία θα συνδεθεί με τα μνημεία της.

Για να υλοποιηθεί όμως μια πολιτιστική διαδρομή, θα πρέπει να τηρήσει τα παρακάτω βήματα:

- Υποδομές (αποκατάσταση των μνημείων) και περιβαλλοντικές υποδομές
- Ψηφιακές εφαρμογές και μάρκετινγκ
- Επιχειρηματικότητα
- Διακυβέρνηση

Η πολιτιστική διαδρομή είναι σημαντικό να παρουσιάζει και αγροτοδιατροφικό ενδιαφέρον με την προώθηση τοπικών προϊόντων, που θα αναδείξουν την τοπική αγροτική παραγωγή της γεωργίας. Το Γεράκι έχει μεγάλη παράδοση στη καλλιέργεια της ελιάς Καλαμών και η οικονομία του στηρίζεται σε αυτόν τον τομέα. «Η ετήσια παραγωγή φτάνει μέχρι και 15.000 τόνους και ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Γερακίου με ετήσιο τζίρο 3,5 εκατομμύρια ευρώ τυποποιεί τη βρώσιμη ελιά Καλαμών και παράγει περίπου 500 τόνους ελαιόλαδο. Τώρα κάνει τα πρώτα του εξαγωγικά βήματα στις αγορές της Γερμανίας»¹⁷⁴.

Η χάραξη πολιτιστικών διαδρομών μέσα σε συγκεκριμένους αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία αποτελεί ένα σπουδαίο πυλώνα ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού και έχει μια

¹⁷³ Λαγός 2019, 82.

¹⁷⁴ <https://www.yraithros.gr/%CE%B7-%CF%8D%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B8%CF%81%CE%BF%CF%82-%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%BB%CE%B1%CE%BA%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B1/>, 22/03/21.

συγκεκριμένη πορεία σε μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς¹⁷⁵. Το περιεχόμενο μιας πολιτιστικής διαδρομής, μπορεί να διαφέρει ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της περιοχής αλλά και της πολιτιστικής κα φυσικής κληρονομιάς που την περιλαμβάνουν. Πιο συγκεκριμένα, οι πολιτιστικές διαδρομές μπορούν να διακριθούν σε:

- θεματικές πολιτιστικές διαδρομές: περιλαμβάνουν ένα συγκεκριμένο θεματικό στοιχείο, όπως για παράδειγμα τα μουσεία μιας περιοχής, οι αρχαιολογικοί χώροι, η παραδοσιακή αρχιτεκτονική¹⁷⁶.

- ιστορικές πολιτιστικές διαδρομές: περιστρέφονται γύρω από μνημεία και πολιτιστικά στοιχεία μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου ή εποχής¹⁷⁷.

- μικτές πολιτιστικές διαδρομές: συμπεριλαμβάνουν πολιτιστικά στοιχεία ανεξαρτήτως είδους ή εποχής ή ακόμη και στοιχεία της φυσικής κληρονομιάς ως μέρος της συνολικότερης πολιτιστικής ταυτότητας ενός τόπου¹⁷⁸.

Ταυτόχρονα, μέσω της διερεύνησης αυτής της μελέτης περίπτωσης, γίνεται κατανοητό ότι στην περίπτωση μιας συγκεκριμένης γεωγραφικής ενότητας (τοπικής κλίμακας) που έχει μνημειακή σημασία και ένα μείγμα άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι πιο κατάλληλο να σχεδιάσουμε μια μικτή χάρτης. Πολιτιστική διαδρομή, αν είναι δυνατόν, τα στοιχεία μιας τέτοιας περιοχής μπορεί να μην είναι αρκετά (από άποψη ποιότητας και ποσότητας) για να παράγουν μια πλήρη/ανεξάρτητη ενιαία θεματική ή ιστορική διαδρομή¹⁷⁹.

Γενικότερα, όσον αφορά την επιλογή και τη χάραξη των πολιτιστικών διαδρομών σε τοπική κλίμακα, κάποιες βασικές κατευθύνσεις σχεδιασμού είναι:

- η επιλογή της διαδρομής σε σχέση με το φυσικό περιβάλλον και να αξιοποιεί τα στοιχεία της φυσικής κληρονομιάς και του τοπίου, τα οποία αποτελούν ένα στάδιο μετάβασης των διαδρομών (χωρίς να αποκλείεται κάποιες φορές τα ίδια τα φυσικά στοιχεία να αποτελούν και έναν από τους προορισμούς της πολιτιστικής διαδρομής)¹⁸⁰.

¹⁷⁵ hdl.handle.net.

¹⁷⁶ www.citybranding.gr, 3/09/21.

¹⁷⁷ <https://www.citybranding.gr/>, 23/09/21.

¹⁷⁸ <https://www.citybranding.gr/>, 23/09/21.

¹⁷⁹ <https://www.citybranding.gr/>, 23/09/21.

¹⁸⁰ <https://www.citybranding.gr/>, 23/09/21.

- οι πολιτιστικές διαδρομές δεν πρέπει να περιορίζονται αλλά να ακολουθούν την πολιτιστική γεωγραφία του τόπου¹⁸¹.

- ο πολιτιστικός τουρισμός οφείλει να συνδυάζεται με τον αγροτικό τομέα και τη προώθηση των τοπικών προϊόντων με στόχο την τοπική ανάπτυξη¹⁸². Εν ολίγοις, ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να γίνει ένα σημαντικό, ιδιαίτερα ήπιο και βιώσιμο εργαλείο στην ανάπτυξη μιας περιοχής.

Επιπλέον, οι πολιτιστικές διαδρομές ειδικότερα μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στην εξωστρέφεια ενός τόπου, η οποία με τη σειρά της μπορεί να χρησιμεύσει ως καταλύτης για περαιτέρω πολιτιστική ανάπτυξη (μέσω δράσεων που αναδεικνύουν την υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά του) και ωφελούν την τοπική οικονομία και κοινωνία¹⁸³.

- Ως πρώτη προτεινόμενη πολιτιστική διαδρομή στον οικισμό μπορεί να θεωρηθεί ο παραδοσιακός οικισμός του Γερακίου και συγκεκριμένα η παραδοσιακή του αρχιτεκτονική. Τον Μάιο του 2019 πραγματοποιήθηκε ο “1ος Ιστορικός περίπατος” με θέμα τα παραδοσιακά κτήρια του χωριού και συγκεκριμένα με τίτλο “Η Αειφορία της Αρχιτεκτονικής διαχρονικά στον τόπο μας (εικ. 47, 48)”. Συντελεστές αυτής της δράσης ήταν εκπρόσωποι καθηγητές από το Πουλημενάκειο Γυμνάσιο Γερακίου, τον πολιτικό μηχανικό Πολυζώη Κουρκούλη, τον αρχιτέκτονα Γιώργο Γιαξόγλου, αλλά και την οικονομική και ηθική υποστήριξη του Πολιτιστικού Συλλόγου Γερονθρών. Η διαδρομή περιλάμβανε 16 κτήρια με αφετηρία κοντά στο κέντρο του οικισμού και συγκεκριμένα από την οικία Ν. Κοκκάλη. Αναλυτικά η διαδρομή είχε ως εξής: Οικία Ν. Κοκκάλη - Ρέλλειο (παλιό Παρθεναγωγείο) - Οικίες Ζερβάκου και Γερακού (παλιό φαρμακείο) - Οικία ιατρού Κοσκινά - Εκκλησία - Ενοριακό κέντρο (παλιό σχολείο αρρένων) - Οικία Αδαμαντίου Σαράντη (παλιό ελαιοτριβείο - αλευρόμυλος) - Οικία δημάρχου Μοιρόπουλου - Οικία δημάρχου Παπανικολάου - Οικία Πουλίτσα (Λεοντακιανάκη) - Οικία Μαρούδη - Οικίες Ζαφείρη και Μοιρόπουλου (καραμπινιέρα) - Οικία Παναγιώτη Σαράντη - Καφενείο Αφών Παπαγεωργίου - Οικία Π. Μιχαλούτσου - Οικία Μήτηρη - Οικίες Ανάργυρου Μουρτζίκου (Σχολή Ραπτικής) και Παύλου Σακελλαρίου (μονοπώλιο αλατιού). Έχει τυπωθεί έντυπο με ιστορικά στοιχεία και χάρτη της διαδρομής.

¹⁸¹<https://www.citybranding.gr/>, 23/09/21.

¹⁸²Χαραλάμπους, 2019, 89.

¹⁸³Χαραλαμπίδης, 2019, 89.

- Δεύτερη προτεινόμενη διαδρομή είναι η εξής: οι έξι βυζαντινοί ναοί και η τρίκλιτη παλαιοχριστιανική εκκλησία του οικισμού. Ξεκινώντας από τον ναό της Ευαγγελίστριας και καταλήγοντας στους Αγίους Θεοδώρους. Αναλυτικά: Ευαγγελίστρια - Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος - Άγιος Αθανάσιος - “Μητρόπολη” - Άγιος Σώζων - Άγιος Νικόλαος - Άγιοι Θεόδωροι.
- Τρίτη προτεινόμενη διαδρομή, που θα είναι η μεγαλύτερη και θα περιλαμβάνει όλα τα μνημεία του οικισμού, είναι η εξής: Αρχαία Ακρόπολη Γερονθρών - αρχοντικές οικίες (Μοιρόπουλου, Παπανικολάου, παλιό ταχυδρομείο) - πλατεία - οι έξι βυζαντινοί ναοί - ανεμόμυλοι - μεσαιωνικό κάστρο.

15. Συμπεράσματα

Η σωστή διαχείριση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς του οικισμού θα συμβάλει όχι μόνο στη διάσωσή της, αλλά και στην τουριστική και οικονομική ανάπτυξη του Γερακίου. Στο κείμενο της εργασίας παρατέθηκε ένα συνοπτικό ιστορικό πλαίσιο του οικισμού του Γερακίου, ώστε να μπορεί να καταλάβει ο αναγνώστης τον χώρο στον οποίο βρίσκεται, αλλά να τον βοηθήσει και στην κατανόηση των μνημείων. Στη συνέχεια, έγινε μια σύντομη ιστορική και αρχαιολογική παρουσίαση των μνημείων από τη μεσαιωνική εποχή έως σήμερα, όπως επιτάσσει το θέμα της εργασίας “Μεσαιωνική και Νεότερη Πολιτισμική Κληρονομιά του Γερακίου”. Όμως μέσα στον οικισμό υπάρχει η Αρχαία Ακρόπολη των Γερονθρών, αλλά και παλαιοχριστιανική εκκλησία του βου αιώνα μ.Χ. και όπως ήταν λογικό έπρεπε να συνδεθούν με τα υπόλοιπα. Μετά από αυτό, ακολουθεί η ιστορία της πολιτισμικής διαχείρισης ως επαγγελματικού κλάδου και εξετάζεται πώς μπορεί να επιτευχθεί συγκεκριμένα η διαχείριση και η ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς του Γερακίου. Αμέσως μετά, προτείνονται δράσεις και ενέργειες για την προβολή και διαχείριση αυτής της κληρονομιάς, αλλά και το πώς μπορεί να συνδεθεί με τον τουρισμό και την τοπική κοινωνία.

Μέσα από την έρευνα που κάναμε, προκύπτει ότι πάρα πολλοί ειδικοί έχουν ενδιαφερθεί επιστημονικά για το Γεράκι και το έχουν μελετήσει σε μεγάλο βαθμό, όπως επίσης έχουν γίνει και αρκετές ενέργειες για την προβολή των μνημείων. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι δεν υπολείπονται να γίνουν και άλλα πράγματα, ώστε να βοηθήσουν να ενισχυθεί η πολιτισμική διαχείριση και να φτάσουν στο μεγάλο όπλο που είναι η ανάδειξη και η προβολή της μέσα από δράσεις και θεσμούς. Δυστυχώς κάποια πράγματα που θεωρούνται δεδομένα είναι ανύπαρκτα στο Γεράκι, όπως είναι το πρόβλημα της έλλειψης προσωπικού φύλαξης των μνημείων, αλλά και η έλλειψη ενημέρωσης του ωραρίου λειτουργίας των αρχαιολογικών μνημείων.

Πέρα όμως από αυτά, στην εργασία έχουν διατυπωθεί προτάσεις που στηρίζονται στη τεχνολογία, καθώς ζούμε στην εποχή του διαδικτύου και της ψηφιακής τεχνολογίας. Γι’ αυτό και η ενημέρωση μπορεί να γίνεται από το διαδίκτυο με συγκεκριμένη εφαρμογή, αλλά και με την τρισδιάστατη απεικόνιση των μνημείων. Ο ενδιαφερόμενος θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να ενημερωθεί περιληπτικά για τα μνημεία από το διαδίκτυο, όπου και να βρίσκεται, ώστε να ενθαρρυνθεί και να έρθει να τα γνωρίσει από κοντά. Το Γεράκι προσελκύει μέχρι σήμερα ως επί τον πλείστον ειδικούς και αυτό πρέπει να αλλάξει. Είναι σημαντικό να γίνουν δράσεις ώστε να

προσελκύσει και απλούς επισκέπτες που απλά αγαπούν την ιστορία, την αρχιτεκτονική το περιβάλλον αλλά και όλες τις ηλικίες, από τους νεότερους μέχρι τους ηλικιωμένους.

Επειδή οι νέοι μένουν στο Γεράκι ή φεύγουν για σπουδές και επιστρέφουν, θα πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι η πολιτισμική κληρονομιά του Γερακίου δεν είναι κάτι ξένο, τους ενδιαφέρει και μάλιστα πάρα πολύ, καθώς μπορεί να γίνει αναπόσπαστο και ζωτικό κομμάτι της κοινωνίας τους. Δεν είμαστε οι μόνοι που ήρθαμε σε αυτόν τον τόπο, αλλά όλα αυτά που βρήκαμε είναι αποτέλεσμα μιας μακρόχρονης διαδικασίας και τα μνημεία που αναφέρθηκαν παραπάνω, είναι η παρακαταθήκη μας, το παρελθόν και το μέλλον μας. Το Γεράκι στην αρχαιότητα, στους ρωμαϊκούς χρόνους αλλά και στο Βυζάντιο γνώρισε μεγάλη πολιτιστική, πολιτική και εμπορική ακμή. Αυτό συνεχίζεται και σήμερα, χωρίς να το καταλαβαίνουμε πολλές φορές, ότι είναι μια αλυσίδα. Αυτό που ζούμε σήμερα είναι αναπόσπαστα δεμένο με το χτες.

Κλείνοντας, θα πρέπει να επισημανθεί ότι το Γεράκι υπήρξε σημαντικός πυλώνας του εμπορίου και της επικοινωνίας μεταξύ των πόλεων της Λακωνίας, αλλά και άλλων περιοχών. Στους Ρωμαϊκούς χρόνους, σύμφωνα με τα προξενικά ψηφίσματα, τα γλυπτά και τα μνημεία, υπήρξε σπουδαίο εμπορικό κέντρο και η ακμή του συνεχίστηκε και στα βυζαντινά χρόνια, όπως μαρτυρούν σπουδαία μνημεία με εντυπωσιακές τοιχογραφίες, αλλά και ονόματα σπουδαίων οικογενειών. Παρά την Τουρκοκρατία, την Κατοχή και τον Εμφύλιο πόλεμο το Γεράκι συνέχισε τη ζωή του και από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα συνεχίζει να γνωρίζει μεγάλη ανάπτυξη και να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε όλη τη Λακωνία.

Βιβλιογραφία

- Αδαμαντίου Α., 1908, «Η Μεσαιωνική Νεκρόπολις του Πάρνωνος. Το Γεράκι», *Μηνιαίο Παράρτημα της Εφημερίδας Αθήναι*, Νο 10, Αύγουστος 1908.17 – 36.
- Ανδριώτης Κ., 2008, *Αειφορία και Εναλλακτικός Τουρισμός*, Σταμούλη, Αθήνα.
- Γιάννης Ν., 2019, *Η υφαντική παράδοση στον όρθιο αργαλειό με τη μέθοδο της ταπισερί στους οικισμούς του Πάρωνα, Γεράκι Λακωνίας και Λεωνίδιο Αρκαδίας. Μέτρα διαφύλαξης και ενέργειες για την ένταξη στον Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO*, διπλωματική εργασία, Αθήνα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Γκιαούρη Α., 1977, «Γεράκι. Αγ. Σώζων», *AAA*, 10/1,83-90.
- Γριτσόπουλος Τ., 1982, *Ιστορία του Γερακίου*, εκδόσεις του Συνδέσμου των εν Αττική Γερακιτών, Αθήνα.
- Crouwel J.H., Prent M., Veagh S.M., Gert T., Wijngaarden J.V., Sueur C., 1995, «Geraki, An Acropolis Site on Laconia. Preliminary Report on the 1995 season», *Pharos*3, 41-65.
- Crouwel J.H., Prent M., Langreidge E., Van den vin J., 2003, «Geraki. An Acropolis site in Laconia. Preliminary Report on the ninth season», *Pharos* 11, 1-34.
- Crouwel J.H., Prent M., Shipley D.G., 2007, «Geraki. An Acropolis site in Laconia. Preliminary Report on the thirteenth season», *Pharos* 15, 1-15.
- Crouwel J.H., Prent M., Thorne S.M., 2008, «Geraki. An acropolis site in Laconia. Preliminary report on the fourteenth season», *Pharos* 3, 1.20.
- Δημητροκάλλης Γ., 2001, *Γεράκι. Οι τοιχογραφίες των ναών του κάστρου*, ιδιωτική έκδοση, Αθήνα.
- Ελευθερίου Ευ., 2015, *Οργάνωση, Βελτίωση της επισκεψιμότητας του αρχαιολογικού χώρου και συντήρηση των μνημείων*, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας, Σπάρτη.
- Ελευθερίου Ευ., 2019, «Ιστορικά Μυθολογήματα και Μυθολογικά Ιστορήματα», Γεράκι, Λακωνικόν Ημερολόγιον 2019, Εκδ. Ιδιομορφή, Σπάρτη, 202-205.
- Ζίας Ν., 1976-1978, «Η συντήρηση των βυζαντινών και νεωτέρων μνημείων της Πελοποννήσου από το 1950 έως το 1975», στο: *Πρακτικά του Α' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Σπάρτη, 7-14 Σεπτεμβρίου 1975 (Παράρτημα 6), τόμ. Β', Αθήνα, 321-336.
- Καρπονίδη-Δημητριάδη Ε., 1990, *Κάστρα της Πελοποννήσου*, Αθήνα.
- Καφούρος Β., 2015, *Προτάσεις για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην Ελλάδα*, ΚΕΠΕ, Αθήνα.
- Κοκκώσης Χ., Τσάρτας Π., 2019, *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*, Κριτική, Αθήνα.
- Κόντογλου Φ., 1987, *Ο Καστρολόγος*, Εστία, Αθήνα.
- Κουνουπιώτου Ε., 1971, «Γεράκι. Συντήρησις τοιχογραφιών», *AAA* 4/2, 154-160.

- Λαγός Δ., 2016, *Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, Κριτική, Αθήνα.
- Λαμπρινουδάκης Κ. Β., 2008, *Δέκα Μαθήματα Αρχαιολογίας - Οδοιπορικό από την αρχαία ελληνική τέχνη στη σύγχρονη ζωή*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα.
- Lafontaine J., 1956, *Το Βυζαντινό Γεράκι*, έκδοση του Συλλόγου των Απανταχού Γερακιτών, Αθήνα.
- Λούβη-Κίζη Α., 2004, “Το γλυπτό προσκυνητάρι στο ναό του Αγίου Γεωργίου του κάστρου στο Γεράκι”, *ΔΧΑΕ ΚΕ΄*, 111-125.
- Λουκοπούλου Δ., 2019, *Πολιτισμική διαχείριση και Τουρισμός στη πόλη του Αγρινίου*, διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Miller W., 1927, “Το κάστρο του Γερακίου”, άρθρο στην εφημερίδα Morning Post του Λονδίνου, 27.5.1906 και 9.6.1906 (αναδημοσίευση στο περιοδικό *Νέος Ελληνομνημίων ΚΑ΄*, 399-404).
- Μουρίκη Ντ., 1971, “Αι διακοσμήσεις των τρούλων της Ευαγγελίστριας και του Αγίου Σώζοντος Γερακίου”, *ΑΕ, Χρονικά*, 1 κ.ε.
- Μουτσόπουλος Ν., Δημητροκάλλης Γ., 1981, *Γεράκι. Οι εκκλησίες του οικισμού*, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Θεσσαλονίκη.
- Μουτσόπουλος Ν., Δημητροκάλλης Γ., 1988, «Η ταύτιση της Gethuria του Edrisi με το Γεράκι», *Λακωνικές Σπουδές* 9, 60 – 69.
- Μουτσόπουλος Ν., 2015, «Σινικό ιδεόγραμμα σε τοιχογραφία του Γερακίου», στο: Β. Τομανάς (επιμ.), *Ανθολογία ερευνών. Ανασκαφή Ρεντίνας*, Εκδ. Νησίδες, Αθήνα, 15 – 31.
- Ευγγόπουλος Α., 1938, “Ανασκαφή εν Γερακίω”, *ΠΑΕ* 92, Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, Αθήνα.
- Ευγγόπουλος Α., 1964, “Μία τοιχογραφία στους Ταξιάρχες Γερακίου”, *Λακωνικά Α΄*, 159-160.
- Ορλάνδος Α., 1927, «Ανατολίζουσαι βασιλικαί της Λακωνίας», *ΕΕΒΣ* 4, 343 κ.ε.
- Ορλάνδος Α., 1959, «Β: Αναστήλωσις και Συντήρησις Μνημείων», *ΠΑΕ*, 243-244.
- Ορλάνδος Α., 1964, «Αναστήλωσις και Συντήρησις Μνημείων», *ΠΑΕ*, 189.
- Πάντου Ευ., Σπηλιοπούλου Ι., «Αποκατεστημένα μνημειακά σύνολα της Λακωνίας συμβουλευονται το κοινό τους», στο: Μ. Ξανθοπούλου, Αι. Μπάνου κ.ά. (επιμ.), *Πρακτικά της Β΄ Επιστημονικής Συνάντησης «Το Αρχαιολογικό Έργο στην Πελοπόννησο» (ΑΕΠΕΛ 2)*, Καλαμάτα, 1-4 Νοεμβρίου 2017, Αμφιθέατρο της Σχολής «Νικόλαος Πολίτης», Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Καλαμάτα 2020, 864-873.
- Παπαγεωργίου Ι., 2007, *Τοιχογραφίες του 15ου αιώνα στο κάστρο Γερακίου Λακωνίας: ένα ζωγραφικό εργαστήριο της όψιμης παλαιολόγιας περιόδου στους ναούς της Ζωοδόχου Πηγής, των ταξιάρχων, του Προφήτη Ηλία και της Αγίας Παρασκευής*, διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας και Ιστορίας Τέχνης, Αθήνα.
- Παυσανίου, *Βιβλιοθήκη των Ελλήνων. Ελλάδος Περιήγησις Γ΄ Λακωνικά*, μτφρ. Γεωργιάδου Α., Ελληνικός Εκδοτικός Οργανισμός, Αθήνα.

- Πούλιος Ι., 2012, «Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς: ορολογία, έννοια και μοντέλα διαχείρισης», *Αρχαιογνωσία*, 321-340.
- Πούλιος Ι., 2015, «Διαχείριση Υλικής Πολιτισμικής Κληρονομιάς, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη», στο: Αλιβιζάτου Μ., Αραμπατζής Γ., (επιμ.), *Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα.
- Πουλίτσας Π., 1940, *Λεύκωμα Γερακίου*, Αθήνα.
- Πουλίτσας Π., 1971, «Γεράκιον. Η ιστορία και τα μνημεία του», στο: Γ. Ν. Κωνσταντίνου (επιμ.), *Γεράκι. Μια συνεχής ζωή 6.000 ετών*, 3 -11.
- Σιμάτου, Α., Χριστοδουλοπούλου, Ρ., 1989 – 1990, “Παρατηρήσεις στο Μεσαιωνικό Οικισμό του Γερακίου”, *ΔΧΑΕ* 15, 1 – 288.
- Στωτηροπούλου Φ., 2013, *Η ηθική διάσταση του Τουρισμού: Η περίπτωση της Αρκαδίας*, μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Καλαμάτα.
- Σωτηρίου Μ., 1966, «Η πρώιμος παλαιολόγειος αναγέννησις εις τας χώρας και τας νήσους της Ελλάδος κατά τον 13^{ον} αιώνα», *ΔΧΑΕ* 4', 266-268.
- Traquair, 1905-1906, «Laconia I, Medieval Fortreses», *BSA* 12, 259-276.
- Χαραλαμποπούλου Π., 2019, *Ο ρόλος των πολιτιστικών διαδρομών ως τουριστικό προϊόν στη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς. Η περίπτωση του Ν. Ηλείας.*, διπλωματική εργασία, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Wace A. J., 1904/05, «Laconia: Frankish Sculptures, The Council», *BSA* 11, 71-131.
- Wijngaarden G J., 2006, «Γεράκι - Έκθεση μιας ανασκαφής», στο: Geraldta Jurriaans-helle (επιμ.), *Γεράκι έκθεσης μια ανασκαφής - Geraki voorbeeld van een opgraving – an excavation displayed*, Ολλανδικό Ινστιτούτο Αθηνών σε συνεργασία με το Μουσείο Allard Pierson Άμστερνταμ (10 Μαρτίου - 15 Απριλίου και 27 Απριλίου - 18 Ιουνίου), Ολλανδικό Ινστιτούτο Αθηνών.

Ιστοσελίδες

<http://ayla.culture.gr/yfantiki-texni-geraki-lakwnias/> [ημ. πρόσβασης 5/3/2021]

<http://gerakiourcastle.blogspot.com/> [ημ. Πρόσβασης 5/3/2021]

<http://ifantagerakiou.blogspot.com/> [ημ. Πρόσβασης 5/3/2021]

<http://kastrogerakilakonias.blogspot.com/> [ημ. Πρόσβασης 6/3/2021]

<http://politistikosgeron.blogspot.com/2018/11/h-2017.html> [ημ. Πρόσβασης 6/3/2021]

http://odysseus.culture.gr/h/3/gh355.jsp?obj_id=2639 [ημ. Πρόσβασης 8/3/2021]

<http://5a.arch.ntua.gr/project/4258/4564> [ημ. Πρόσβασης 10/3/21]

<https://www.yraithros.gr/%CE%B7-%CF%8D%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B8%CF%81%CE%BF%CF%82-%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%BB%CE%B1%CE%BA%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B1/> [ημ. Πρόσβασης 20/3/21]

<https://www.lakonikostypos.gr/politistika/item/153256-mnimeia-tou-gerakiou-oi-epivlitikoi-anemomyloi> [ημ. πρόσβασης 24/06/21]

estia.hua.gr [ημ. Πρόσβασης 3/09/21]

[Πόλεις και Πολιτικές \(citybranding.gr\)](http://citybranding.gr) [ημ. Πρόσβασης 3/09/21]

karitsiotikanea.blogspot.com [ημ. Πρόσβασης 3/09/21]

Πηγές εικόνων

Εικ. 1: https://www.in.gr/wp-content/uploads/2018/06/geraki.new_-600x313.png

Εικ.2:https://cdn.agrotypos.gr/sites/default/files/styles/article/public/2020-06/elia_ladi_130114868.jpg?itok=f3ZQGYAF

Εικ.3:https://3.bp.blogspot.com/-PsrHWI60nCO/XFW4ln2GiLI/AAAAAAAAABhw/-gMwQCd0XiYRkC3lxUHGv7nO4GGFKrn0QCLcBGAs/s640/geraki.prof_.ilias_-600x314.png

Εικ. 4: Φωτογραφία Χρήστου Μπαλαμπάνου

Εικ. 5: Ξυγγόπουλος 1938, 109

Εικ. 6: Ξυγγόπουλος 1938, 110

Εικ. 7: http://1.bp.blogspot.com/_PdFYk7FRBRU/TN479c-3NngI/AAAAAAAAABdA/9Rz7jY3HD0Y/s1600/%25CE%2595%25CE%25BA%25CE%25BA%25CE%25BB%25CE%25B7%25CF%2583%25CE%25B9%25CE%25B1%2B%25CE%25A7%25CF%2581%25CF%2585%25CF%2583%25CE%25BF%25CF%2583%25CF%2584%25CE%25BF%25CE%25BC%25CE%25BF%25CF%2585.jpg

Εικ. 8: Δημητροκόλλης 1981, 5 εικ. 4

Εικ. 9: <https://www.elliniko-panorama.gr/articles/59/5,7,24,26,8,49,9,32,33,34/geraki.html>

Εικ. 10: https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcTtB03yeHkTJKg_oWpRNBFvNa_guWBcOrhx7w&usqp=CAU

Εικ. 11: Φωτογραφία του συγγραφέα

Εικ. 12: <https://i.pinimg.com/originals/56/07/be/5607be30f504087e2fa5efc44498e18b.jpg>

Εικ. 13: Δημητροκόλλης 1981, 86 εικ. 129

Εικ. 14: Φωτογραφία του συγγραφέα

Εικ. 15: https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcQ5Hg5xyi_73LFNJ5fKikoQYchDr_1jU7sWmA&usqp=CAU

Εικ. 16: Δημητροκόλλης 1981, 142 εικ. 216

Εικ. 17: Φωτογραφία του συγγραφέα

Εικ. 18: Δημητροκόλλης 1981, 178 εικ. 275

Εικ. 19: Φωτογραφία του συγγραφέα

Εικ. 20: Δημητροκόλλης 1981, 50 εικ. 77

Εικ. 21: Φωτογραφία του συγγραφέα

Εικ. 22: <http://www.lakonistas.gr/wp-content/uploads/2017/04/lakonia-lakonistas-geraki-19.jpg>

Εικ. 23: Φωτογραφία του συγγραφέα

Εικ. 24: Δημητροκόλλης 1981, 76 εικ. 111

Εικ. 25: <http://www.lakonistas.gr/wp-content/uploads/2017/04/lakonia-lakonistas-geraki-7-1024x683.jpg>

Εικ. 26: <http://www.lakonistas.gr/wp-content/uploads/2018/09/varotsos-geraki-mylos-photo-by-lakonistas-5.jpg>

Εικ. 27: Φωτογραφία του συγγραφέα

Εικ. 28: https://1.bp.blogspot.com/-FcF3QfSNysA/W8MG1j58L_I/AAAAAAAAABTI/4Nzgb9QxgJ0ek5GnzZTefZn3I-XlOyzJQCLcBGAs/s640/traquair2.jpg

Εικ.29: https://1.bp.blogspot.com/-9vAQA4hU5NE/WVWo4zV5ZtI/AAAAAAAAAE2I/MT2tm3OPE60cetr7_DW9LX3X8Lvz-kXLACLcBGAs/s1600/castle222.JPG

Εικ. 30: <https://cognoscoteam.gr/wp-content/uploads/2019/11/geraki.jpg>

Εικ. 31: https://4.bp.blogspot.com/-hfzbf3affrQ/W8SbyxznfUI/AAAAAAAAABT0/rBLcTR_3hskgokB75kc60BSQ4mGeyaITgCLcBGAs/s640/%25CF%2583%25CE%25AC%25CF%2581%25CF%2589%25CF%2583%25E%25B70001.jpg

Εικ. 32: <https://www.elliniko-panorama.gr/articles/59/5,7,24,26,8,49,9,32,33,34/geraki.html>

Εικ. 33: https://3.bp.blogspot.com/-HtkjhaqVyXk/WhcQpGRDuI/AAAAAAAAABM8/WVOCK-lreekxj7aMh50DRpUb3SaDszvsACLcBGAs/s640/18424460_geraki_kastro_ag_georgios_01.jpg

Εικ. 34: Φωτογραφία του συγγραφέα

Εικ. 35: Φωτογραφία του συγγραφέα

Εικ. 36: Φωτογραφία του συγγραφέα

Εικ. 37: <https://3.bp.blogspot.com/--cn9lyfWoik/XFWy-WIz4oI/AAAAAAAAABg4/ZJBCarXxnIwRbzTJ9YwQHcy6yqyvSx1NACLcBGAs/s640/%25CF%2580%25CE%25BB%25CE%25B1%25CF%2584%25CE%25B5%25CE%25AF%25CE%25B1-%25CE%2595%25CE%25A43.jpg>

Εικ. 38: <https://www.elliniko-panorama.gr/articles/59/5,7,24,26,8,49,9,32,33,34/geraki.html>

Εικ. 39: <https://3.bp.blogspot.com/-nokDzHBL1iI/XFWzSWAx6nI/AAAAAAAAABhA/16LXH-1Yp6kHrgjBVKwQUz80JsmJhNa0gCLcBGAs/s640/WFSHAIXQDN.jpg>

Εικ. 40: <https://3.bp.blogspot.com/-V46uyQZmt-k/XFNZU84hiMI/AAAAAAAAABdg/WrpkfHXfiP8VSwdWvfnBfq-DmpIIPjLqwCEwYBhgL/s640/%25CE%25A7%25CF%2581%25CF%2585%25CF%2583%25CE%25BF%25CF%258D%25CE%25BB%25CE%25B1%2B%25CE%25A3%25CF%2584%25CE%25B1%25CE%25BC%25CE%25B1%25CF%2584%25CE%25BF%25CF%2580%25CE%25BF%25CF%258D%25CE%25BB%25CE%25BF%25CF%2585%2B%25CF%2584%25CE%25BF%2B%25CE%25B3%25CE%25AD%25CE%25BD%25CE%25BF%25CF%2582%2B%25CE%259C%25CE%25B1%25CF%2581%25CE%25BF%25CF%2585%25CE%25B4%25CE%25AC%2B%25281959-%2529.JPG>

Εικ. 41: <https://kilimiblog.files.wordpress.com/2015/12/lakonia.jpg?w=640>

Εικ. 42: https://3.bp.blogspot.com/-er0YGbYQ7rA/WgYjirHI_FI/AAAAAAAAABBw/uafZTaC6Ypo4MV6SkobvzyoAmBVIbeD-ACLcBGAs/s1600/DSC04463.jpg

Εικ. 43: https://3.bp.blogspot.com/-xdo8gS_-7S4/Wd-Hp4UEU_I/AAAAAAAAA44/eeUhsBTqXs8VqHT6UoGLVxu_RLnwCtUjACLcBGAs/s320/eortasmos-Agiou-Georgiou-Geraki-4.jpg

Εικ. 44: Φωτογραφία του Χρήστου Μπαλαμπάνου

Εικ. 45: Φωτογραφία του συγγραφέα

Εικ. 46: <https://www.elliniko-panorama.gr/articles/59/5,7,24,26,8,49,9,32,33,34/geraki.html>

Εικ. 47: https://1.bp.blogspot.com/-P9fRbiWUe2E/XPMYXT4pO1I/AAAAAAAAAiaQ/aFXpid2vzIYKx1oJJPpAxejwBm39yXW1ACLcBGAs/s1600/%25CE%2593%25CE%2595%25CE%25A1%25CE%2591%25CE%259A%25CE%2599_%25CE%2593%25CE%25A5%25CE%259C%25CE%259D%25CE%2591%25CE%25A3%25CE%2599%25CE%259F_%25CE%259C%25CE%2591%25CE%2597%25CE%25A3_19%2B%252816%2529.JPG

Εικ. 48: https://1.bp.blogspot.com/-JMvVLTITiDw/XPMYXsmOvvi/AAAAAAAAAiaU/YI6iccHJnw068PZbMKbQMKmCqa4pGm3MgCLcBGAs/s1600/%25CE%2593%25CE%2595%25CE%25A1%25CE%2591%25CE%259A%25CE%2599_%25CE%2593%25CE%25A5%25CE%259C%25CE%259D%25CE%2591%25CE%25A3%25CE%2599%25CE%259F_%25CE%259C%25CE%2591%25CE%2597%25CE%25A3_19%2B%252817%2529.JPG

Πίνακας εικόνων

Εικόνα 1	Ο παραδοσιακός οικισμός του Γερακίου	82
Εικόνα 2	Ελιές τύπου Καλαμών που παράγει το Γεράκι	82
Εικόνα 3	Ο Προφήτης Ηλίας στη θέση “Δάφνη”	83
Εικόνα 4	Η Ακρόπολη των Αρχαίων Γερονθρών με τις τομές των ανασκαφών	83
Εικόνα 5	Μαρμάρινη βάση του τέμπλου της βασιλικής	84
Εικόνα 6	Κάτοψη του ανασκαφέντος τμήματος της βασιλικής	84
Εικόνα 7	Ο ναός του Αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου	85
Εικόνα 8	Κάτοψη του ναού του Αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου	85
Εικόνα 9	Τμήμα του Διατάγματος του Διοκλητιανού στο Γεράκι	86
Εικόνα 10	Τμήμα από τη Σκηνή του Λίθου με τα σύμβολα στα κράνη	86
Εικόνα 11	Ο κτήτωρ του ναού	87
Εικόνα 12	Ο ναός της Ευαγγελίστριας	87
Εικόνα 13	Κάτοψη του ναού της Ευαγγελίστριας	88
Εικόνα 14	Ο Παντοκράτορας στον ναό της Ευαγγελίστριας	88
Εικόνα 15	Ο ναός του Αγίου Αθανασίου	89

Εικόνα 16	Κάτοψη του ναού του Αγίου Αθανασίου	89
Εικόνα 17	Ο ναός του Αγίου Σώζοντος	90
Εικόνα 18	Κάτοψη του ναού του Αγίου Σώζοντος	90
Εικόνα 19	Ο ναός του Αγίου Νικολάου	91
Εικόνα 20	Κάτοψη του ναού του Αγίου Νικολάου	91
Εικόνα 21	Ο Αρχάγγελος Γαβριήλ	92
Εικόνα 22	Οσία Μαρία η Αιγυπτία	92
Εικόνα 23	Ο ναός των Αγίων Θεοδώρων	93
Εικόνα 24	Κάτοψη του ναού των Αγίων Θεοδώρων	93
Εικόνα 25	Ο ανεμόμυλος μετά την παρέμβαση του γλύπτη Βαρώτσου	94
Εικόνα 26	Στιγμή από τη κατασκευή του γυαλιού στον ανεμόμυλο	94
Εικόνα 27	Ο Πύργος στη θέση «Χαλάσματα»	95
Εικόνα 28	Τοπογραφικό διάγραμμα του του λόφου “Παλαιόκαστρο” (Traquair)	95
Εικόνα 29	Το κάστρο του Γερακίου	96
Εικόνα 30	Το κάστρο από ψηλά	96
Εικόνα 31	Τοπογραφικό οικισμού κάστρου	97
Εικόνα 32	Ο Ελκόμενος Χριστός στη Ζωοδόχου Πηγή	97
Εικόνα 33	Το «προσκυνητάρι»	98
Εικόνα 34	Πύργος και μέρος του τείχους του κάστρου	98
Εικόνα 35	Παράσταση με την Άλωση της Ιεριχούς	99

Εικόνα 36	Θέα από το κάστρο προς το Γεράκι τον και τον Ταΰγετο	99
Εικόνα 37	Η κεντρική πλατεία του Γερακίου	100
Εικόνα 38	Αρχοντική οικία «Αντωνά»	100
Εικόνα 39	Αυλόπορτες οικιών	101
Εικόνα 40	Η υφάντρα Χρυσούλα Σταματοπούλου στον όρθιο αργαλειό	101
Εικόνα 41	Το παλαιότερο σωζόμενο κίλιμι στο Γεράκι του 1686	102
Εικόνα 42	Παρουσίαση Υφαντών-Χαλιών στο Γεράκι	102
Εικόνα 43	Μεταφορά της εικόνας του Αγίου Γεωργίου στο κάστρο	103
Εικόνα 44	Το Ρωμαϊκό Υδραγωγείο	103
Εικόνα 45	Το εργαστήριο υφαντικής στο κάστρο	104
Εικόνα 46	Καλντερίμι με το παραδοσιακό φανάρι	104
Εικόνα 47	Ο χάρτης με τη διαδρομή με τις αρχοντικές οικίες	105
Εικόνα 48	Τα κτήρια της διαδρομής	105

Εικόνες



Εικ. 1 Ο παραδοσιακός οικισμός του Γερακίου



Εικ. 2 Ελιές τύπου Καλαμών που παράγει το Γεράκι



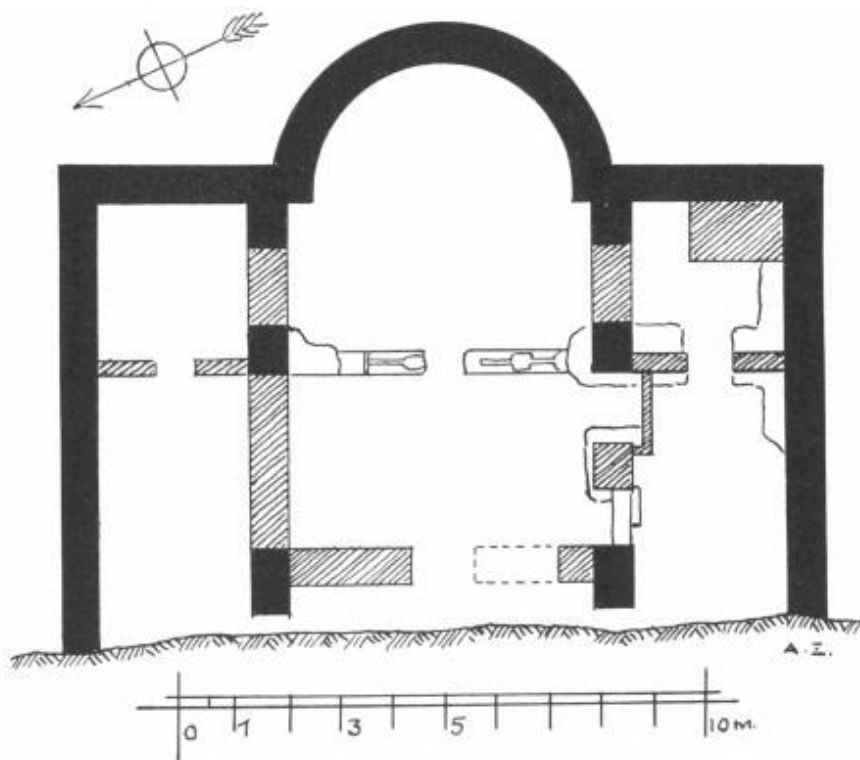
Εικ. 3 Ο Προφήτης Ηλίας στη θέση «Δάφνη»



Εικ. 4 Η Ακρόπολη των Αρχαίων Γερονθρών με τις τομές των ανασκαφών



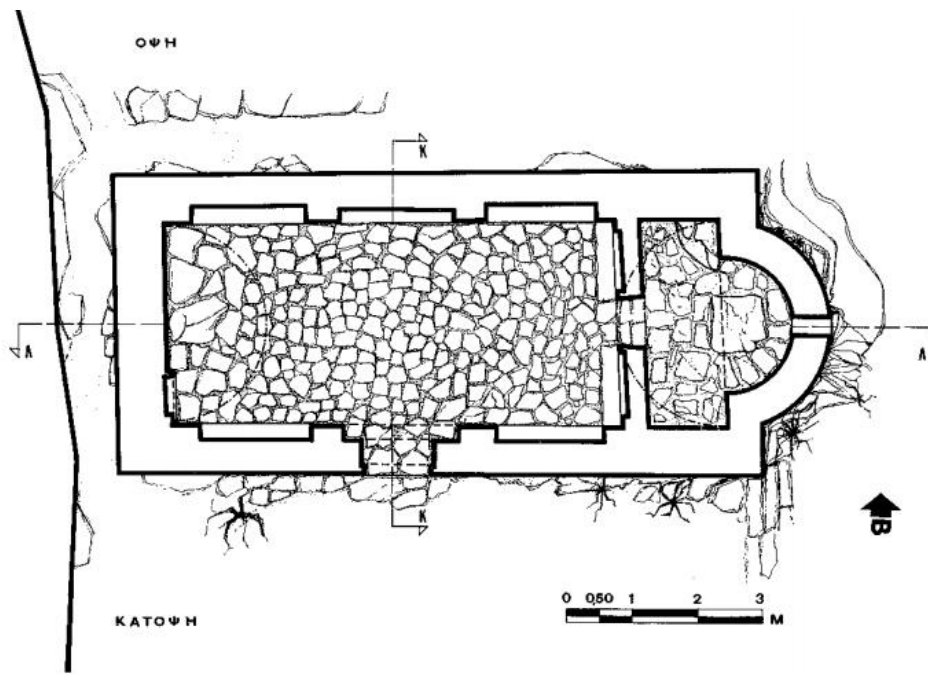
Εικ. 5 Μαρμάρινη βάση του τέμπλου της βασιλικής



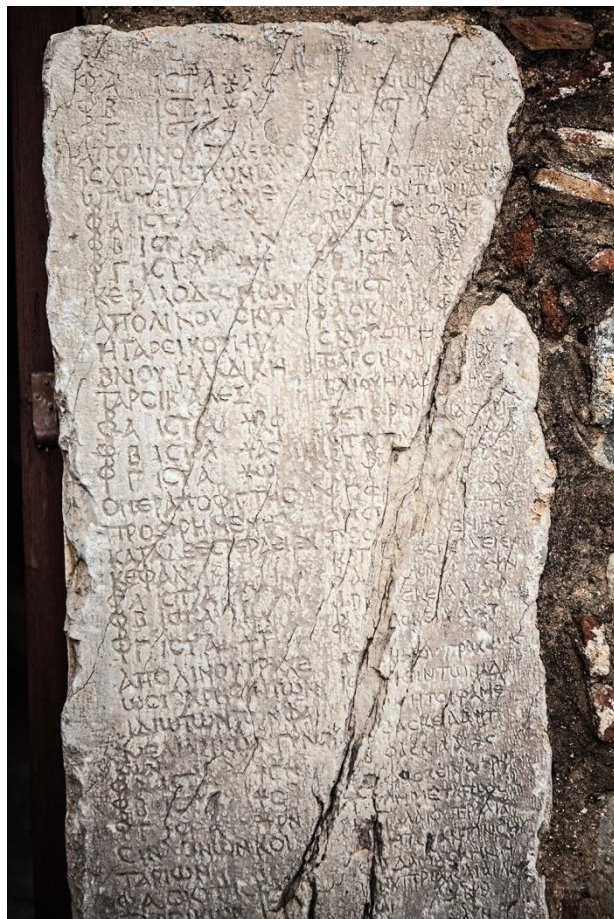
Εικ. 6 Κάτοψη του ανασκαφέντος τμήματος της βασιλικής



Εικ.7 Ο ναός του Αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου



Εικ. 8 Κάτοψη του ναού του Αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου



Εικ. 9 Τμήμα του Διατάγματος του Διοκλητιανού στο Γεράκι



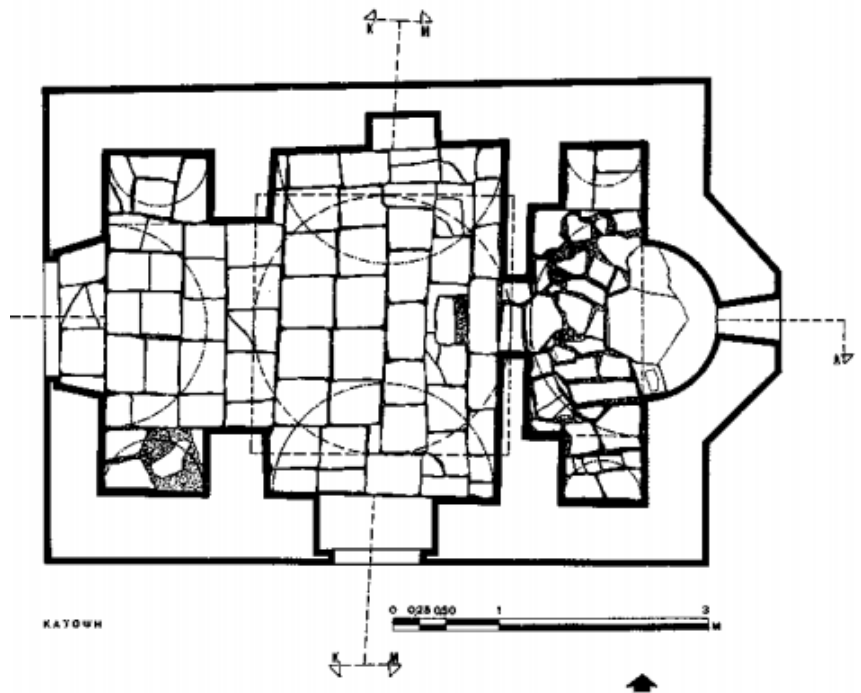
Εικ. 10 Τμήμα από τη Σκηνή του Λίθου με τα σύμβολα στα κράνη



Εικ. 11 Ο κτήτωρ του ναού



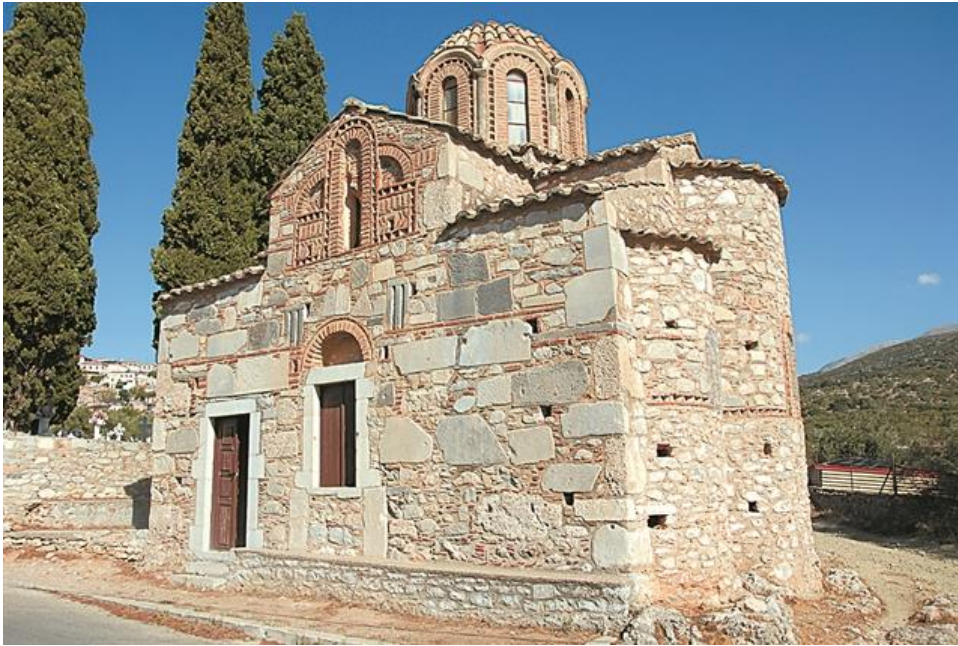
Εικ. 12 Ο ναός της Ευαγγελίστριας



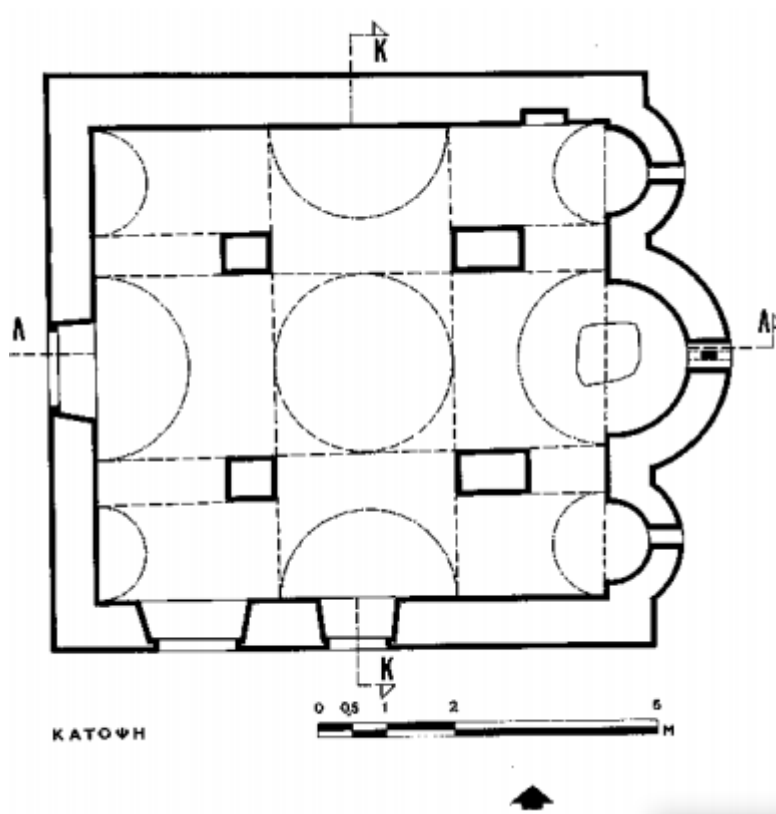
Εικ. 13 Κάτοψη του ναού της Ευαγγελίστριας



Εικ. 14 Ο Παντοκράτορας στον ναό της Ευαγγελίστριας



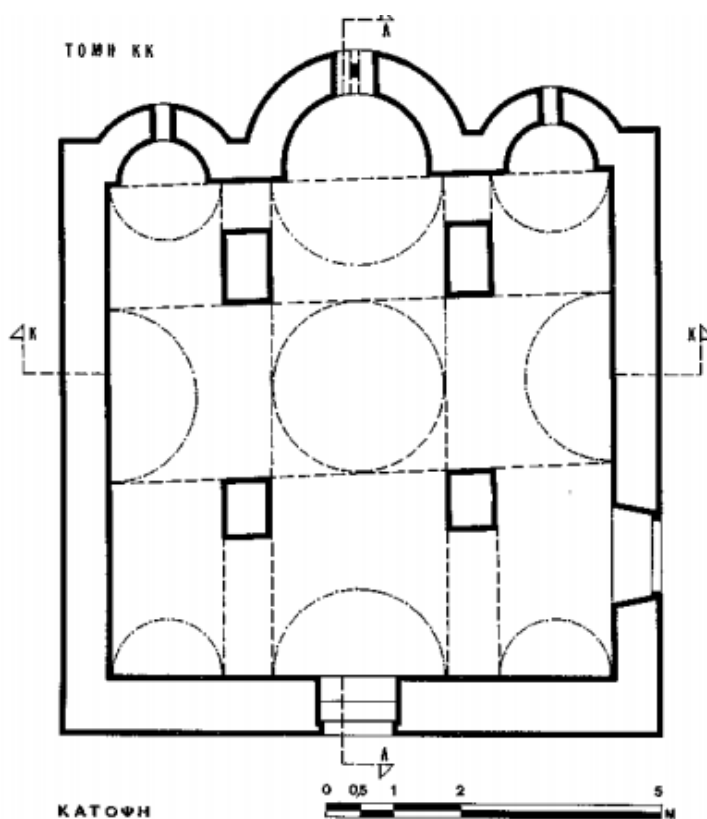
Εικ. 15 Ο ναός του Αγίου Αθανασίου



Εικ. 16 Κάτοψη του ναού του Αγίου Αθανασίου



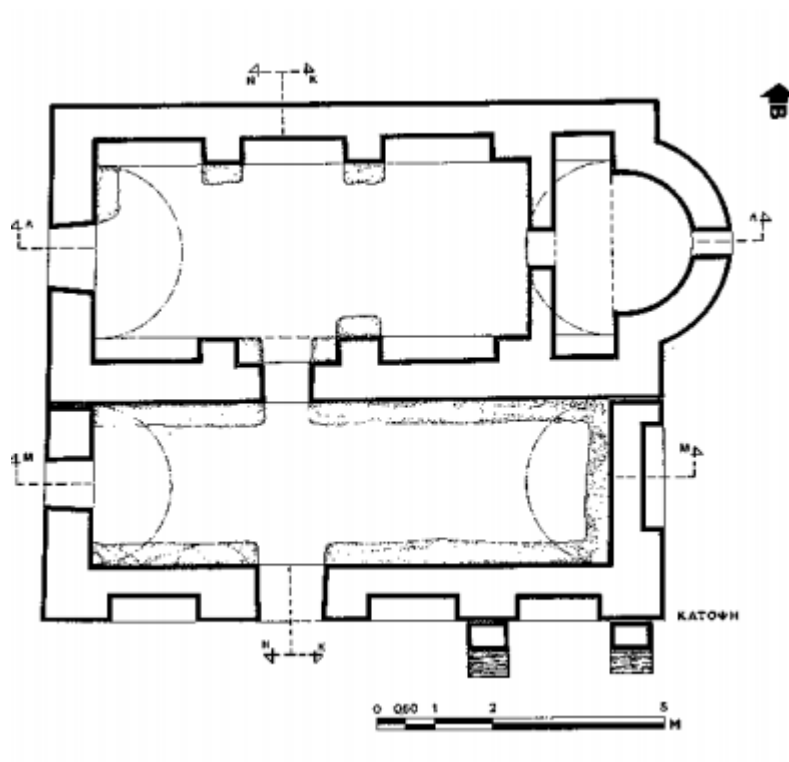
Εικ. 17 Ο ναός του Αγίου Σώζοντος



Εικ. 18 Κάτοψη του ναού του Αγίου Σώζοντος



Εικ. 19 Ο ναός του Αγίου Νικολάου



Εικ. 20 Κάτοψη του ναού του Αγίου Νικολάου



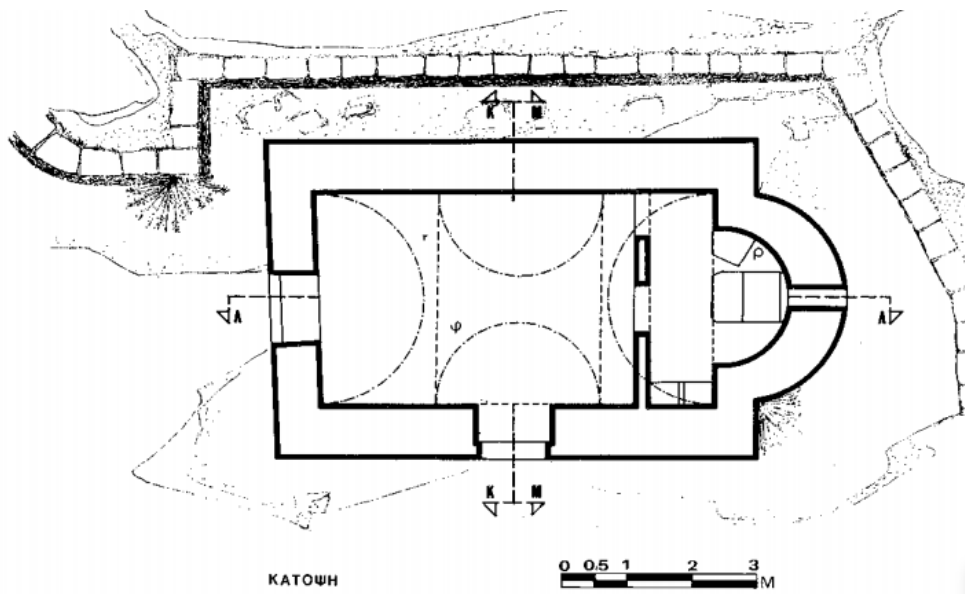
Εικ. 21 Ο Αρχάγγελος Γαβριήλ



Εικ. 22 Οσία Μαρία η Αιγυπτία



Εικ. 23. Ο ναός των Αγίων Θεοδώρων.



Εικ. 24. Κάτοψη του ναού των Αγίων Θεοδώρων



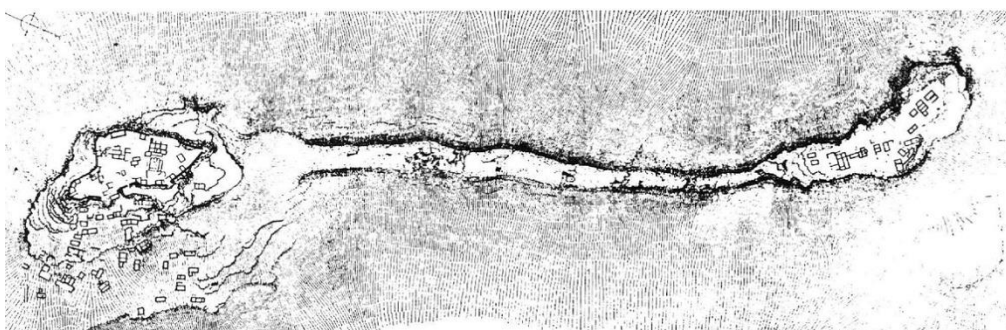
Εικ. 25 Ο ανεμόμυλος μετά την παρέμβαση του γλύπτη Βαρώτσου



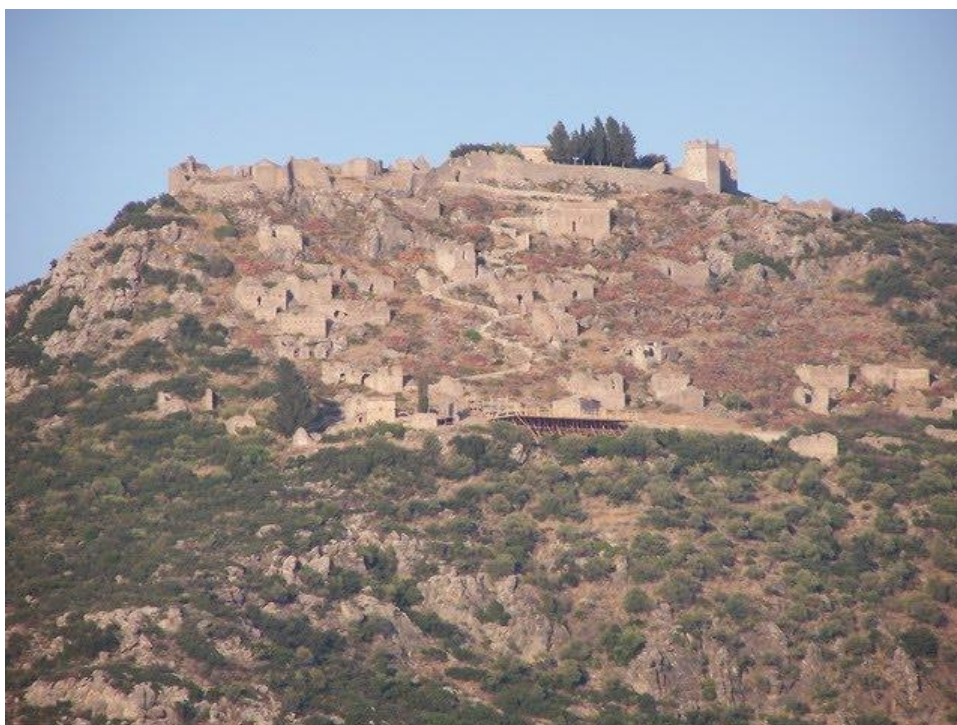
Εικ. 26 Στιγμή από τη κατασκευή του γυαλιού στον ανεμόμυλο



Εικ. 27 Ο Πύργος στη θέση “Χαλάσματα”



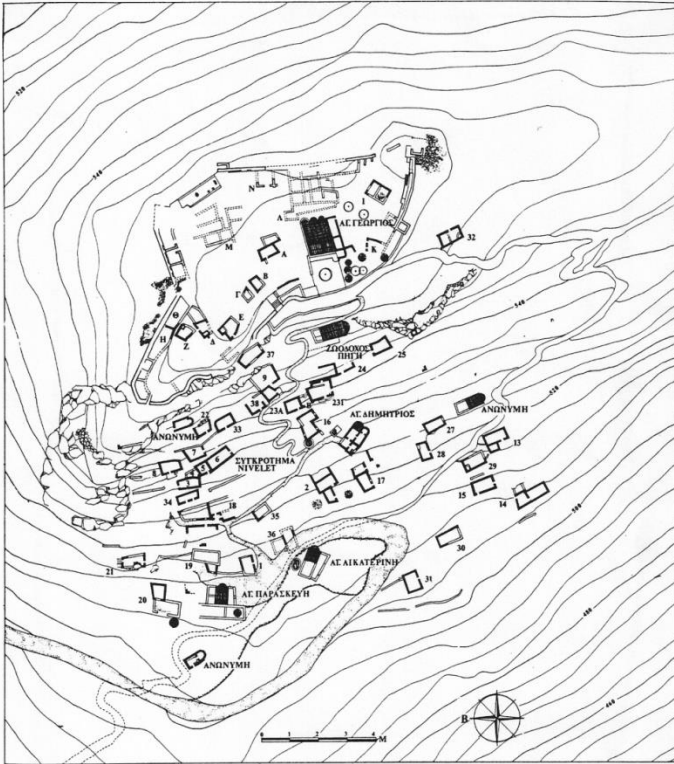
Εικ. 28 Τοπογραφικό διάγραμμα του του λόφου “Παλαιόκαστρο” (Traquair)



Εικ. 29 Το κάστρο του Γερακίου



Εικ. 30 Το κάστρο από ψηλά



Εικ. 31 Τοπογραφικό οικισμού κάστρου



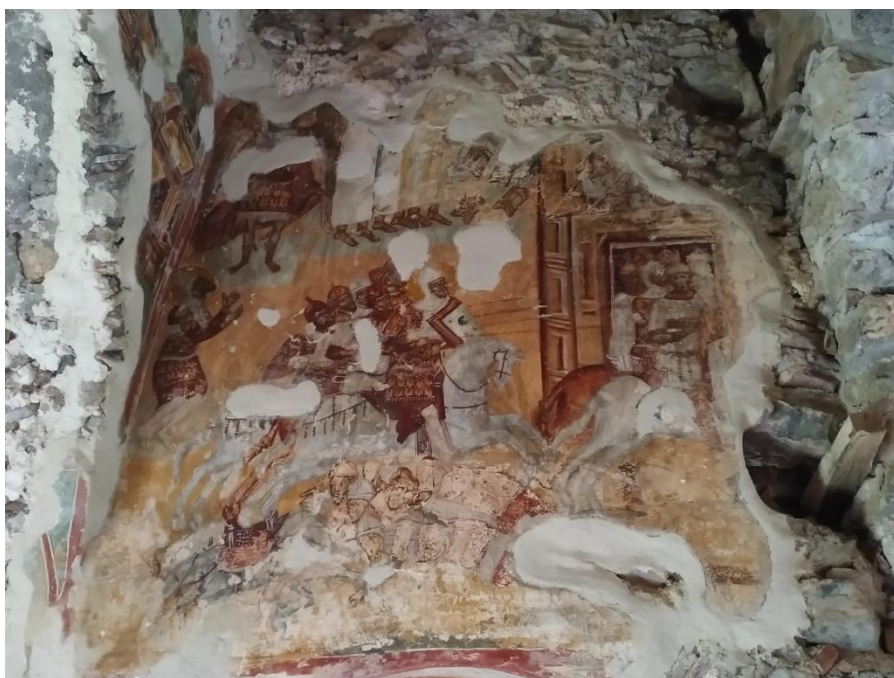
Εικ. 32 Ο Ελκόμενος Χριστός στη Ζωοδόχου Πηγή



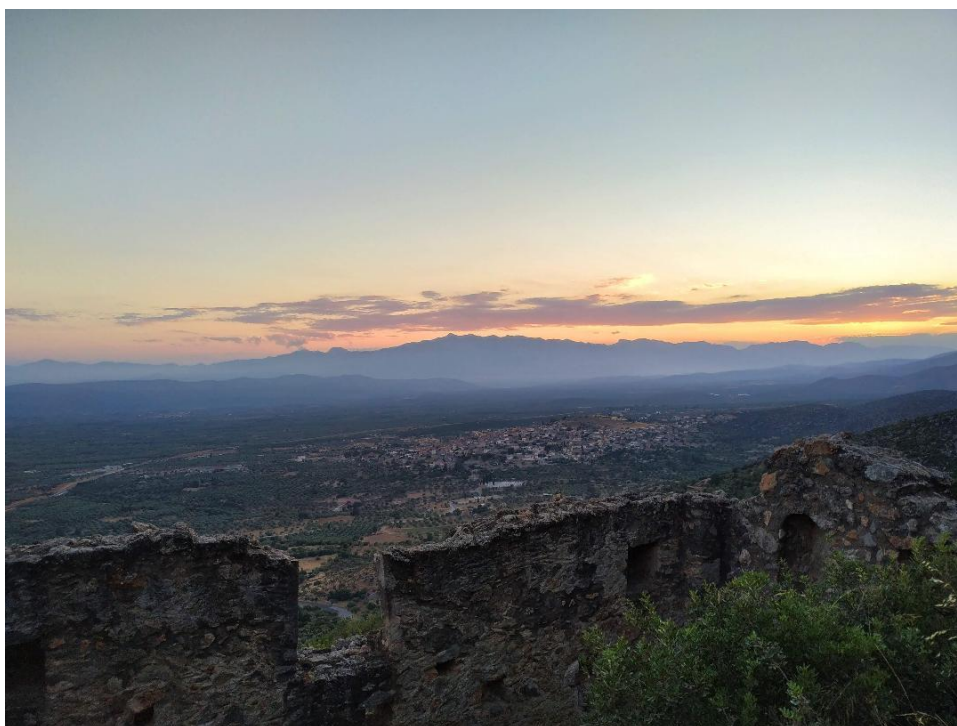
Εικ. 33 Το «προσκυνητάρι»



Εικ. 34 Πύργος και μέρος του τείχους του κάστρου



Εικ. 35 Παράσταση με την Άλωση της Ιεριχούς



Εικ. 36 Θέα από το κάστρο προς το Γεράκι τον και τον Ταύγετο



Εικ. 37 Η κεντρική πλατεία του Γερακίου



Εικ. 38 Αρχοντική οικία «Αντωνά»



Εικ. 39 Αυλόπορτες οικιών



Εικ. 40 Η υφάντρα Χρυσούλα Σταματοπούλου στον όρθιο αργαλειό



Εικ. 41 Το παλαιότερο σωζόμενο κιλίμι στο Γεράκι του 1686



Εικ. 42 Παρουσίαση Υφαντών-Χαλιών στο Γερακι



Εικ. 43 Μεταφορά της εικόνας του Αγίου Γεωργίου στο κάστρο



Εικ. 44 Το Ρωμαϊκό Υδραγωγείο



*Εικ. 45*το εργαστήριο υφαντικής στο κάστρο



Εικ. 46 Καλντερίμι με το παραδοσιακό φανάρι



Εικ. 47 Ο χάρτης με τη διαδρομή με τις αρχοντικές οικίες



Εικ. 48 Τα κτήρια της διαδρομής